

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
ISTORIJOS FAKULTETAS
FILOSOFIJOS KATEDRA

LAURA JUNUTYTĖ

FILOSOFIJOS IR KŪRYBOS SANTYKIS G. DELEUZE'O
POSTFILOSOFIJOJE

MAGISTRO DARBAS
(Filosofija)

Mokslinė vadovė –
prof. dr. J. Baranova

Vilnius - 2005

TURINYS

ĮVADAS.....	3
I. G. DELEUZE'O KONCEPCIJOS IŠTAKOS	8
1. „MARGINALIOJI” FILOSOFIJOS ISTORIJA	8
2. HEGELIO DIALEKTIKOS KRITIKA	13
3. DELEUZE'AS IR NIETZSCHE.....	17
II. DELEUZE'O SKIRTIES FILOSOFIJA.....	20
1. REPREZENTACIJOS KRITIKA	20
2. RIZOMA: ATVIRA SISTEMA PRIEŠ TOTALIĄ SISTEMĄ.....	24
III. FILOSOFIJA KAIP KŪRYBA	28
1. KONCEPTAS: MĄSTYMAS KAIP ĮVYKIS.....	28
2. IMANENCIJOS PLANAS: IMANENCIJA VERSUS TRANCENDENCIJA.....	36
3. KONCEPTUALIEJI PERSONAŽAI: TAPIMAS KITU	43
4. GEOFILOSOFIJA: GEOGRAFIJA VERSUS ISTORIJA	50
IV. FILOSOFIJA, MOKSLAS, MENAS	57
1. FILOSOFIJA IR MOKSLINĖ KŪRYBA. KONCEPTAS IR FUNKCIJA	57
2. FILOSOFIJA IR MENINĖ KŪRYBA. KONCEPTAS, AFEKTAS IR PERCEPTAS.....	62
3. SANKIRTOS TAŠKAI. MĄSTYMAS KAIP HETEROGENEZĖ	68
V. CHAOSMOSAS: IŠ CHAOSO Į SMEGENIS.....	72
IŠVADOS	78
LITERATŪRA	82
SUMMARY	84

IVADAS

Tyrimo problema. Gilles Deleuze'as (1925 – 1995) kritikų paprastai pristatomas kaip vienas išradingiausių ir paveikiausių praėjusio XX a. filosofų, kuris įtakoją šiuolaikinį mąstymą ir praplėtė jo horizontus. Itin mėgiama Michelio Foucault ištarta frazė: „Galbūt vieną dieną šis amžius bus žinomas Deleuze'o vardu“¹. Deleuze'o kūryba yra itin gausi ir labai įvairi: paprastai išskiriami trys ar keturi jos etapai, arba ji skirstoma pagal interesų sritis. Visi sutaria, jog pirmasis etapas susijęs su filosofijos istorija. Deleuze'as rašo tokias knygas kaip Davidui Humui skirtą „Empirizmas ir subjektyvumas“ (Emiricism et Subjectivisme, 1952), „Nietzsche ir filosofija“ (Nietzsche et la philosophie, 1962), „Kanto kritikos filosofija“ (La philosophie critique de Kant, 1963), „Nietzsche“ (Nietzsche, 1965), „Bergsonizmas“ (Le Bergsonisme, 1966), „Spinoza ir išraiškos problema“ (Spinoza et le probleme de expresion, 1968), „Klostė. Leibnicas ir barokas (Le pli: Leibniz et le baroque, 1988) ir kt.

Antras etapas siejamas su Deleuze'o atsiribojimu nuo Vakarų metafizinio mąstymo tradicijos bei pagrindiniais kūriniais, prezentuojančiais jau autentišką jo paties mąstymo kryptį: „Skirtis ir kartotė“ (Difference et Repetition, 1968), „Prasmės logika“ (The Logique du sens, 1969). Trečias etapas vadinamas eksperimentiniu: bendradarbiaudamas su garsiu prancūzų psichoanalitiku Felixu Guattari Deleuze'as parašo du fundamentalius „Kapitalizmas ir šizofrenija“ (Capitalisme et Shizophrenie) tomus: „Anti – Edipas“ (l'Anti – Oedipes, 1972), „Tūkstantis plokštikalnių“ (Thousand Plateaus, 1980). Juose mąstytojai formuluoja savo nuostatą, kaip priešstatą Freude'o psichoanalizei. Šalia šių pagrindinių etapų galima išskirti Deleuze'as interesus politikos ir meno srityse. Visos savo karjeros metu šalia filosofijai skirtų veikalų Deleuze'as daug rašė apie literatūrą: „Proustas ir ženklai“ (Proust et la signes, 1964); „Sacher-Mazocho pristatymas“ (Presentation de Sacher–Mazoch, 1967); Kafka: apie minorinę literatūrą (Kafka: Towards a Minor literature, 1975) ir kt. ir kiną (Cinema I: L' image–mouvement, 1983; Cinema II: L' image temps, 1985). Paskutiniai fundamentalūs kūriniai yra kartu su Guattari parašyta knyga „Kas yra filosofija?“ (Qu'est-ce que la philosophie?, 1991) ir atskirai (Guattari mirė 1992) - esė rinkinys apie literatūrą, susietą su filosofiniais klausimais „Kritiškai ir kliniškai“ (Critique et Clinique, 1993). Tačiau net tokioje įvairovėje išlieka tai, kas esminga ir bendra visai autoriaus kūrybai. Visur galima aptikti, kad Deleuze'as nuo pat pradžių nuolatos akcentuoja kūrybos principą. Taigi kūrybiškumas (konstruktivism) galimas laikyti itin svarbia jo filosofijos sąvoka, koreliuojančia su ne mažiau reikšmingomis gyvenimo, skirties, troškimo, įvykio, įvairovės, bei kt. sąvokomis. Be abejo, mąstymo kūrybiškumas, naujumas bei išradingumas būdingas pačiam Deleuze'ui, kadangi taip jis

¹ Žr. Rubene M. *Dabarties filosofija: Iš Esaties į esatį*, Vilnius, Alma Littera, 2001, p. 249.

suvokia filosofijos ir mąstymo tikslą. Tuo būdu Deleuze'o mąstymas netelpa į tradicinės filosofijos mąstymo rėmus ir gali būti laikomas tam tikra postfilosofija. Tik tokia etape filosofija imama gretinti su kūryba.

Ilgą laiką niekas nedrįso filosofijos tapatinti su kūryba, tarsi tai būtų ištis nerimta ar net šventvagiška filosofijos atžvilgiu. Užtat niekas nesiginčija, kai žodis „kūryba“ vartojamas kalbant apie meno, estetikos fenomenus. Menui nuo seno priskiriama netgi legitimi melo funkcija, susijusi su tikrovės pagražinimu, naujų formų suteikimu, užtat filosofija visada buvo siejama su tiesos kriterijumi. Tiesa yra viena ir nekintama, reikia tik mokėti ją išvysti. Užtenka prisiminti Platono dialogus², kur filosofija apibrėžiama kaip „dieviška“ žiūra į pasaulį, nedangstoma jokių iliuzijų ir apgaulės. Ji siejama su tiesų prisiminimu, kurios iš tiesų egzistuoja, todėl filosofijos uždaviniu tampa atlikti kontempliacijos ar refleksijos judesį. Filosofija visada buvo mąstymas, pažinimas, tiesos atradimas. Tačiau ar tai pakankamas kriterijus, siekiant apibrėžti filosofijos esmę ir tikslą?

Tuo pirmas suabejojo žymus vokiečių mąstytojas Friedrichas Nietzsche (1844 – 1900). Filosofija jam nebėra tiesos paieška, kadangi absoliučios jos ir būti negali. Esmine filosofijos funkcija tampa nebe tiesos ieškojimas, o naujų verčių gyvenimui suteikimas, žmonijos gydymas, naujų egzistencijos būdų išradimas.³ Prancūzų filosofas Gilles Deleuze'as taip pat akcentavo kūrybinę filosofijos funkciją. Įsitikinęs, „jog istoriškai susiformavęs mąstymo tipas, kurį nūnai vadiname filosofija, sėkmingai sulaiko žmones nuo mąstymo“⁴, jis iš naujo kelia klausimą apie tikrąją filosofijos prigimtį. Tačiau tik atsakius į klausimą, koks yra mąstymo pobūdis, kokia yra mąstymo prigimtis - mąstyti tą patį, ar mąstyti vis kitą, galima duoti atsakymą: kurti ar kopijuoti? Taip iškyla išradingumo ir naujoviškumo filosofijoje, klausimas. Kaip filosofijoje įmanomas bei įgyvendinamas šis nuolatinis mąstymo atsinaujinimas? Taigi šio tyrimo problema yra santykis tarp filosofijos ir kūrybos, arba tai, kiek filosofija egzistuoja kaip kūryba, arba kūryba yra filosofinė.

Darbo tikslas. Šiame darbe siekiama atskleisti, kokiomis prielaidomis remdamasis Deleuze'as sieja filosofiją su kūryba, apibrėžia ją šios veiklos rėmuose ir atsako į klausimą, „Kas yra filosofija?“

² Platono dialoge *Puota* filosofas apibūdinamas kaip stovintis tarp išminčių ir kvailių. Platonas *Dialogai*. Vilnius, 1963. P. 54.

Platonas *Valstybės* septintojoje knygoje kalba apie tai, kad vieni myli išmintį, o kiti nuomones. Filosofai šiuo atžvilgiu išvelgia tikrąją dalyko esmę, kai nuomonių mylėtojai myli tik daiktų paviršių, regimybę, o ne regimų daiktų pirmavaizdžius. Filosofais yra laikomi tie, kurie siekia išvelgti tiesą. Platonas *Valstybė*, Vilnius, Mintis, 1978 – 1981.

³ Žr. Nietzsche F. Anapus gėrio ir blogio//*Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1990, p. 418. Nietzsche F. *Štai taip kalbėjo Zaratustra*, Vilnius, 2002. ir kt.

⁴ Rubene M. *Dabarties filosofija: iš Esaties į esatį*, Vilnius, Alma Littera, 2001, p. 249 – 250.

Darbo struktūra. Kadangi šiame darbe nėra lyginamojo ar oponentinio santykio su kitu mąstytoju, didžiausias dėmesys skiriamas iškeltos problemos bei su ja susijusios Deleuze'o su Guattari minties slinkties analizei. Kiekviena iš penkių šio darbo dalių skirta atitinkamai išnagrinėti jos prielaidoms skirtingu aspektu ir lygiu. Pirmoji dalis skirta atskleisti Deleuze'o koncepcijos ištakas – svarbiausias mąstymo linijas, padariusias poveikį jo savitai mąstymo koncepcijai bei požiūriui į filosofiją. Antrojoje tiriama jau susiformavusi (II – ojo etapo) Deleuze'o filosofijos koncepcija, apibūdinama kaip postfilosofija ir susijusi su skirties problematika. Nors skirtį (difference) Deleuze'o filosofijoje būtų galima aptarti ir daugybe kitų aspektų, čia pasirinkta tai daryti per reprezentacijos kritikos ir rizomos, kaip atviros sistemos prizmę, kadangi tai geriausiai leidžia atsekti Deleuze'o mąstymo prielaidas, kuriomis remdamasis jis pateikia su kūryba susijusią filosofijos sampratą.

Svarbiausia ir todėl didžiausia, trečioji dalis, skirta išimtinai filosofijos ir kūrybos santykiui nagrinėti – kuo remiantis filosofiją galima atskirti nuo ne-filosofijos, ir ją apibrėžti kūrybiškumo aspektu. Daug vietos tenka pačios filosofijos, suvoktos kaip kūryba, esminių momentų – konceptų kūrybos, imanencijos plano konstravimo ir konceptualiųjų personažų išradimo, analizei. Skyrelyje „Geofilosofija: geografija versus istorija“ filosofijos ir kūrybos santykis nagrinėjamas išradingumo ir naujoviškumo aspektu Deleuze'o nomadologijos kontekste, kvestionuojant tradicinę istorinio laiko sampratą.

Kadangi Deleuze'as niekuomet nevengė ekskursų į kitas, nei filosofija, sritis, o pačią filosofiją sugretino su kūryba, ketvirtojoje dalyje buvo siekiama patyrinti, kaip Deleuze'as aptaria filosofijos santykius su tokiais disciplinomis kaip mokslas ir menas. Per lyginamąją jų analizę bandoma parodyti, kuriuose taškuose galimas šių sričių susiliejimas, o kuriose, priešingai, jos neišvengiamai turi išsiskirti.

Paskutinės, penktosios dalies, funkcija šiame darbe yra labiausiai apibendrinanti, į vieną gretą sudėliojanti esminius Deleuze'o požiūrio akcentus bei išryškinanti svarbiausias prielaidas, kur mąstymo chaotiškumo ir kartu siekio jį suvaldyti aspektu pagrindžiama kūrybiškumo reikšmė ir tuo būdu apibrėžiami filosofijos, meno ir mokslo uždaviniai.

Problemų ištirtumas ir tyrimo šaltiniai. Angliškai kalbančiose šalyse Deleuze'as drauge su kolega Micheliu Foucault ir Jacques'u Derrida yra vienas iš labiausiai cituojamų šiuolaikinių prancūzų mąstytojų.⁵ Todėl neturėtų stebinti ir jo į anglų kalbą išverstų veikalų kiekis, gausi kritika ir begalė internetinės literatūros. Nemažai išversta bei nagrinėjama akademiniuose sluoksniuose rusų kalba. Gaila, tačiau kol kas neturime nė vieno Deleuze'o

⁵ Žr. Lechte J. *Penkiasdešimt pagrindinių šiuolaikinių mąstytojų: nuo struktūralizmo iki postmodernizmo*, Vilnius, Charibdė, 2001, p. 124.

kūrinio lietuvių kalba. Viltį teikia, jog Lietuvoje po truputį imama domėtis Deleuze'o filosofija. Tai įrodo Vytauto Rubavičiaus monografija „Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas” (2003). Ten galima aptinkti keletą sąlyčio su skirtingais Deleuze'o teorijos aspektais, taškų: dekonstrukcionizmas ir menas, antipsichoanalitinė nuostata, eksperimentinis filosofavimo pobūdis ir kt. Postruktūralizmo kontekste ją nagrinėja Audronė Žukauskaitė knygoje „Anapus signifikato principo”. Galima aptikti atskirų studijų, skirtų Deleuze'ui Arūno Sverdiolo, Mintauto Gutausko, Arūno Gelūno tyrinėjimuose.

Kadangi Deleuze'as yra labai įvairiapusis mąstytojas, tai ir tyrinėjimų, skirtų jo filosofijai yra daug ir įvairių. Vieni (Vytautas Rubavičius, John Lechte) akcentuoja jo struktūralizmą, kiti antipsichoanalitinę nuostatą, „karo” ar „geismo mašinas” (Audronė Žukauskaitė), kiti nuopelnus „nekonvencionaliai” literatūros kritikai, pvz. knygoje (straipsnių rinkinys) „Deleuze and Literature” (Deleuze and Literature, 2000). Kitų tyrinėjimai yra išskiriantys esminę Deleuze'o mąstymo trajektoriją, pvz. akcentuodami skirtį (difference) ir per ją apžvelgdami visus kitus jo kūrybos aspektus (pvz. Alain Badiou, Ronald Bogue, John Lechte, Mara Rubene). Nė viename nevengiama pabrėžti, o kai kur ir detaliau panagrinėti kūrybos sampratos reikšmės Deleuze'o filosofijoje. Tačiau konkrečiai filosofijos ir kūrybos santykio nagrinėjimui skirto tyrimo ar kritinio straipsnio neteko aptikti.

Pagrindiniu tyrimo šaltiniu mano darbe tapo 1991 metais išleista Deleuze'o ir Guattari (paskutinis jų abiejų bendraautorystės rezultatas) knyga „Kas tai yra filosofija?” (Qu'est-ce que la philosophie?, 1991). Kritikai ją laiko konsideracija, santrauka viso to, ką Deleuze'as vienas ar kartu su Guattari rašė anksčiau⁶. Patys autoriai sako, jog ji skirta atsakyti į klausimą, dažnai iškylantį tik vėlyvuoju gyvenimo periodu, kai daugiau nebėra apie ką klausti. Taigi tai yra apibendrinimas, minties koncentratas, o ėjimo iki konkretaus klausimo ir atsakymo užuominų galima aptikti visuose ankstesniuose jo kūrinuose. Šiame darbe remiausi tokiais veikalais kaip „Nietzsche” (Nietzsche, 1965), „Nietzsche ir filosofija” (Nietzsche et la philosophie, 1962), „Skirtis ir kartotė” (Difference et Repetition, 1968), „Prasmės logika” (Logique du sens, 1969), „Tūkstantis plokštikalnių: kapitalizmas ir šizofrenija II” (Mille Plateaux: Capitalisme et schizophrénie, 1980), „Pašnekesiais” (Pourparles, 1997), „Kritiškai ir kliniškai” (Critique et Clinique, 1993). Tyrimą lengvino Bogue monografija „Deleuze'as ir Guattari” (Deleuze and Guattari, 1996), Mara'os Rubenės „Dabarties filosofija: iš esaties į esatį” (2001), Johno Lechte'ės „Penkiasdešimt pagrindinių šiuolaikinių mąstytojų” (2001), Alano Badiou monografija skirta Deleuze'o filosofijos tyrinėjimams: „Deleuze'as. Būties

⁶ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York: Verso, 1994, p. 1.

klegesys” (Deleuze. Clamor of Being, 2000), Toddo May „Permaštant skirti” (Reconsidering Difference, 1997), Briano Massumi kritiniais straipsniais ir kt.

I. G. DELEUZE'O KONCEPCIJOS IŠTAKOS

1. „Marginalioji” filosofijos istorija

Visa Gille'o Deleuze'o intelektualinė trajektorija gali būti nubrėžta pagal jo kintančius santykius su filosofijos istorija.⁷ Nors vėliau griežtai kritikavo filosofijos istoriją bei dažniausiai joje aptinkamą mąstymo tipą, įtakotą institucinio spaudimo mąstyti tą patį, Deleuze'as niekuomet neprarado entuziazmo rašyti knygas apie kitus filosofus. Tačiau tai darė kiek kitoku būdu, nei tradiciškai įprasta. Knygoje „Pašnekesiai” 1972 – 1990 (Pourparles, 1991) Deleuze'as sako: „Aš ilgai „atstovavau” filosofijos istorijai, skaičiau knygas apie vieną ar kitą autorių. Tačiau stengdavausi visaip tai kompensuoti: iš pat pradžių pasirinkdamas autorius, kurie yra opozicijoje istorijos racionalistinei tradicijai (tarp Lukrecijaus, Hume'o, Spinozos, Nietzsches matau neregimą ryšį, kurį sudaro neigianti kritika, džiaugsmo kultivavimas, priešiškus „vidiniam žmogui”, jėgų ir santykių išoriškumas, valdžios atšaukimas ir t.t).⁸

Deleuze'as mano, jog filosofijos istorija filosofijoje atlieka represinę funkciją, todėl daro skyrimą tarp „valstybinių” filosofų, tarnaujančių valstybės ar bažnyčios interesams, ir filosofų „marginalių”, drįsusių mesti iššūkį nusistovėjusiam mąstymo tipui. „Valstybiniai” filosofai nuolatos mąsto apie tas pačias universalijas ir taip palaiko mąstymo ir valdžios, kaip totalios struktūros, identitetą. Šis konformizmas žalingas, nes neatveria mąstymui jokių naujų perspektyvų. Visi daugiau ar mažiau yra priversti sekti pripažintais autoritetais, o norėdami pretenduoti į filosofo „titulą” vėl ir vėl mąsto pagal tuos pačius kriterijus.

Filosofijos tradicija paprastai linkusi išstumti tuos, kurie bando mąstyti kitaip. Tačiau Deleuze'ą domina kaip tik tokie mąstytojai, kurie sugebėjo išvengti platonizmo. „Marginalioji” filosofijos istorija jį domina būtent kaip pastanga mąstyti kitaip, išrasti naują mąstymo ir egzistavimo būdą. Rašydamas apie Hume'ą, Spinozą, Leibnizą, Bergsoną, Nietzsche'ę ar netgi Kantą, Deleuze'as siekia išskirti tai, kas jų mąstyme ir filosofijos koncepcijoje yra savita, originalaus ir nauja. Pasekė atidžiau galime pamatyti, kad daugelis esminių momentų, kuriuos Deleuze'as išvelgė šių mąstytojų kūryboje, vienaip ar kitaip atsiliepė paties Deleuze'o minties trajektorijai. Jie jį domina ir kaip puikūs stilistai.

Pati pirmoji Deleuze'o publikacija, *Empirizmas ir subjektyvumas* (1953) buvo knyga apie Davidą Hume'ą. Joje Davidas Hume'as pristatomas kaip žymiausias ir griežčiausias britų empirinis mąstytojas - Deleuze'as Hume'ą laiko daug radikalesniu mąstytoju nei

⁷ Gilles Deleuze, Internet Encyclopedia of Philosophy, 2002//edt. By Jon Roffe, University of Melbourne, <http://www.iep.utm.edu/d/deleuze.htm#>

⁸ Делез Г. *Переговоры 1972 – 1990*, Москва, 2004, с.15.

paprastai pripažįstama. Pradedant Hume'u, pasak Deleuze'o, nuo teorijos reikšmingai pasukama link praktikos. Deleuze'o nuomone, Hume'as pirmiausia yra subjektyvumo filosofas, nes jo esminis siekis yra pagrindo, pagal kurį formuojasi subjektas, paieška. Jo gerai žinomi argumentai apie įprotį, priežastingumą ir stebuklą (įvykį) atveria daug gilesnį klausimą: jei nėra nieko transcendentalaus, tai kaip galimas savęs išsąmoninimas, savikūra (kuriantis pats), siekiantis valdyti gamtą iš kurios pats yra kilęs? Deleuze'as argumentuoja, jog būtent šis santykis tarp žmogaus prigimties ir gamtos, yra esminis Hume'o tyrinėjimo tikslas (objektas)⁹. Ir Hume'as, ir Kantas nemanė, jog žinojimo principai yra išvedami iš patirties. Tačiau, kaip pabrėžia Deleuze'as, Hume'as neteigia, jog nėra jokių poelgių vienijančių procesų. Skirtumas yra tas, jog Hume'ui šie principai yra natūralūs ir nepriklausantys nuo apriorinių patirties struktūrų postulavimo. Taigi Hume'o atveju, nėra nieko transcendentiško, kadangi šie principai yra paprasčiausiai mūsų prigimties principai.

Deleuze'ą žavi tai, kaip Hume'as sugebėjo išspręsti subjekto klausimą, sukurdamas asociacijos, tikėjimo ir santykių išoriškumo sąvokas. Visos jos atskleidžia Hume'o antitranscendentalinę nuostatą: žmogaus prigimtis negali suvienyti savęs, nėra jokio „Aš“, kuris egzistuočiau prieš bet kokią patirtį. „Mes esame įpročiai, niekas daugiau nei įpročiai – įprotis sakyti „Aš“. Tikriausiai nėra nuostabesnio atsakymo į „Aš“ problemą.“¹⁰ –sako Deleuze'as. Jo manymu, Hume'o išvelgtas asociacijos veikimo dėsnis atskleidžia, jog žmogaus būtis net pačiuose kasdieniškiausiuose gyvenimo momentuose pasireiškia ne tik kaip besireiškianti įpročiu, bet ir kaip kūrybiška. Todėl subjektyvumas, kaip jį apibrėžia Deleuze'as, interpretuodamas Hume'ą, yra praktinis, aistringas, empirinis konceptas. Taigi matome, jog tai, ką ypatingo Deleuze'as atrado Hume'o empirizme yra transcendentinių apriorinių struktūrų atsisakymas, kadangi teigiama, jog žinojimas yra išvedamas ne iš proto, egzistuojančio iki patyrimo, o iš imanentinės patirties. Kita vertus, Deleuze'as iš Hume'o perima empirizmą, remdamasis mintimi, jog sąvokų kūryba visuomet yra empiriška, atsižvelgiant į patirtį, o ne į apriorines struktūras.

Kad ir kaip bebūtų keista, Deleuze'as vieną knygą skyrė ir Immanueliui Kantui. 1962 metais pasirodžiusi Kanto kritikos filosofija iš visų Deleuze'o rašytų knygų labiausiai atitinka akademinį filosofijos studijų standartus.¹¹ Nors joje Deleuze'as fiksuoja Kanto filosofijoje išvystytą transcendentalumo sąvoką moderniosios filosofijos kontekste, pastebi ir tai, jog Kanto filosofijos transcendentaliniai - gebėjimas, supratimas, protas ir vaizduotė, - kad pasiektų savo ribas, veikia imanentine forma. Grynojo proto kritika pasmerkia

⁹ Deleuze G. *Empiricism and Subjectivity: An Essay on Hume's Theory of Human Nature*, New York, Columbia University Press, 1991, p. 109.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Gilles Deleuze, Internet Encyclopedia of Philosophy, 2002//edt. By Jon Roffé, University of Melbourne, <http://www.iep.utm.edu/d/deleuze.htm#>

trancendentalinį spekuliatyvaus proto veikimą, o Praktinio proto kritika pasmerkia praktinio proto trancendentalinę veiklą, kuris, vietoj to, kad pats save apibrėžtų, leidžia būti empiriškai įtakojamas. Taigi Deleuze'as čia pabrėžia kritinį Kanto filosofijos aktyvumą, besireiškiantį ne tik kaip blogai naudojamo proto kritika, bet ir tai, kad šią kritiką jis apibūdina empiriniais ir praktiniais terminais.¹²

Antras svarbus Deleuze'o išvelgtas Kanto kritinės filosofijos bruožas yra kūrybiškos ir teigiančios Sprendimo galios kritikos prigimties konstatavimas. Čia Deleuze'as prieštarauja nusitovėjusiai Kanto pasekėjų ir tyrinėtojų nuomonei, jog trečioji Kanto kritika dėl to, kad Kantas ją rašė būdamas senas ir dėl to kiek pašlijusių protinių gebėjimų, turi akivaizdžių trūkumų. Pasak Deleuze'o, kaip tik ši paskutinioji kritika kūrybiškiausiai išsprendė konfliktą tarp dviejų gebėjimų veiklos ir jas atliepančių pirmųjų kritikų. Anot Deleuze'o, tai yra teigianti sprendimo kūryba, nesusijusi su jokių trancendentinių gebėjimų. Taigi matome, jog Kantas Deleuze'ą domino būtent šiuo aspektu – sugebėjimu išspręsti konfliktą tarp dviejų gebėjimų veiklos imanentiškumo rėmuose.

XVII a. filosofui Benedictui Spinozai, kaip ir Nietzschei, Deleuze'as skyrė net dvi knygas: Spinoza: išraiška filosofijoje (1968) ir Spinoza ir praktinė filosofija (1970). Taip yra dėl to, kad Deleuze'as niekada neslėpė ypatingo žavėjimosi Spinoza: „Spinoza yra filosofų Kristus, ir didžiausi filosofai yra tik kažkas daugiau nei apaštalai, kurie atsiskiria arba priartėja prie jo paslapties.”¹³ Didžiausias Spinozai priskiriamas nuopelnas yra dar didesnis empirizmo pagilinimas. Spinozos filosofiją Deleuze'as apibūdina remdamasis dviem pagrindiniais empirizmo bruožais. Pasak Deleuze'o, Spinoza sugebėjo apjungti du dalykus į vieną. Atmesdamas transcendenciją, jis sukūrė absoliučios imanencijos planą, pagal kurį viskas, kas egzistuoja, patys nusistato savo padėtį. Kalbant Spinozos terminais, atskira substancija reiškia imanencijos planą, o visi kūnai (būty) yra šios substancijos modalinės išraiškos. Tačiau Deleuze'as Spinozos etikoje išvelgia ne tik imanencijos plano kūrybą, bet ir ištisą naujų sąvokų režimą, įgalinantį atsiribojimą nuo transcendencijos visose gyvenimo srityse. Pvz. atmesdamas sąmonės (sąmoningumo) iliuziją, Spinoza išvengė subjektyvumo iliuzijos, t.y. manymo, kad esame savo minčių ir veiksmų priežastys, o ne efektai. Spinozos Etikos moralės kritikoje taipogi išvelgiamas atsiribojimas nuo trancendentinės gėrio/blogio perskyros. Deleuze'o manymu, Spinozai, kaip Lukrecijui ir Nietzschei, veiksmai neturi jokios trancendentinės matavimo skalės, pagal kurią jie galėtų būti įvertinti, o tiksliai santykinį ir perspektyvinį gėrio ir blogio įvertinimą.

¹² Gilles Deleuze, Internet Encyclopedia of Philosophy, 2002//edt. By Jon Roffe, University of Melbourne, <http://www.iep.utm.edu/d/deleuze.htm#>

¹³ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 140.

Galiausiai Spinozos filosofijoje Deleuze'as išvelgia ir „liūdną“ aistrų atmetimą. Tai ypač siejasi su Nietzsche's ressentimento ir vergų moralės kritika. Spinozos atveju, tamsios aistros menkina gyvenimą, todėl Deleuzas vertina tai, kad Spinoza demaskuoja visas netikras vertybes, kurių vardu yra nuvertinamas gyvenimas. Deleuze'as Spinozą įvertino ir kaip puikų stilistą, visiems žinomą kaip „geometrinio metodo“ (sudaryto iš teiginių, taisyklių ir aksiomų), išradėją. Ši Spinozos interpretacija turėjo didelę įtaką ne tik skaitovams, bet ir pačiam jos autoriui: išlaikė gilų ryšį su tuo, ką Deleuze'as rašė po 1968 metų, o ypačingai knygoje „Kapitalizmas ir šizofrenija“.¹⁴

1968 parašyta knyga Bergsonizmas taip pat turėjo nemenkos įtakos vėlesnei Deleuze'o mąstymo eigai. Jis pasirinko Henri Bergsono knygos Kūrybinė evoliucija išvystyta gyvenimo filosofija, pagal kurią gyvenimas yra nuolatinis kūrybinis procesas, kurį gaivina vis naujomis formomis besiskleidžiantis ir besidiferencijuojantis gyvybės impulsas (elan vital). Tačiau svarbiausia, ką savo teorijoje panaudoja Deleuze'as, yra iš Bergsono perimtas trukmės terminas. Bergsono suprata trukmė, anot Deleuze'o, geriausiai padeda išspręsti vienovės ir įvairovės suderinimo problemą, nes Bergsono teorijoje vienovė ir įvairovė yra suderinamos tik per trukmę, per dviejų rūšių įvairovę. Taigi trukmės terminas paaiškina, kaip vienovėje aptinkama įvairovė ir kaip vieninga būtis gali turėti savyje esminio skirtumo galimybę. Deleuze'o teigimu „Bergsonas kalba ne apie daugio ir vienio priešpriešą, o apie dviejų įvairovių išskyrimą. Erdvinė įvairovė yra skirtumų tam tikru laipsniu įvairovė, o laikinė įvairovė - esminių skirtumų įvairovė.“¹⁵ Būtent šis iš Bergsono perimtas laikinės įvairovės aspektas labiausiai įtakojo Deleuze'o skirties filosofiją. Bergsoniškos judėjimo ir laiko sąvokos paveikė vėlesnes Deleuze'o studijas apie kiną. Judėjimas Bergsonui buvo neatskiriamas nuo objekto, kuris juda: jie abu yra tas pats daiktas (objektas). Tuo būdu joks reprezentuojantis santykis negali būti įsteigtas, kol dirbtinai neužkertame šio judėjimo srauto. Pasak Deleuze'o, egzistuoja tiksliai judėjimo srautas, išreiškiantis save skirtingais būdais.

Galbūt pačia įdomiausia Deleuze'o knyga, susijusia su filosofo vardu, galima laikyti 1988 metais išleistą Klostė. Leibnizas ir barokas, kurioje Deleuze'as iki galo išvysto filosofijos istorijos kūrybinę praktiką.¹⁶ Ši knyga pasižymi tuo, jog joje Deleuze'as nesiekia pateikti, ką mąstė Gotfrydas Leibnizas, bet pats ėmė naudoti sąvokas, perimtas iš Leibnizo, kartu su naujomis sąvokomis, charakterizuojančiomis baroko epochos architektūrą, meną ir muziką. Deleuze'ui Leibnizas yra tas filosofas, kurio požiūrio taškas labiausiai pasitarnauja,

¹⁴ Gilles Deleuz, Internet Encyclopedia of Philosophy, 2002//edt. By Jon Roffe, University of Melbourne, <http://www.iep.utm.edu/d/deleuze.htm#>

¹⁵ Žr. Deleuze G. Bergsonism//*Empiricism and Subjectivity: An Essay on Hume's Theory of Human Nature*, New York, Columbia University Press, 1991, p. 109.

¹⁶ Gilles Deleuze, Internet Encyclopedia of Philosophy, 2002//edt. By Jon Roffe, University of Melbourne, <http://www.iep.utm.edu/d/deleuze.htm#>

norint suprasti baroko epochą. Deleuze'as pažymi, jog mes nieko negalime suprasti apie Leibnizo monadą, jei nepereisime prie pačių baroko architektūros terminų. Vietoj to, kad tvirtintų apriorinę sąryšį tarp Leibnizo ir baroko, Deleuze'as sukuria naują konceptą ir abu: Leibnizą ir baroką, „skaito” per jį. Tai yra klostės arba raukšlės sąvoka. Laikydamasis Leibnizo monados teorijos, jog visa visata sudaryta iš individualių būčių, Deleuze'as įrodinėja, jogėjimo į klostę, arba raukšlėjimosi procesas, steigia esminę egzistencijos vienybę. Taigi, kol klostės elementai išlieka Leibnizo ir baroko epochos architektūroje ir mene, tol išgaunama nauja konsistencija ir reikšmingumas. Naudojama tokia maniera klostė tampa ir kūrybiniu terminu. Klostės sąvoka tapo lemtinga visai vėlesnei Deleuze'o kūrybai ir paveikia erdvinį mąstymo pobūdį. Jis ją ima naudoti apibrėždamas žmogiškąjį subjektą kaip „įklostytą” („apvyniotą”), esantį paviršiuje: imanentiškai politiską, socialinį, įmontuotą subjektą.¹⁷

Apibendrinant galima teigti, jog visus autorius, apie kuriuos Deleuze'as rašė knygas, vienija tas pats imanentiškumo ir išradingumo principas. Jie sugebėjo išmoningai išspręsti filosofijoje iškylančias problemas be transcendencijos įsikišimo, vertino gyvenimą ir buvo neabejingi kintančiai empirinei patirčiai. Pats Deleuze'as visą gyvenimą niekada nepaliovė sakyti, kad yra empirikas, dažnai operuodamas fraze, jog „abstrakcija nieko nepaaiškina, ją pačią reikia aiškinti.”¹⁸

¹⁷ Gilles Deleuze, Internet Encyclopedia of Philosophy, 2002//edt. By Jon Roffe, University of Melbourne, <http://www.iep.utm.edu/d/deleuze.htm#>

¹⁸ Делез Г. *Переговоры 1972 – 1990*, Москва, 2004, с. 190.

2. Hegelio dialektikos kritika

Pagrindinis Deleuze'o argumentas, kodėl filosofijos istorijos studijoms jis pasirenka antiracionalistinės tradicijos atstovus bei racionalistinio subjekto kritikus, būtų toks: šie mąstytojai leidžia geriau suprasti mus pačius, dabarties istoriją, šių dienų situaciją. Tačiau svarbesniu už kitus savo nuopelnais šiuolaikiniam mąstymui ir būviui, Deleuze'as, kaip ir kiti postmodernūs mąstytojai (Michelis Foucault'as, Jacques'as Derrida, Francois'as Lyotard'as ir kt.) laiko Friedrichą Nietzsche. Kitame skyrelyje išsamiau bus nagrinėjamos Deleuze'o sąsajos su Nietzsche's filosofija. Čia kalbėsime, kuo Nietzsche iš pat pradžių patraukė Deleuze'ą.

1962 metais išleista fundamentalia monografija Nietzsche ir filosofija Deleuze'as sukuria alternatyvą panašiu laiku pasirodžiusiai heideggeriškai Nietzsche's interpretacijai Nietzsche¹⁹, bet ir prancūziškai suprastam Nietzsche'i (Georges Bataille, Maurice Blanchot, Jean Granier, Alber Camus, Pierre Klossowski).²⁰ Nietzsche's kūryba Deleuze'ą sudomino todėl, jog jo filosofijoje Deleuze'as atrado raktą jo paties nekenčiamos, nors pokario Prancūzijoje labai populiarios, Hegelio dialektikos įveikai. Šiai kritikai paremti Deleuze'as pasiremia dviem esminiais Nietzsche's filosofijos momentais: „apversto platonizmo” idėja ir jo tapsmo filosofijoje išplėtota jėgos santykių fizika.

Pagal tuo metu Prancūzijoje vyrausią antropologinę ateistinę Hegelio interpretaciją į dialektiką buvo žiūrima kaip į nuoseklų sąmonės formų vystymąsi, o į dvasią – kaip į neigimo veiksmą, žmogaus realizuojamą pasaulyje. Buvo net tokių nuomonių (pvz. Hippolyte'o), jog Hegelis pirmasis pamėgino priartėti prie to, kas iracionalu. Tačiau Deleuze'o manymu, priešingai, Hegelio dialektika iš principo niekada negalėtų priartėti prie iracionalumo, kadangi jos neigimo ir priešybės santykių pradžia neišvengiamai glūdi tapatybės logikoje, kuri neracionalų kitą verčia suvokti tik kaip racionaliojo Aš „šešėlį”.²¹ Kaip matysime vėliau, Deleuze'o skirties pačios savaime iškėlimas savo visa esme atmeta Hegelio dialektiką, reprezentuojančią ryškiausią tapatybės logikos vystymąsi.

Dialektika, pabrėžia Deleuze'as, veikia vienais skirtumais tol, kol jos pripažįstamos kaip istorijos variklis. Suformuota iš dviejų prieštaraujančių terminų, tokių kaip tezė ir antitezė, dialektika veikia sintetindama juos iki naujos trečios fazės - sintezės, išsaugančios ir peržengiančios šias ankstesnes opozicijas. Vietoje Hegelio vartotos tezės Deleuze'as naudoja tapatybės sąvoką, o vietoje antitezės – skirties sąvoką, tačiau vengdamas trečiosios

¹⁹ Heidegger M. Nietzsche, Vol. I. The Will to Power as Art; Vol. II. The eternal Recurrence of the Same, San Francisko, Harper, 1991.

²⁰ Apie skirtingas Nietzsche's interpretacijas žr. Baranova J. Friedricho Nietzsche's "Valia galiai": nuo gyvenimo filosofijos iki postmodernizmo//Kultūros barai 1998, Nr. 8/9; Nr. 10.

²¹ Rubene M. *Dabarties filosofija: Iš Esaties į esatį*, Vilnius, Alma Littera, 2001, p. 253.

sintetinančios fazės. Skirtis Hegelio dialektikoje yra tikrai santykyje su tapatybe, kaip tapatybės funkcija, kurios prieštarą ir yra didžiausias skirtingumas. „Apgirtimas ir svaigulys yra netikri, miglotumas išryškinamas jau pačioje pradžioje”²² – rašo Deleuze’as. Dėl šios priežasties Deleuze’as kritikuoja hegelišką neigimo sampratą. Pagrindinis dialektikos veikimo pobūdis yra toks, jog įtraukdama grynąsias skirtis, ji tuo pačiu neigia individualią jų būtį tam, kad būtų pasiekta aukščiausioji vienybė. Deleuze’ui neegzistuoja jokie skirčių perėjimo į aukštesnę vienybę, kuris iš esmės nesupainiotų skirtingumo.

Kaip būtų galima išvengti šio neigimo neigimo ir skirties eliminavimo vienybėje? Deleuze’as sprendimą randa Nietzsche’s moralės genealogijoje. Hegelio Dvasios fenomenologijoje dialektikos esmę perteikia dviejų pradų kova tarp „pono” ir „vergo”²³. „Sąvokas „ponas” ir „vergas” Hegelis vartojo kaip savarankiškos ir nesavarankiškos sąmonės sinonimus.²⁴ Jos atveju tik aktyviai neigiant kitą pasiekiamas aktyvus savęs teigimas. Taip vyksta kova dėl pripažinimo: savo sąmonės tikrumas išgaunamas tik paneigus kitą sąmonę. Tai reiškia, jog teigimas įmanomas tik per neigimo veiksmą. Nietzsche’s perima iš Hegelio „pono” ir „vergo” metaforas, kad įvardintų dvi moralės rūšis: „ponų moralę” ir „vergų moralę”. Tačiau judėjimas vyksta atvirkščiai nei Hegelio dialektikoje. Čia veiksmas prasideda ne nuo neigimo, o priešingai, nuo teigimo. Nietzsche’s „ponas” pradeda kūrybiniu aktu, teigdamas vertybes ir pagal šį teigimą išskirdamas, kas yra neigiama, „prasta” t.y. „vergų moralę”. Net skirstymas išlieka kilnesnio pobūdžio: „ponas”, kitaip nei „vergas”, vertybes apibrėžia ne pagal gėrį ir blogį, o pagal „gerą” (didingą) ir „prastą” (menką), todėl Deleuze’as Nietzsche’s įtvirtintą genealogiją vadina atskyrimo arba kilnumo menu.

Neigimo veiksmas Nietzsche’s filosofijoje yra siejamas su ressentimentu, nešvaria sąžine, „vergų moralė”. „Vergas” jo interpretacijoje iškyla kaip tas, kuris negatyviai kritikuoja, yra nepajėgus kurti ir savo stiprybę išgauna ne iš savęs, o tik reaguodamas, t. y. neigdamas stipresnį. „Vergas” visus egzistuojančius skirtumus laiko priešybėmis, opozicija, todėl „pono” vertybes laiko savaime blogomis. „Kryptis į išorę užuot žvelgus į save, - kaip tik priklauso ressentimentui - „vergų” moralei. Kad ji galėtų atsirasti, visuomet reikalingas priešingas ir išorinis pasaulis<...> Jos akcija iš esmės yra reakcija.”²⁵ Pagrindinis skirtumas tarp šių jėgų yra tas, jog „neigimas priešinasi teigimui, tuo tarpu teigimas skiriasi nuo neigimo. Ponas teigia savo skirtybę, vergas neigia tai, kas skirtinga; vienam būdingas skirtybės teigimas, kitam – prieštaravimas ir neigimas.”²⁶ Taigi knygoje Nietzsche ir filosofija

²² Deleuze G. *Difference and Repetition*, New York, Colombia University Press, 1994, p. 263.

²³ Hegelis G. F. *Dvasios fenomenologija*, Vilnius, Pradai, Alma Littera, 2001, p. 155 – 164.

²⁴ Baranova J. Jeanas Paulis Sartre’as : “Pono-vergo” dialektika ir solipsizmo įveikos ilgesys//*Problemos* Nr. 64, Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 100.

²⁵ Nietzsche F. *Apie moralės genealogiją*, Vilnius, Pradai, 1996, p. 45-46.

²⁶ Bogue R. *Deleuze and Guattari*, London and New York, Routledge, 1996, p. 17.

Deleuze'as labiausiai siekia atkreipti dėmesį Hegelio dialektikos valią. Hegelį interpretavus Nietzsche's terminais iškart susekamas iškreiptas geneologinis jos elementas, kuris skirtingumą išverčia į opozicijas. Anot Deleuze'o, dialektikai visuomet būdinga tai, jog ji kyla iš reaktyvių jėgų bei nihilistinės perspektyvos, todėl ją pavadina „ressentiment'o ideologija”²⁷. Jos perspektyvoje „vergai” prisikiria „ponų” vaidmenį, tačiau tai nė kiek nepakeičia jų prigimties, kuri vis tiek lieka vergiška.

Iš to, kad Deleuze'as kritikuoja Hegelio dialektiką (ko Nietzsche tiesiogiai nedarė) ir tai daro per Nietzsche's interpretaciją, lengvai galima nuspėti paties Deleuze'o esminę intenciją. Jis siekia visomis išgalėmis teigti skirtį, todėl savo filosofija iškelia teigimo teigimą. Kūryba, anot jo, yra teigimas. Kūryba vyksta ne iš reakcijos, o visuomet iš aktyvaus teigimo. Kuriantysis teigia save nepaisant kitų nuomonės ir kritikos. Ir jam pačiam nereikia nieko kritikuoti, kad įtvirtintų save, nes galią išgauna iš savęs paties. Kokia paprastai yra reakcija į kuriančius žmones? Labai dažnai neigianti, kritiška dėl nevaliojimo daryti to paties. Tai puikiai iliustruoja Nietzsche's pateiktas pavyzdys: ėriukai laiko erelius plėšrūnais (blogaisiais) ir siekia apriboti erelių grobuoniškumą, nes neįstengia jiems pasipriešinti. Tai reiškia „reikalauti iš jėgos, kad ji reikštų ne kaip jėga”.²⁸ Filosofijos istorijoje besireiškiantis reprezentatyvus bei tapatybės mąstymas - irgi tam tikras ressentimento padarinys: reikalavimas išlikti tose pačiose nustatytose ribose, apriboti savo galią, kūrybiškumą, nekurti nieko nauja, o mąstyti tą patį. Taigi kūrybą irgi galima vertinti iš tos pačios perspektyvos, simptomatologijos aspektu: ar kūryba kilo iš aktyvaus teigimo, ar iš teigimo neigimo. Deleuze'as su Nietzsche priešakyje atkreipia dėmesį į štai tokį žmogaus kūrybiškumo suvaržymą ir apeliuoja į jo išlaisvinimą.

Kita vertus, kūryba neįmanoma ir be tam tikro neigimo veiksmo. Kad ką nors sukurtum, reikia sugriauti tai, kas sena ir nevertinga. „Kūrėjo jie neapkenčia labiausiai: kas lenteles ir kas vertes senąsias laužo, - tą laužiką ir nusikaltėliu vadina”²⁹ - teigia Nietzsche. Kuriančiajam neužtenka sakyti Taip, jis turi mokėti pasakyti Ne tam, kas „prasta”. Neigimas šiuo atveju atsikrato reaktyvumo ir tampa teigiančiu. Tuo pačiu ir filosofija, anot Deleuze'o, turėtų priimti kritinę funkciją. „Filosofija netarnauja jokiai nustatytai tvarkai. <...>Filosofija, kuri nieko nesuerzina ir nesupykdo, nėra filosofija. Filosofija pozityviausia prasme yra kritika, tikra demistifikuojanti veikla.”³⁰

Vis dėlto, kaip teigė Nietzsche, istorijos eigoje reaktyviosios jėgos linkusios nugalėti, jų veikimo principas visada atskiria aktyvią jėgą nuo jos galios. Reaktyviųjų jėgų triumfas

²⁷ Deleuze G. *Nietzsche and Philosophy*, London, Althone Press, 1983, p. 159.

²⁸ Nietzsche F. *Apie moralės geneologiją*, Vilnius, Pradai, 1996, p. 54.

²⁹ Nietzsche F. *Štai taip Zaratustra kalbėjo*, Vilnius, Alma Littera, 2002, p. 225

³⁰ Deleuze G. *Nietzsche and Philosophy*, London, Althone Press, 1983, p. 106.

kaip tik ir būtų Hegelio „istorijos pabaiga” kaip absoliutinės dvasios karalystė, skelbianti žmogaus ir Dievo vienybę. Tačiau dialektikos žmogus yra ne kas kita „kaip žmogus, paneigęs viską, kas nėra jis pats”³¹ Tokiai istorijos sampratai Deleuze’as priešina Nietzsches „tapimo-antžmogiu” idėją, kuri reiškia idealiųjų jėgų susikaupimą, besirandantį iš teigimo, kuris aktyviai naikina reaktyvias jėgas. Nietzsche’o skelbtas „gyvenimo stiprinimas”, savęs įveika ir „valios galiai” didinimas kaip tik išreiškia šį procesą. Deleuze’o nuomone, manymas, jog istorija turi teleologinį elementą ar realizavimo kryptį, viso labo tik sąmonės iliuzija. „Istorija vystosi ne per neigimą ir neigimo neigimą, bet sprendama problemas ir teigdama skirtumus. Ji nėra kruvinesnė ar žiauresnė už patį rezultatą.”³²

³¹ Ten pat, p. 158.

³² Deleuze G. *Difference and Repetition*, New York, Colombia University Press, 1994, p. 268.

3. Deleuze'as ir Nietzsche

Nietzsche's įtaka Deleuze'ui, be abejonės, yra lemianti. Šio mąstytojo figūra Deleuze'ui svarbi tiek, kiek pastarasis išplėtojo Nietzsche's tapsmo filosofiją, sukurdamas savąją skirties filosofiją. Tikrai Spinozą ir Nietzsche'ę Deleuze'as pripažino oficialiais savo pirmtakais.

Kiek vėliau nei Nietzsche ir filosofija išleistoje monografijoje Nietzsche (1965), Deleuze'as vėl savaip interpretuoja Nietzsche taip siekdamas pašalinti keturias pagrindines dažnai klaidinančias interpretacijas. Pirma, Valios galia jokių būdu nereiškia „valdžios aukštinimo“ arba „valios viešpatauti“; antra, silpnieji ir stiprieji Nietzsches filosofijoje neturi būti interpretuojami socialinės galybės prasme; trečia, Amžinasis Sugrįžimas nesusijęs su cikline laiko samprata, kaip To paties sugrįžimo ar sugrįžimo prie to paties; ketvirta, paskutiniai Nietzsche's kūriniai neturėtų būti pašalinami iš jo kūrybos palikimo kaip sukompromituoti jo beprotybės.³³

Apie „valią galiai“ buvo rašoma praeitame skyrelyje Hegelio dialektikos kritikos kontekste. Jėgos samprata irgi sutampa su jos ribomis. Kaip matėme, valia galiai teigia skirtingumą, o ne neigia jį. Čia Deleuze'as siekia parodyti, kodėl Nietzsche's aktyviosios jėgos siekia nugalėti reaktyviasias jėgas. „Valia galiai“, anot filosofo, teigia iš savo pertekliaus, o ne iš noro įskaudinti kitą. Reaktyvi jėga, priešingai, džiaugiasi neigdama kitoki nei ji pati. Šis džiaugsmas sudaro visą jos esmę. Tačiau kodėl valia galiai, neturėdama siekio paneigti kitą, vis dėl to numato santykį tarp priešingų jėgų? Deleuze'o teigimu, Nietzsche's „valia galiai“ siekia begalybės, todėl jos tikslas nėra nugalėti ir įsiviešpatauti. Jos tikslas – nuolatos konkuruoti. Kad valia galėtų teigti, jėgai reikalinga kita jėga, su kuria ji galėtų konkuruoti ir varžytis. Valia galiai teigia save ir tuo suponuoja skirtingumą, kitą jėgą, be kurios pati negalėtų egzistuoti.³⁴ Štai kodėl filosofui visuomet reikia varžovo, kuriuo, išraskdamas transcendencinę tiesos sampratą, siekė atsikratyti Platonas. Filosofija, anot Deleuze'o, negali egzistuoti be nuolat su ja konkuruojančių sistemų – mokslo, meno, politikos ir kt.³⁵ Tik santykyje su šiomis sritimis, filosofija gali teigti save.

Šis valios galiai teigimo momentas pereina į Deleuze'o gyvenimo filosofiją. Jo „gyvenimo“ konceptas suponuoja anapus bet kokios gyvenimiškos patirties esančią beasmenę ir neorganinę galią (jėgą), kurios šaltinis yra įvairovė kaip kad Nietzsche's (gyvenimas kaip „valia galiai“), kaip Bergsono (the elan vital), moderniosios evoliucinės biologijos

³³ Ж. Делез Г. *Ниче*, Петербург, Аxioma, 1997, с. 58.

³⁴ Bogue R. *Deleuze and Guattari*, London and New York, Routledge, p. 25.

³⁵ Daugiau apie tai skaitykite IV skyriuje: „Filosofija, mokslas, menas“

(gyvenimas kaip „įvairovė“ ir „atranka“).³⁶ Tai reiškia, jog gyvenimas linkęs pasipildyti naujomis vertėmis ir atsikratyti nebegyvybingomis jos formomis. Jėgų sandūros nuolat teigia gyvenimą ir taip sudaro pačią būties esmę. Jei lygintume Deleuze'o skirties (difference) sąvoką su gerai žinomo dekonstrukcijos meistro Derrida skirtimi (différance), tai pastebėtume, kuo jos iš esmės skiriasi. Deleuze'as niekada neteigė, jog anapus teksto nieko nėra, jog viskas yra tekstas. Jo manymu, „skirtingumai sukuriama ne per sutartinių objektyvųjų santykių sistemą, bet per vienos jėgos santykį su kita jėga. Pasaulis nėra tekstas kuriame ženklai tikrai nurodo į kitus daiktus, tačiau jėgų tinklas, kuriame ženklai yra jėgų simptomai.“³⁷

Amžinasis Sugrįžimas yra antroji reikšminga Nietzsche's sąvoka, labiausiai akcentuojanti Nietzsche's tapsmo filosofiją. Amžinasis Sugrįžimas negali būti interpretuojamas kaip To Paties sugrįžimas dėl radikalaus Nietzsche's antiplatonizmo.³⁸ Platono amžinųjų Idėjų pasaulis, priešinamas regimajam, ir tiesų prisiminimo iniciatyva suponuoja tai, jog visuomet grįžtama prie to paties, mąstyti galima tikrai tą patį. Pasak Deleuze'o, Nietzsche, priešingai, siekia atmesti tapatybės mąstymą, nes visuomet akcentuoja regimybę, amžiną tėkmę, kitimą. Todėl jis nesiekia aptikti tikrojo, anapusinio pasaulio, o visada teigia taptumą. Galima sakyti, jog Amžinasis sugrįžimas yra aukščiausias tapsmo teigimas - viskas sugrįžta daugybe kartų, bet vis kitaip. Mąstantys skirtį nebijo šio skirtingumo kartojimosi, nesiekia sustabdyti tapsmo. Platoniškasis mąstymas kaip tik yra tapsmo baimės padarinys. Tapsmo baimė verčia įsikibti tų pačių vertybių ir nebeleisti kitiems kurti naujų.

Tapatybės mąstymas ne tik neigia skirtį ir vengia tapsmo, bet kartu steigia binarines opozicijas: dalina pasaulį į regimąjį ir idealųjį ar suponuoja objekto ir subjekto perskyrą. Nietzsche's mąstymas, anot Deleuze'o, siekia panaikinti šias opozicijas. Veikiantysis neatskiriamas nuo savo veiksmo, kaip ir gyvenimas nuo mąstymo. Būties užmaršties konstatavimas (M. Heideggeris) kartu reiškia ir tai, jog tai, apie ką mąstoma, nebeteri jokio ryšio su tikrove. Tokiam mąstymui būdinga „atskirti konceptų tiesas nuo realybės, kuria jos remiasi“³⁹ Nietzsche išvengia tokio atskyrimo, kadangi jam gėris ir blogis yra tik subjektyvios vertės. Nėra gėrio apskritai, yra tik subjektyvus gėris, materialiai gėrio apraiška, gėris, kuriam kažkas suteikė vertę, šiuo atveju kūrėjas, kaip tam tikras jėgos pasireiškimas.

Štai šioje perspektyvoje Deleuze'as Nietzsche'ę interpretuoja kaip mąstytoją, visuomet išlaikiusį mąstymo ir egzistencijos vienybę. Gyventi ir mąstyti jam yra

³⁶ Smith D. W. Introduction "A Life of Pure Immanence"//Deleuze G. *Essays on Critical and Clinical*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1997, p. 14.

³⁷ Bogue R. *Deleuze and Guattari*, London and New York, Routledge, p. 34.

³⁸ Ten pat, p. 28.

³⁹ Lechte J. *Penkiasdešimt pagrindinių šiuolaikinių mąstytojų*, Vilnius, Charibdė, 2001, p. 125.

neatskiriama, todėl ir jo rašymo stilius labiausiai atitinka prigimtį. „Nietzsche įtraukia į filosofiją dvi išraiškos priemonės – aforizmą ir eilėrašį – formas, savimi išreiškiančias naują filosofijos koncepciją, naują mąstytojo ir mąstymo tipą. Pažinimo idealui, tiesos paieškoms jis priešpastato interpretaciją ir vertinimą.”⁴⁰ Delioziškoje Nietzsche’s interpretacijoje interpretuotojas yra fiziologas arba gydytojas, kuris stebi fenomenus kaip simptomus ir kalba aforizmais. Nietzsche’s moralės geneologija yra štai tokios simptomatologijos pavyzdys. Sukurdamas Zaratustros personažą, Nietzsche atrado naują būdą egzistuoti. Todėl vertintojas – tai menininkas, kuris mato ir kuria „perspektyvas”, kalba eilėmis. „Ateities filosofas turi būti menininkas ir gydytojas, vienu žodžiu – įstatymų leidėjas.” Deleuze’ui daro gilų įspūdį, kaip Nietzsche apibrėžia tikrojo filosofo uždavinį – kurti vertybes. „Tačiau tikrieji filosofai yra įsakinėtojai ir įstatymų leidėjai; jie sako „taip turi būti”, jie ir nustato žmogaus „kur link?” ir „kodėl?”, ir naudojami parengiamaisiais visų filosofijos darbuotojų, visų praeities nugalėtojų darbais, - jie tiesia kūrybinę ranką į ateitį, ir viskas, kas yra ir buvo, jiems tėra priemonė, įrankis, kūjis. Jų „pažinimas” yra kūryba, jų kūryba yra įstatymleidystė, jų tiesos valia yra galios valia.”⁴¹ Anot Deleuze’o, Nietzsche’e atkreipė dėmesį į tai, jog pirmųjų filosofų funkcija buvo būtent tokia, kol jos nepanaikino kontempliuojantis platonizmas, teorijos žmogus.

Trancendencijos pašalinimas, binarizmo suardymas, skirties ir tapsmo teigimas, pasaulio suvokimas jėgų sąveikos bei jos simptomų aspektu, esminį krūvį perkėlė į patį asmenį, į kuriantįjį, vienintelį galintįjį pasauliui ir daiktams suteikti formą ir vertę. Nuo jo valios priklauso jų likimas. Tapsmas leidžia daugybę kartų atlikti kūrybos veiksmą. Todėl Nietzsche’s filosofijos vitalizmas ir tapsmo filosofijoje išskylančios beribės kūrybiškumo galimybės uždegė Deleuze’ą. Ne veltui jis sakė, jog reikia rašyti taip, kad įkvėpti kitus. Skaitydamas Nietzsche Deleuze’as susidarė aiškų suvokimą apie filosofijos prigimtį ir jos uždavinius. Vadovaudamasis tuo, jis tęsė atsakymą į klausimą, kokia turi būti šiuolaikinė filosofija. Jis perima iš Nietzsche’s antitrancendentinę nuostatą bei iš to sekantį mąstymo kaip kūrybos teigimą.

⁴⁰ Делез Г. *Ниче*, Петербург, Аxiома, 1997, с. 26.

⁴¹ Nietzsche F. Anapus gėrio ir blogio//*Rinktiniai raštai*, Vilnius, 19 p. 418.

II. DELEUZE'O SKIRTIES FILOSOFIJA

1. Reprezentacijos kritika

Labiausiai jo autentišką mąstymo poziciją prezentuojančiame kūrinyje *Skirtis ir Kartotė* (1968) Deleuze'as vysto Nietzsche'as tapsmo filosofiją, siekdamas atverti naujas mąstymo galimybes. Naujoji perspektyva, kurią siūlo Deleuze'as, yra skirties filosofija, arba kitaip, filosofija, siekianti mąstyti skirtį. Įgavus skirčiai naują ir didesnę reikšmę, jis mėgina ją mąstyti kitaip negu tai gebėjo tradicinė filosofija.⁴² Todėl Deleuze'o skirties filosofija visų pirma reiškiasi kaip fundamentali Vakarų metafizikos kritika.

Skirties mąstymas yra radikaliai priešingas tapatybės mąstymui, tapusiam esmine Vakarų filosofijos mąstymo paradigma. Tačiau kodėl buvo mąstoma tapatybė, o ne skirtingumas? Deleuze'as, panašiai kaip ir Nietzsche, siekia atsekti, kaip buvo prieita iki tokio mąstymo būdo. Jis nori parodyti, jog toks tapatybės mąstymas yra antrinis, išvestinis.

Deleuze'as kaip ir daugelis, filosofijos ištakų linkęs ieškoti senovės Graikijoje. Jis primena, jog graikai – demokratinio polio - gyventojai, buvo kaip reta atviri kitybei. Ne veltui jie išrado sąvoką draugas, kuri įtraukė ir tokias dimensijas kaip varžovas, mylimasis, pretendentas. Tai reiškė, jog visi vienodomis sąlygomis pretendavo į išmintį, t.y. norėjo būti išminties bičiuliais, jos mylėtojais. Filosofui (imanencijos atstovui) pakeitus išminčių (trascendencijos atstovą), nebeliko jokios išorinės aukštesnės instancijos, galinčios apspręsti, koku būdu to siekti. Tokiu atveju karaliauja nuomonė. Tačiau Platonui nepatiko šis laisvas konkurencinis santykis: jis norėjo, kad tik kai kurie galėtų pretenduoti į išmintį. Iš čia kyla ginčas tarp filosofo ir sofisto. Todėl „jam buvo būtina įsteigti naują transcendencijos tipą, kuris skirtusi nuo imperinės ir mitologinės transcendencijos. Jis turėjo išrasti transcendenciją, kuri galėjo būti įgyvendinta paties imanencijos lauko viduje. Tokia yra tikroji idėjų teorijos reikšmė“.⁴³ Nuo šio momento filosofijos istorija vystosi pagal tą patį reprezentacijos modelį.

Reprezentacijos modelis yra sukurtas pagal idėjos bei jos atspindžio teoriją. Tai geriausiai iliustruoja Platono Olos alegorija.⁴⁴ Remiantis juo, tik formos yra tikros, o jas atstovaujantys daiktai – regimybė. Kiekvieno realaus daikto paskirtis – tobulai atspindėti idėjos formą, t.y. laikinai atstovauti idėją. Deleuze'as nurodo triaukštę Platono idėjos, kopijos ir simuliakro sistemą.⁴⁵ Pavyzdžiui, tam, kad galėtume apibrėžti tokį dalyką kaip drąsa, mes galime turėti begales referentų tiktai dėl drąsos idėjos. Todėl apie narsius žmones ir veiksmus galima spręsti tik analogijoje su šia idėja. Tačiau yra žmonių, kurie tik imituoja drąsius

⁴² Welsch W. *Mūsų postmodernioji modernybė*, Vilnius, Alma Littera, 2004, p. 237.

⁴³ Deleuze G. *Essays on Critical and Clinical*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1997, p. 137.

⁴⁴ Žr. Platonas *Valstybė* VII kn. Vilnius, Mintis, 1981.

⁴⁵ Deleuze G. *Difference and Repetition*, New York, Colombia University Press, 1994, p. 127.

veiksmus. Šie veiksmi ne kopijos, o idėjos klastotė ir deformacija. Jie nėra susiję su idėja analogijos būdu, tačiau pakeičia pačią idėją, paslinkdama ją. Taip suformuojama simuliakro problema. Pritaikius šį modelį filosofijoje, išeitų, jog filosofas kopijuoja, o sofistai tik imituoja ar simuliuoja.

Filosofijos tradicija, pabrėžia Deleuze'as, pradedant Platonu ir Aristotelium, visuomet stengėsi palaikyti kopijos, modelio schemą ir ryžtingai kovojo, kad išstumtų simuliakrą arba kaip išorinę klaidą, kaip tai darė Descartes'as, arba asimiliuodami ją į aukštesnę formą, kaip Hegelio dialektikoje. Simuliakras, regimybė, skirtingumas yra kažkas antrinio, pridėtinio, neesminio. Štai kodėl jis turi būti pašalintas, kad būtų išgryninta tapatybė, tikrovė. Tačiau šis siekis išvengti simuliakro, pasak Deleuze'o, yra pats tikriausias skirtingumo vengimas. Tai ir įgalina Vakarų mąstymą išlikti aklą kitam, kaip ne-tam. Skirtis yra nepripažįstama kaip ji pati, savaime pakankama, o suprantama tik su referencija į tapačius-sau objektus. Deleuze'ui nepatinka tokia buvusi skirties samprata, kur „tik tas, kas yra tapatus, panašus, analogiškas ir priešingas, gali būti apmąstomas kaip skirtingas.“⁴⁶ Jis siekia apversti šią situaciją ir suprasti skirtį pačią savaime.

„Tol, kol skirtingumas yra suvedamas į modelio/kopijos schemą, jis išlieka tik kaip susitarimas tarp elementų, kas skirtingumui suteikia grynai negatyvias apibrėžtis, kaip ne-tai“⁴⁷ – teigia Deleuze'as. Kad to išvengtume, būtina atsigręžti į simuliakrą, į regimybę. Deleuze'as nekalba apie simuliakrą neigiama prasme. Anot jo, „simuliakras slepia pozityvią jėgą, neigiančią tiek originalą ir kopiją, tiek modelį ir reprodukciją. Simuliakro viduje slypi mažiausiai dvi besiskiriančios serijos, tačiau nė viena iš jų nėra modelis ar kopija. Daugiau nebėra privilegijuoto požiūrio taško ar bendro požiūriams objekto.“⁴⁸ Simuliakras egzistuoja pats savaime ir sau, be pagrindimo ir nuorodos į modelį. Todėl o egzistenciją Deleuze'as vadina betarpiška. Skirtis pati savaime yra betarpiška. Deleuze'as iškelia tikslą, kad skirties filosofija būtų apversta arba antiplatoniška.⁴⁹ Anot jo, regimybės būtis yra skirties pačios savaime būtis ir bet kuris simuliakras yra nuosavas, savęs pačios modelis. Deleuze'as tuo nori įrodyti, jog negali būti imanencijos, imanentiškos kažkam. Imanencija, anot jo, yra imanentiška tik sau pačiai.

Kritikuodamas tapatybės mąstymą, Deleuze'as kartu supranta, jog mąstyti skirtį nėra lengva. Mąstymas vengia skirtingumo, jis nuolat siekia tapatumo, vienybės, tikrumo. Deleuze'as klausia, kas sudaro skirties vienybę? Kaip galime kalbėti apie skirtingumą patį savaime? Grynąjį skirtingumą, pasak Deleuze'o, suprasti padeda pakartojimo samprata.

⁴⁶ Deleuze G. *Difference and Repetition*, New York, Colombia University Press, 1994, p. 137.

⁴⁷ Ten pat, p. 138.

⁴⁸ Deleuze G. *The Logic of Sense*, New York, Colombia University Press, 1990, p. 330.

⁴⁹ Bogue R. *Deleuze and Guattari*, London and New York, Routledge, 1996, p. 56.

Tačiau kad suprasti šį pakartojimą, apie kurį kalba Deleuze'as, būtina suardyti buvusią laiko sampratą. Filosofas išskiria tris laiko sampratas. Pirmoji yra ciklinio laiko samprata. Taip suvokiant laiką, kartotė yra tapati įpročiui: ryte pateka saulė, po žiemos ateina pavasaris ir t.t. Deleuze'as čia primena Hume'o subjekto sampratą, pagal kurią įprotis yra pasyvi momentų sintezė, formuojanti subjektą. Antrasis laikas yra linijinis, kur įvykiai yra perkeliami į tiesią laiko liniją. Pakartojimas tokioje laiko sampratoje steigiasi atminties dėka – veikia aktyvus sintezės procesas, sudarantis iš praeities akimirklų tam tikrą reikšmę. Tiek pirmasis (dabarties laikas), tiek antrasis (praeities laikas) spraudžia kartotę į tapatybės rėmus, kadangi laiko atžvilgiu kartotė lieka antriniu procesu. Trečiajame Deleuze'o pateiktame modelyje pati kartotė tampa laiko forma. Deleuze'as čia remiasi Nietzsche's Amžinojo Sugrįžimo idėja, implikuojančia amžiną tapsmą, kuriame pats tapsmas skiriasi nuo savęs paties laike. „Amžinasis sugrįžimas yra būtis, tačiau tik tapsmo būtis.<...>Amžinasis sugrįžimas nesugrąžina to paties, jis sugrąžina tą patį, kuris tapo.“⁵⁰ Taigi viskas, kas egzistuoja, tikrai tampa, bet niekad nėra, dėl to trečiasis modelis siejamas su ateities laiku, priešinamu tapatybės praeities laikui. „Skirtis apgyvendina kartotę“⁵¹ – sako Deleuze'as, todėl nėra jokios vidujai ontologiškos vienybės. Viskas, kas egzistuoja kaip vienybė, nebegrįžta. Grįžta tik tai, kas skiriasi nuo savęs. Todėl vienybė, pasak Deleuze'o, turi būti suprantama kaip antrinė operacija, kurios atžvilgiu skirtis sueina į formą. Štai dėl ko reprezentacija, anot jo, tai transcendentinės iliuzijos tinklas. Nėra jokios tapačios, vientisos būties, kurios formą būtų galima atspindėti, tapačiai atkartoti. „Tapatybė nėra pirmasis to, kas egzistuoja, principas, tačiau tik antrasis, tapės principas. Viskas sukasi apie skirtingumą; tokia yra Koperniškosios revoliucijos prigimtis, atverianti skirčiai galimybę turėti savo konceptą, kas yra daug geriau nei jai būti palaikomai sąvokos iš esmės suprantamos kaip tapati“.⁵²

Šia prasme tapatybės mąstymas neveiksmingas. Jis vengia įvykio (tapsmo), kuris ir įgalina pačią tapatybę. Tapatybė (vienybė) randasi tik įvykio dėka. Deleuze'as nori pabrėžti, jog niekas nėra savaime duota. Kas tapatu, iš esmės yra tapė. Morale irgi. Jos taisyklės mes susikūrėme atlikdami performatyviuos judesius. Kiekvienas moralinio veiksmo atlikimas iš dalies jau keičia pačią moralę. Ne įvykis steigiasi pagal tapatybę, o tapatybė įsteigiama pagal įvykį. Taip Deleuze'as perkelia akcentą iš representation į presentation, kas dar kartą patvirtina, kad už tikrovės nėra nieko.⁵³ Simuliakras, regimybė yra tikrasis mąstymo objektas, o ne kopija.

⁵⁰ Deleuze G. *Difference and Repetition*, New York, Colombia University Press, 1994, p. 41.

⁵¹ Ten pat, p. 76.

⁵² Ten pat, p. 40 – 41.

⁵³ Žr. Žukauskaitė A. Tapatybė ir pakartojimas//*Filosofija, sociologija*. 2002. Nr. 2, p. 49.

Reprezentacijos kritika Deleuze'o filosofijoje atskleidžia du reikšmingus momentus. Pirma, jei nėra transcendentinio anapus tikrovės, kurį reikėtų kopijuoti, tai įvykis atveria mąstymui dideles kūrybos galimybes. Nieko nėra už veikėjo, veikiančio imanencijos plano viduje. Kuriama pagal būties formą, kuri nuolat kinta.

Antra, kūryba įgauna naują matmenį. Kaip ir revoliucija mene, kūryba nebesiejama su atvaizdavimu, kopijavimu, mėgdžiojimu, o su naujos tikrovės sukūrimu, todėl kūryboje įtvirtinamas naujumo principas.

2. Rizoma: atvira sistema prieš totalią sistemą

Kiek kitokiu aspektu skirtį Deleuze'as apmąsto bendradarbiaudamas su garsiu prancūzų psichoanalitiku Fellixu Guattari knygoje Tūkstantis plokštikalnių: Kapitalizmas ir šizofrenija II (1980). Joje autoriai pristato naują Rizomos sąvoką, kuri, vartojama kaip metafora, turėtų aiškiausiai iliustruoti naująjį, antimetafizinį mąstymo bei pasaulio suvokimo būdą. Ši sąvoka Deleuze'o filosofijoje implikuoja būties kaip tapsmo sampratą. Taigi kokia sąsaja tarp rizomos/šakniagumbio ir naujojo mąstymo būdo?

Deleuze'as ir Guattari rizomos vaizdinį priešina medžio/šakniastiebio vaizdiniui. Tuo pačiu tai yra nuoroda į du aptariamus mąstymo tipus bei jų skirtumus. Jie nurodo, jog tapatybės mąstymą labiausiai atitinka medžio metafora. Taigi medis jiems - metafizinio mąstymo modelis. „Medis vyravo Vakarų pasaulyje ir visame mąstyme nuo botanikos iki biologijos ir anatomijos, taip pat gnosiologijoje, teologijoje, ontologijoje, visoje filosofijoje: kaip šakninis pagrindas, gruntas, fundamentas.“⁵⁴ Nuo šio pagrindo viskas prasideda ir jį viskas sugrįžta. Tokiai sistemai būdinga gelmė, hierarchija, struktūra, uždarumas ir totalumas.

Šakniagumbio (šaknyno) vaizdinį atitinkančios sistemos ypatybės yra atvirumas, fragmentiškumas, paviršius, kadangi rizomos/šakniagumbio įvaizdis implikuoja ne hierarchinę medžio struktūrą, kuri palaipsniui apima visas skirtis, o augalą, kuriame sunkiai atskiriama šaknis nuo ūglio ir kuris nuolat kontaktuoja su aplinka. „Priešingai nei centruotos sistemos su hierarchiškais komunikacijos režimais ir iš anksto nustatytais ėjimais, rizoma yra necentrinė, nehierarchiška, neženklinanti sistema be bendro (pagrindo) ir be jokios organizuojančios atminties ar pagrindinio automato, ir apibrėžiama tiktai nuolatinės padėčių cirkuliacijos.“⁵⁵ Laisvi apykaitos ir cirkuliacijos procesai vieni svarbiausių rizomos sistemai: priešingai nei šakniastiebio struktūros atveju, kuri sudaryta iš eilės taškų bei pozicijų, jungiamų binariniais ryšiais, rizoma yra sudaryta tiktai iš linijų: ji gali jungti bet kurią tašką su kitu tašku visai neatsižvelgdama į jų savybių prigimtį. Jos linijų judėjimas neturi iš anksto nustatytos judėjimo krypties. Tokiu būdu rizoma „ne monadiška, o nomadiška; ji kuria nesistemiškas ir netikėtas skirtis.“⁵⁶

Antroji labai reikšminga rizomos savybė yra ta, kad ji neturi nei pradžios nei pabaigos, o visada tiktai vidur (milieu), iš kurio ji išauga ir vėliau jį užlieja.⁵⁷ Tai reiškia, jog rizoma, kaip teigia autoriai, nėra suvedama nei į vienį, nei į įvairovę. Ji nėra vienas taškas, kuris dauginasi iki tam tikro skaičiaus. Taip pat nėra įvairovė, kuri išvedama iš vienio, arba kuri

⁵⁴ Deleuze G., Guattari F. *Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, London, University of Minnesota Press, 1998, p. 15.

⁵⁵ Ten pat. 18.

⁵⁶ Welsch W. *Mūsų postmodernioji modernybė*, Vilnius: Alma Littera, 2004, p. 238.

⁵⁷ Deleuze G., Guattari F. *Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, London, University of Minnesota Press, 1998, p. 21.

sudaro vienį. Tokia įvairovė būdinga tikrai hierarchinei medžio sistemai. Rizoma sudaryta ne iš vienetų, bet iš dydžių ir judėjimo kryptų. Tai, kad rizoma neturi pradžios taško ir pabaigos, o tikrai vidurį, pabrėžia Deleuze'as su Guattari, yra greičiau jos privalumas nei trūkumas. Norint sunaikinti totalią sistemą, tereikia surasti ir išrauti jos šaknį. Užtat atviros sistemos, neturinčios bendros šaknies ir nuolat cirkuliuojančios, praktiškai neįmanoma sunaikinti. „Rizoma antigenealogiška“⁵⁸ – pabrėžia Deleuze'as su Guattari. Ji neturi šaknies, pagrindo. Ji kaip trumpalaikė atmintis, kuri priešingai fotografuojančiai, įsispaudžiančiai ilgalaikiai atminčiai, nepriklauso nuo gretimumo dėsnio, „gali veikti per atstumą, netikėtai grįžti po kiek laiko, bet visuomet tik pertraukiamumo, lūžio ir įvairovės sąlygomis.“⁵⁹

Taigi rizominis mąstymo pobūdis, kurį siūlo autoriai, reiškia horizontalumo principo įvedimą, priešinamą iki tol vyravusiam vertikalumo principui. Deleuze'o mąstymo pobūdis paprastai apibūdinamas kaip horizontalus.⁶⁰ Horizontalumas reiškia slydimą paviršiumi, ėjimą plokštuma, o vertikalumas neria į gylį. Vertikalus mąstymo pobūdis suponuoja, kad nuolat grįžtama prie to paties, t.y. judama nuo pradžios iki galo ir atgal. Užtat horizontalioji ašis nuolat juda visomis kryptimis. Horizontalumo ir vertikalumo principų esmę geriausiai perteikia Deleuze'o su Guattari aprašyti žemėlapių ir brėžinių pavyzdžiai. Rizoma, anot jų, yra žemėlapis, o ne brėžinys. „Kas skiria žemėlapių nuo linijos yra tai, jog pirmasis visiškai orientuotas į eksperimentinį kontaktą su realybe.<...> Žemėlapis yra atviras ir kontaktuojantis visomis savo dimensijomis; jis yra atskiriamas, grįžtamasis, linkęs į nuolatinės modifikacijos. Jis gali būti suplėšytas, pakeistas, pritaikytas bet kokioms montavimo rūšims, gali būti perdirbtas bet kokios individualios, grupinės ar socialinės struktūros. Jis gali būti nupieštas ant sienos, suvokiamas kaip meno kūrinys, sukonstruotas kaip politinis veiksmas ar apmąstymas.“⁶¹ Žemėlapių nepastovumui ir atvirumui priešinamas brėžinio stabilumas ir uždarumas. Brėžinys (brūkšnis) visuomet sugrįžta atgal prie to paties, nes negali peržengti savo ribų.

Visa Vakarų mąstymo bei kultūros tradicija, anot Deleuze'o ir Guattari, visose srityse yra persisėmusi vertikalios mąstymo, kitaip šakniastiebio modelio, bruožais ir visomis išgalėmis siekia horizontalumą suvesti į vertikalumą, klajoklius paversti žemdirbiais, įvairovę susieti į vieną, mąstymą pagrįsti teorija, reiškiniui surasti priežastį ir t.t. Viena svarbiausių atviros sistemos ypatybių yra ta, kad atvira sistema nesileidžia koduojama, ja neįmanoma manipuliuoti. Autoriai pateikia ne vieną uždaros sistemos modelį priešinamą jų siūlomai atvirai sistemai.

⁵⁸ Ten pat, p. 21.

⁵⁹ Ten pat, p. 16.

⁶⁰ Lechte J. *Penkiasdešimt pagrindinių šiuolaikinių mąstytojų*, Vilnius, Charibdė, 2001, p. 125.

⁶¹ Ten pat, p. 12.

Knygoje *Anti – Edipas: Kapitalizmas ir šizofrenija* (1972) autoriai kritikuoja totalią sistemą politiniu aspektu socialinėje sferoje. Uždarams, statiškoms, stabilumą siekiančioms išlaikyti komunistinėms, fašistinėms ir kitoms totalitarinėms sistemoms, priešpriešinama kapitalizmo sistema, pasižyminti atvira rinkos ekonomika ir demokratinė santvarka. Kapitalizmui nebūdingas pastovumas, pagrindo turėjimas, jį palaiko nuolatinių pokyčių ir srautų, lūžių logika. Kapitalistinė sistema nuolat kinta iš vidaus, ji save griauja ir stato iš naujo. Todėl daugiau paremta chaosu nei tvarka: procesualumu, kaita, nuolatine cirkuliacija. „Kapitalizmo esmę sudaro deteritorializacija, tačiau ją galima pasiekti tik per nuoaltinę reteritorializaciją, per nesibaigiančią tėkmę, kodų, formų ir pavidalų kaitą.“⁶²

Vakaruose itin prigijusiai froidistinei psichoanalizei autoriai priešina šizoanalizę, kuri, priešingai nei psichoanalizės gydymo metodai bei teorija, nesiekia sąmonės pajungti vieno kodo sistemai (pvz. medžio – falo), o sąmonę tiria kaip necentrinę sistemą. Deleuze'as su Guattari primena, jog Freudas niekad nemėgęs šizofrenikų dėl to, kad negalint aptikti jų tapatybės neįmanoma koduoti jų sąmonės pagal libido modelį. „Anti-oidipinės jėgos – šizo tėkmės – yra tokios jėgos, kurios išvengia kodavimo ir plaukia visomis kryptimis: tai našlaičiai (nei tėvelio, nei mamytės), ateistai (jokio tikėjimo), nomadai (jokių papročių, jokios teritorijos).“⁶³

Nusistovėjusioms literatūros kūrinio konvencijoms jie priešpriešinam knyga kaip paviršiaus montažą. Anot Deleuze'o ir Guattari, rašant klasikinį romaną ar traktatą, visuomet vadovaujamasi ženklinimo, reprezentacijos principais. „Medžio įvaizdį atitinkanti klasikinė knyga atspindi pasaulį, kaip kad menas imituoja gamtą.“⁶⁴ Tokia knyga kuriama pagal Vieno dėsnį, kuris tampa dviem, tada keturiais ir t.t. Tokiai knygai būdinga hierarchinė struktūra, mintis plėtojama nuosekliai, vis papildant tai, kas parašyta. Jos negalima skaityti bet kaip: pats skaitymas reikalauja nuoseklumo. Priešingas kūrybos pavyzdys, pasak mąstytojų, būtų Nietzsche's aforistinis stilius. Rašant fragmentais, knyga skleidžiasi prieš skaitytoją kaip kaleidoskopas, leidžianti atskleisti vis kitą minties perspektyvą.

Patys autoriai knyga *Tūkstantis plokštikalnių: Kapitalizmas ir šizofrenija II* puikiai pademonstravo, kaip veikia rizomos principas. Knyga sudaryta iš plokštikalnių, atskirų fragmentų, todėl ją galima skaityti norima tvarka, plokštikalnę susiejant su bet kuria kita plokštikalne. Klasikinė knyga, suskirstyta skyriais, turi kulminaciją ir ribos taškus, o sudaryta iš plokštikalnių, neturi nei referento, nei priklausomybės taško: rašymas iki nt – osios galios,

⁶² Žukauskaitė A. Geismo mašinos: psichoanalitinė ir šizoanalitinė perspektyvos//*Filosofija, sociologija*, Nr. 3, Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2004, p. 27.

⁶³ Ten pat. p. 28.

⁶⁴ Deleuze G., Guattari F. *Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, London, University of Minnesota Press, 1998, p. 5.

iki begalybės.⁶⁵ Deleuze'as ir Guattari nurodo, jog net jų vartotos sąvokos rizomatinis – šizoanalizė – stratoanalizė – pragmatizmas – mikropolitika yra tarpusavyje labai susijusios, jos gali keistis vietomis, pavaduoti viena kitą. Jos kartu funkcionuoja kaip plokštikalnės. „Šie žodžiai yra konceptai, tačiau konceptai yra linijos, kas reiškia grupę sistemų, prijungtų prie skirtingų įvairovės aspektų”.⁶⁶ Todėl ir filosofijoje, anot jų, turėtų vyrauti ne uždara sąvokų sistema, kur kiekviena sąvoka būtų susijusi su referentu, o atvira sąvokų sistema, kurioje sąvokos nuolat kistų ir judėtų. „„Nomadinis mąstymas” neužsidaro sutvarkytoje vidujybėje; jis laisvai juda išorinės elemente.<...>Tokio mąstymo kuriami konceptai nereflektuoja pasaulio, o yra įsitraukę į kintančią dalykų padėtį. Konceptas savo nesuvaržytame naudojime yra eilė aplinkybių nuolat kintančiose jungtyse.”⁶⁷ Filosofija, Deleuze'o ir Guattari manymu, turėtų būti ne tų pačių sąvokų kontempliavimas, o naujų sąvokų kūryba.

Šiuo įvykdytu eksperimentu autoriai nori įtvirtinti atvirumo principą ne tik šiose aprašytose srityse, bet ir mūsų mąstyme. Mūsų mąstymas, anot jų, irgi turėtų tapti atviras, labiau nomadiškas ir horizontalus. „Daugelis žmonių turi išsiauginę medžius savo galvose, tačiau smegenys iš tiesų labiau panašūs į žolę, nei į medį.”⁶⁸ Taip mąstytojai nori pabrėžti, jog mūsų mąstymui labiau būdingas chaotiškumas, nei tvarka ir vientisumas. Vientisumą mes tik išgauname, išaknydami tam tikrą pagrindą. Mąstymo prigimtis yra revoliucinė, jos tikslas yra nuolat peržengti savo ribas, todėl jo nereikėtų sprauti į tam tikrą stabilų modelį. „Nėra lengva įžvelgti žolę daiktuose ir žodžiuose, tačiau pabandykite ir pamatysite, kaip viskas keičiasi”⁶⁹ – sako Deleuze'as su Guattari. Jų intencija yra suardyti bet kokią uždara modelį, suvaržantį mąstymo galimybes, todėl bevaizdės minties aktą jie nukreipia prieš sustingdytą minties vaizdinį.

⁶⁵ Deleuze G., Guattari F. *Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, London, University of Minnesota Press, 1998, p. 24.

⁶⁶ Ten pat. p. 22.

⁶⁷ Massumi B. Translator's Foreword. *Pleasures of Philosophy//Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, London, University of Minnesota Press, 1998, p. xii.

⁶⁸ Deleuze G., Guattari F. *Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, London, University of Minnesota Press, 1998, p. 15.

⁶⁹ Ten pat. p. 23.

III. FILOSOFIJA KAIP KŪRYBA

1. Konceptas: mąstymas kaip įvykis

Tiek pirmoje, tiek antroje dalyje kalbėjome apie Deleuze'o santykį su filosofijos istorija ir ryškinome jo paties koncepciją kaip tapsmo ir skirties filosofiją, kuri visada numato galimybę kurti. Čia bus daugiau nagrinėjama Deleuze'o filosofijos samprata, aptariama kaip kūrybinė praktika. Kitaip, koku būdu filosofija reiškiasi kaip kūryba? Šio uždavinio Deleuze'as ir Guattari ėmėsi paskutinėje kartu parašytoje knygoje *Kas yra filosofija?* (1991). Tai, ką rašo filosofas, visuomet yra vienaip ar kitaip susiję su tuo, kaip jis suvokia filosofijos prigimtį bei jos uždavinius. Jo savita filosofija implikuoja šią sampratą, kadangi nėra universalaus atsakymo, kas yra filosofija. Kiekvienas mąstytojas pateikia savo originalų požiūrį.

Atsakymą į klausimą „Kas yra filosofija?“ mąstytojai pateikia iš karto, pačioje knygos pradžioje, kadangi, jų teigimu iki jo eita jau ilgai. Visuose ankstesniuose kūriniuose galima aptikti jo užuominų. Filosofija jiems yra „konceptų formavimo, išradimo ir konstravimo menas“⁷⁰. Būtent šis apibrėžimas nurodo filosofijos objektą, kur santykyje su juo filosofija apibrėžiama kaip kūrybinė disciplina. Konceptas, arba sąvoka, anot jų, yra pats svarbiausias filosofo rūpestis. Tačiau mums svarbu, kuo motyvuodami autoriai pateikia štai tokį atsakymą į klausimą „Kas yra filosofija?“.

Visų pirma vertėtų prisiminti, kodėl Deleuze'as visuomet kritikavo filosofijos istoriją. Todėl kad „istoriškai susiformavęs mąstymo tipas, kurį nūnai vadiname filosofijos istorija, sėkmingai sulaiko žmones nuo mąstymo.“⁷¹ Deleuze'o kritika nukreipta į istorijos filosofijoje nuolat egzistavusią tendenciją mąstyti taip pat, tą patį, o tai reiškia, kad nuolatos mąstoma tomis pačiomis sąvokomis. Anot Deleuze'o ir Guattari, filosofas turėtų niekuomet nepasitikėti sąvokomis, kurias ne pats sukūrė. Šis teiginys suponuoja imperatyvą niekuomet nenaudoti tų pačių sąvokų, kurias naudojo kiti filosofai, kadangi tiksliai nežinomos problemos, kurias tos sąvokos nurodo. Tačiau tuo pačiu tuo norima pasakyti, jog iš viso nėra universalių sąvokų. Todėl filosofų užduotis yra ne vartoti filosofines sąvokas, perimtas iš filosofijos istorijos tradicijos, o patiems jas sukurti. „Nėra jokio sąvokų dangaus. Jos turi būti išrastos, sukonstruotos ar netgi sukurtos, ir būtų visiškai niekas jei ne kaip jas sukūrusio filosofo paliktas pėdsakas.“⁷² Taigi sąvoka pati savaime yra tuščia, ji neturi jokios apriorinės reikšmės, todėl nesuvedama į jokią reprezentacinį modelį. Tikrai kūrėjas gali suteikti jai atitinkamą

⁷⁰ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 2.

⁷¹ Rubene M. *Dabarties filosofija: iš Esaties į esatį*, Vilnius, Alma Littera, 2001, p. 249 – 250.

⁷² Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 5.

reikšmę ir vertę. Vėliau matysime, jog koncepto padėtis labai priklauso nuo plano, kaip konteksto, kuriame jis randasi ir konceptualiojo personažo, kurį jis įgalina veikti.

Filosofijos kaip konceptų kūrybos supratimas itin gerai leidžia Deleuze'ui su Guattari apibrėžti, kas filosofija nėra. Filosofija nėra nei kontempliacija, nei refleksija, nei komunikacija, o konceptų kūryba.⁷³ Visi iki tol egzistavę filosofijos apibrėžimai, anot autorių, labai neaiškiai ir nekonkrečiai charakterizuodavo filosofiją. Tuo būdu ją itin sunku atskirti nuo kitų panašiai veikiančių disciplinų. Filosofija neturi nieko bendro su kontempliacija. Autoriai sako, jog reikia kontemplanuoti daiktus, o abstrakčių esmių kontempliacija negalima. Refleksija užsiiminėja daugelis kitų disciplinų, todėl šis veiksmas irgi nieko konkretaus nepasako apie filosofiją. Filosofijos tapatinimas su komunikacija mąstytojams dar labiau nepriimtinas. Tokiu būdu filosofija veikia kaip ideologija, kurianti konsensusą arba doxa sritį. Doxa, nuomonių turėjimas yra tai, ko filosofija jau iš pat pradžių pagrįstai vengė. Deleuze'as iš pat pradžių pasisako už filosofiją kaip kritiką, kvailas iliuzijas ardančią veiklą. Anot jo, „galima puikiai mąstyti be sąvokų, bet tikroji filosofija yra tik esant sąvokai. Niekas jos nesieja su ideologija. Sąvoka yra kupina kritikos, politikos ir laisvės jėgos“.⁷⁴ Be to, kontempliacija, refleksija ir komunikacija irgi yra sąvokos, kurios turėjo būti sukurtos, todėl reikalauja pačios būti aiškinamos, o ne atvirkščiai, apibrėžinėti pačią filosofiją.

Dar daugiau, filosofijos pradžia, anot Deleuze'o ir Guattari, turėjo būti susijusi su konceptų sukūrimu. Pirmieji filosofai buvo laisvi žmonės, nevaržomi transcendenciją atstovaujančio išminčiaus. Ką nusako filosofo kaip mylinčio išmintį, išminties bičiulio apibūdinimas? Skirtumas tarp filosofo ir išminčiaus ne tiek išminties turėjimo laipsnyje, o greičiau tame, kad išminčius mąstė figūromis, kai tuo tarpu filosofas išrado sąvoką.⁷⁵ Nuo to laiko filosofija visuomet atstovaujama, lydimą „draugų“, kurie tuo pačiu yra ir konkurentai. Konkurencija tarp „draugų“ įgalina svarstymą, kas yra geriausias koncepto kūrėjas, kas sukuria geriausias sąvokas? Filosofija šiuo atžvilgiu visuomet turėjo begales konkurentų, pradedant humanitariniais mokslais ir baigiant informatika, komunikacija, rinkos apyvarta, kurie savinasi žodžius „sąvoka“, „kūrybinis“. Anot Deleuze'o ir Guattari, taip nutiko dėl to, kad pastaruoju metu filosofija per mažai dėmesio skyrė sąvokų kūrybai. Štai kodėl jie teigia, kad sąvoka turi būti svarbiausias filosofo rūpestis. Filosofas turi mokėti „dirbti“ su sąvokomis kaip kad stalius dirba su mediena. „Filosofas yra sąvokų ekspertas. Jis gerai nusimano apie jų trūkumus: žino, kurie iš jų neturi perspektyvos, yra nederantys, todėl neišsilaikys nė akimirkos. Kita vertus, jis taip pat žino, kurie gerai sukonstruoti, tinkamai sukurti, kad ir

⁷³ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 6.

⁷⁴ Rubene M. *Dabarties filosofija: iš Esaties į esatį*, Vilnius, Alma Littera, 2001, p. 272.

⁷⁵ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 3.

kokie nerimą keliantys ar pavojingi jie būtų.”⁷⁶ Matome, jog čia Deleuze’as su Guattari filosofus aptaria ne tik kaip mąstytojus, o kaip savo srities profesionalus. Mąstymas nėra pakankama sąlyga rasti filosofijai. Nemažiau svarbu ir tai, kaip apipavidalini savo išvalgas, kaip jas įtvirtini, kad jos būtų veiksmingos bei perspektyvios. Štai kodėl filosofijos istorija Deleuze’ui yra reikšminga tik kaip kūrybinė, o ne reflektvyvi disciplina. Ji nesiejama su amžinų esmių kontempliavimu. Esmės yra antrinis, po kūrybos sekantis veiksmas. „Kad būtų galima filosofiją apibrėžti kaip amžinųjų idėjų kontempliaciją, Platonui visų pirma pačiam reikėjo sukurti idėjos konceptą”⁷⁷ - teigia Deleuze’as ir Guattari.

Galima pasakyti, kad toks sąvokos, kaip svarbiausios filosofijos realybės, sureikšminimas, yra nebūdingas tradicinei filosofijos sampratai. Tačiau jis iškelia klausimą apie paties koncepto sampratą. Kokia iš tiesų turi būti filosofinė sąvoka, kuo ji ypatinga, kokių būdu ji konstruojama?

Filosofijos istorija mums pateikia daug sąvokų. Kiekvienas filosofas tiesiogiai prezentuojamas būtent savo sukurtomis sąvokomis. Platoną mes visuomet siejame su Idėjos sąvoka, Aristotelį su Formos, Leibnizą su Monados, Nietzsche su Valios galia, sąvokomis ir t.t. Tačiau, anot Deleuze’o su Guattari, „filosofai siūlo naujas sąvokas, jie jas plėtoja, bet nenurodo, ar bent pakankamai neatskleidžia problemų, kurios šiomis sąvokomis aptariamoms.<...>Filosofijos istorijai nebūtina kartoti tai, ką yra pasakęs koks nors filosofas, bet privalu atskleisti, kas slypi jo pasakyme, kurio jis nėra pasakęs, tačiau kas vis dėlto glūdi tame pasakyme”.⁷⁸ Sąvokos yra tarsi kokie pamatiniai filosofo darbo įrankiai, kuriomis jis dirba, pagrindiniai jo mąstymo „raktiniai” žodžiai. Mes niekada nesuprasime, apie kokį tai filosofą, remdamiesi tik abstrakčiomis sąvokų reikšmėmis. Mums būtina suvokti, ką būtent jos nurodo.

Šis neaiškumas, įgalinantis interpretacijos filosofijoje galimybę, implikuoja tai, kad filosofinė sąvoka yra itin sudėtingas produktas. Kaip teigia autoriai, nėra paprastų konceptų. Jo nepaprastumas yra tame, kad konceptas turi savo bruožus, ypatybes ir pasižymi tam tikra sandara.

Anot Deleuze’o ir Guattari, konceptas nėra vientisas, jis visuomet susideda iš tam tikrų komponentų ir būtent jų dėka apibrėžiamas koncepto savitumas ir jo tikrovė. Tų komponentų dažniausiai būna du ar trys. Nėra koncepto tik su vienu komponentu. Netgi pati pirmoji sąvoka turėjo turėti dvigubą struktūrą. Koncepto sandarą nulemia problema, kuriai spręsti konceptas buvo sukurtas. Todėl ir nėra universalių sąvokų. Pasak Deleuze’o ir Guattari, sąvoka visada nulemiama aplinkybių, kurioms atliepti ji buvo sukurta. Pats sąvokos

⁷⁶ Ten pat, p. 5.

⁷⁷ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 6.

⁷⁸ Делез Г. *Переговоры 1972 – 1990*, Москва, 2004, с. 177.

konstravimas visuomet yra nepabaigiamas procesas. Sąvoka kaip atskiras žodis yra viena (pvz. tikėjimas, valia, būtis, protas, subjektas ir kt.), tačiau jo komponentai kinta. Kintant komponentams, keičiasi ir sąvokos prasmė. Sąvoka nuolat perkuriama siekiant atsakyti į naujus iššūkius, šia prasme turi savo istoriją – kiekvienas konceptas atsineša vieną komponentą iš panašios problemos lauko ar panašaus plano. Deleuze'as su Guattari apie sąvokas kalba iš rizomatinio mąstymo perspektyvos: sąvoka nėra uždara sistema. Ji yra atvira judėjimams, transformacijoms, jungimuisi. Todėl filosofinis konceptas turi ryšį su kitais konceptais ne tik istoriškai, bet ir tapsme ar esančiose jungtyse. „Kiekvienas konceptas turi komponentus, kurie tuo pačiu taipogi gali būti suprantami kaip konceptai”.⁷⁹ Konceptas, anot jų, tęsiasi iki begalybės ir kadangi yra sukurtas, niekada nėra sukurtas iš nieko. Taigi konceptui būdingas nuolatinis tapsmas, kur tik jame konceptas vis įgauna naują konsistenciją.

Žodis konsistencija Deleuze'o ir Guattari yra vartojamas kaip pagrindinis sąvoką charakterizuojantis bruožas. Konceptas savo komponentais yra sudėtinis, tačiau kartu jis telkia, apima savo komponentus. Todėl šia prasme jis yra fragmentiška visuma. Koncepto konsistenciškumas turi du reikšmingus aspektus: vidinę konsistenciją (endokonsistenciją) ir išorinę konsistenciją (egzokonsistenciją). Vidinė konsistencija įgalina komponentų tarpusavio neatskiriamumą pagal jų kaimynystės zoną. Nors komponentai išlieka atskiri, visuomet vyksta judėjimas nuo vieno komponento prie kito. Taigi kaimynystės zonos arba tapsmo slenksčiai, kaip juos apibūdina Deleuze'as ir Guattari, leidžia apibrėžti vidinę koncepto konsistenciją. Tai, koks nematomas ryšys išlieka tarp koncepto komponentų, leidžia pavaizduoti Karlo Marxo sąvoka „kapitalizmas”.⁸⁰ Ji turi du komponentus: darbo jėga ir turtas. Nors šie komponentai irgi yra paskiros sąvokos, tačiau jų tarpusavio sąveika reiškiasi neregima jungtimi: turtas išnaudoja darbo jėgą. Ši tarpusavio sąveika ir nusako tikrąją koncepto „kapitalizmas” reikšmę Marxo teorijoje. Išorinė sąvokos konsistencija suponuoja išorinės darnos su kitais konceptais galimybę, t.y nutiesia tam tikrus tiltus, jungtis tarp dviejų konceptų tame pačiame plane. Pavyzdžiui, tarpusavio sąsaja egzistuoja tarp tokių konceptų kaip „valia galiai”, „amžinasis sugrįžimas”, „antžmogis” Nietzsche's filosofijoje. Tiek vidinės, tiek išorinės darnos savybės, kaip pabrėžia autoriai, nurodo, kad nors komponentai pačiame koncepte yra neižiūrimi, jie visuomet išlieka neatskiriama koncepto dalimi.

Tačiau kas nusako koncepto veikimą? Koku būdu jis veikia? Deleuze'as ir Guattari pabrėžia, jog vidinės ir išorinės darnos savybės nenurodo, jog tarp konceptų ir jų komponentų egzistuočiau koks iš anksto duotas sąryšio būdas. Nėra taip, kad konceptai ar jų komponentai būtinai atitiktų ar derintųsi vienas su kitu. Jų santykius greičiau apsprendžia tai, ką Deleuze'as

⁷⁹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 19.

⁸⁰ Ten pat, p. 96.

su Guattari vadina rezonavimu. Konceptai jiems lyg kokie vibracijos centrai patys savaime ir kiekvienas santykiyje su visais kitais.⁸¹ Būtent šios tarpusavio vibracijos ir nulemia koncepto veikimą. Tuo būdu konceptas yra tarsi visų jo komponentų kondensacijos taškas, tam tikra sutelktis. Šis konceptualus taškas nuolat perkerta savo komponentus, kurie reiškiasi kaip intensyvios ordinatės, kurios turi būti suprastos ne kaip pagrindinis ar esminis, bet kaip grynas ir paprastas singuliarumas.⁸² Konceptą mąstytojai prilygina paukščiui, kurį nusako ne tiek jo įgimta, matoma rūšies charakteristika, kiek jo padėties kompozicija, spalvos ir čiulbėjimas. Taigi konceptą lemia jo padėtis ir ypatybės, o ne jo universali reikšmė. Jis tarsi kokia apžvalgos padėtis santykiyje su savo komponentais: konceptas nutiesia jungtį su visais savo komponentais ir vėl grįžta į pirminę padėtį. Tokiu būdu apibrėžiamas konceptas numato pačios filosofijos sampratą. Toddo May teigimu, Deleuze'ui filosofija nėra artikuliacija ar demonstracija, o operacija.⁸³

Deleuze'as ir Guattari kaip pavyzdį pateikia Rene Descartes'o cogito sąvoką.⁸⁴ Cogito sąvoką sudaro trys komponentai: abejonė, mąstymas, egzistavimas, kurie telkiasi taške „Aš“. Šie komponentai paimti kartu leidžia daryti pareiškimą: „Mąstau, vadinasi, esu“. Tokia kompozicija yra mąstymo aktas, praeinantis visus skirtingus komponentus ir sutelkiantis juos į visumą. Autoriai aprašo tokį aktą kaip begalinio greičio atlikimą, kur jo pradžios momentu visa kompozicija jau turi būti duota visu savo pilnumu. Jei konceptas netinkamai sukonstruotas, mintis negali sugriebti prasmės. Tokiu būdu apibūdinamas konceptas - ne esinys ir ne daiktas, o paties sukurtas įvykis, kuris mąstymo proceso metu nurodo tik į save. „Konceptas steigia įvykį, ne esmę ir ne daiktą – gryną įvykį, būti“⁸⁵ Todėl konceptai neturi jokios energijos, o tikrai intensyvumus. Šie intensyvumai, palaikydami mąstymo įtampą, ir leidžia įvykti mąstymo aktui, atliekamam begaliniu greičiu, leidžia iškelti galimą mąstymo įvykio egzistenciją.

Jei tariame, kad konceptas yra įvykis, kuris visuomet nurodo į save, tai geriausiai leidžia nusakyti filosofinės sąvokos išskirtinumą. Mąstytojai išskiria dar du svarbius koncepto bruožus: jo santykinumą ir absoliutumą. Tai reiškia, jog tas pats konceptas yra santykinis ir absoliutus tuo pačiu metu. Jo santykinumas pasireiškia tuo, kad konceptas nuolat kinta jo komponentų, kitų konceptų, jį apibrėžiančio plano, problemų, kurioms spręsti jis reikalingas, atžvilgiu. Juk filosofai dažnai perkuria konceptus, papildo juos, kartais net maža detalė pakeičia visą koncepto kondensaciją. Tačiau savo turima konsistencija, plane užimama vieta ir sąlygomis, kuriomis jis susisieja su problema, konceptas yra absoliutus. Kitaip tariant,

⁸¹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 21.

⁸² Ten pat p. 20.

⁸³ May T. *Reconsidering Difference*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1997, p. 169.

⁸⁴ Ten pat, p. 24.

⁸⁵ Ten pat, p. 21.

koncepto absoliutumą įtvirtina pats būdas, kuriuo jis yra postuluojamas: „konceptas yra realus, nebūdamas faktiniu, tobulas, nebūdamas abstrakčiu.“⁸⁶ Tai reiškia, kad konceptui nebūtina turėti referentą. Kadangi jis yra apibrėžiamas savo konsistencija, vidine ir išorine darna, jis yra savireferentivus, pats save postuluojantis darinys. Jis postuluoja save ir savo objektą nuo tos akimirkos, kai tik yra sukuriamas.

Toks koncepto absoliutumo įtvirtinimas atmeta bet kokius koncepto diskursyvumo reikalavimus. Konceptas, anot mąstytojų, negali būti supainiojamas su teiginiu, kaip to siekia logikos mokslas. O ir filosofija niekada nebus teiginių mokslas. Visa šiuolaikinė logika, išeinanti iš Fregge's ir Russelo teorijų ir tapusi visos anglų bei amerikiečių kalbos filosofijos paradigma, veržėsi paversti konceptą į propozicinę funkciją, kurios reikšmė randasi tikrai referencijos rėmuose, pačią kalbą laikant reprezentacine arba turinčia atitikti abstrakčias idėjas. Deleuze'o su Guattari kategoriškai atmeta tokius svarstymus. Anot jų, filosofijos bei jos objekto – koncepto - prigimtis yra visai kitokia. „Konceptas visai nėra propozicija<...>Propozicijos yra apibrėžiamos jų referento, liečiančio ne patį įvykį, o greičiau santykį su daiktų padėtimi arba kūnu šio santykio sąlygomis.“⁸⁷ Mąstytojai atkreipia dėmesį į tai, kad jeigu jei konceptas būtų teiginys, tai būtų galima filosofijoje žaisti žaidimą „klausimai - atsakymai“. O tai filosofijai yra visiškai nebūdinga dėl kelių priežasčių. Pirma, nors konceptai ir pateikia problemų sprendimus, jie niekada nėra galutiniai, ir antra, jie visada būna užslėpti, netiesioginiai. Taigi filosofija veikia visai kitu principu. Ji išsitraukia sąvokas iš daiktų padėties tiek, kiek ji sugeba išskirti įvykį iš jų, tačiau ji niekuomet tiesiogiai nenurodo į daiktus ir jų santykius. Sugebėjimas išskirti įvykį rodo, kas visuomet yra galima, virtualu, pati šio buvimo galimybė, o ne daiktas ar jo santykis. Tai mąstymui atveria visai kitas perspektyvas, išlaisvina jį, nepririšdama prie referento. „Konceptas yra žinojimas, tačiau tik savęs paties žinojimas. Tai, ką jis žino, yra grynas įvykis, kuris neturi būti painiojamas su daiktais bei jų santykiais, kuriuose jis yra įsikūnijęs“.⁸⁸ Įvykis Deleuze'o filosofijoje siejamas su virtualumo sąvoka, kur virtualumas „nėra tai, kas stokoja realumo, o tai, kas yra užsiėmęs realizavimo procesu imanencijos plane, suteikiančiu jam tikrąjį realumą.“⁸⁹ Būtent toks filosofijos apibrėžimas siejant su tokio jos objekto kaip konceptas sukūrimu, leidžia apibrėžti filosofijos unikalumą, ir tuo atžvilgiu atskirti ją nuo kitų disciplinų. May pažymi, jog Deleuze'o suprata konceptų kūryba yra pačių perspektyvų kūrimas, kurios yra perteikiamos konceptų reikšmėmis, tarp kurių ir kuriomis atsiveria pasaulis.⁹⁰ Panašiai mano ir Brianas

⁸⁶ Ten pat, p. 22.

⁸⁷ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 22.

⁸⁸ Ten pat, p. 33.

⁸⁹ Deleuze G. *Immanence: A Life of Pure//Pure Immanence: Essays on Life*, New York: One Books, 2001, p. 31.

⁹⁰ May T. *Reconsidering Difference*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1997, p. 168.

Massumi, teigdamas, jog sąvoka yra pats veiksmas, jėga, kuri atlekia iš išorės sugriaudama suvaržymus ir atverdamas naujas perspektyvas.”⁹¹

Ar yra koks būdas įvertinti paskiro koncepto vertingumą? Kokios jo kokybinės charakteristikos? Kaip rašo Deleuze’as ir Guattari, „vienintelė aplinkybė yra ta, kad sąvokos yra būtinos ir svetimos tokiu mastu, koku atliepia tikrąją problemą. Sąvoka neleidžia mąstymui pavirsti paprasta nuomone, požiūriu, diskusija, plepėjimu”.⁹² Filosofija Deleuze’ui su Guattari yra svarbi tiek, kiek ji sprendžia problemas, o ne tiek, kiek ieško bendro sutarimo, tiesos. Filosofas negali gaišti laiko diskusijoms. Jie turi kurti, nes konceptai nėra amžini. Jie turi būti perkuriami, atnaujinami, arba sukuriami visai nauji. Yra ne vienas būdas sąvokoms konstruoti. Pats Deleuze’as pabrėžė, jog dirba su mažai apdorotomis sąvokomis. Iškeldamas tikslą mąstyti skirtį ir pasikartojimą pačius savaime, jis sukūrė „skirties” ir „kartotės” konceptus, kurie iki tol neegzistavo filosofijoje. Daug dažniau filosofai perima vienas kito sąvokas, tačiau joms suteikia kiek kitokią prasmę. Galima sakyti, jog filosofai dažniausiai kuria būtent tokiu būdu. Perima sąvokas ir daugiau ar mažiau jas pakeičia. Pavyzdžiui, trys filosofai naudojo tą pačią transcendentalumo sąvoką: Kantas plėtojo Dekarto transcendentalumo sampratą, tačiau ją papildė dar vienu komponentu: laiko sąvoka, kas konceptui suteikė visai kitas apibrėžtis. Edmundo Husserlio transcendentalinis ego įtraukė ir intencionalumo sampratą. Todėl anot Deleuze’o ir Guattari, filosofijos istorijoje mes įvertiname ne tik konceptų naujumą, bet ir jų tapsmo galią, kai jie pereina vienas į kitą, kiek išsilaiko, todėl tokiu būdu negalime teigti, jog konceptai yra trumpalaikiai. Jie gali būti ir trumpalaikiai, ir ilgalaikiai. Pati ilgaamžiškiausia ir labiausiai veikianti sąvoka, turėjusi lemiamos reikšmės visai vakarų filosofijos ir kultūros tradicijai buvo Platono sukurta „idėjos” sąvoka. Massumi Deleuze’o ir Guattari suvokiamą konceptą vadina „plyta”, kuri gali būti naudojama „statyti” proto pastatą, arba išmetama pro langą.⁹³ Tai nurodo, jog viskas priklauso nuo sąvokos jėgos bei jos veikimo. Tai, kas yra įvertinama, greičiau yra patys koncepto efektai, o ne tiesa.

Kadangi kiekvienas tikras filosofas savarankiškai kuria sąvokas, ginčytis dėl jų teisingumo, pasak autorių, neįmanoma. Dažniau ginčijamasi ne dėl jų, o dėl paties plano, kuriame jos randasi. Blogiausia, jei ginčai vyksta norint išlaikyti senų sąvokų stabilumą. „Tie, kurie kritikuoja nekurdami, gina buvusias sąvokas, nesugebėdami joms suteikti naujos jėgos, kad jos galėtų grįžti į gyvenimą, yra tikra filosofijos bėda”⁹⁴ – sako filosofai. Tokie kritikai, anot jų, yra veikiami ressentimento. „Koks geriausias būdas sekti didžiais filosofais? Ar

⁹¹ Massumi B. Translator’s Foreword. *Pleasures of Philosophy//Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, London, University of Minnesota Press, 1998, p. xiii.

⁹² Делез Г. *Переговоры 1972 – 1990*, Москва, 2004, с. 178.

⁹³ Massumi B. Translator’s Foreword. *Pleasures of Philosophy//Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, London, University of Minnesota Press, 1998, p. xiii.

⁹⁴ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 28.

kartoti, ką jie sakė, ar daryti tai, ką jie darė, o tai yra kurti konceptus problemoms, kurios neišvengiamai keičiasi?⁹⁵ Pasak Deleuze'o ir Guattari, kol bus filosofų, gebančių atliepti tikrovės iššūkius ir kuriančių vis naujas sąvokas, tol nebus reikalo kalbėti apie filosofijos pabaigą. Ši filosofijos, kaip konceptų kūrybos funkcija visuomet liks aktuali ir reikšminga, išimtinė filosofijos teisė. Taigi filosofijos užduotis, kai ji kuria konceptus, „visuomet yra ištraukti įvykį iš daiktų ir būčių, jų pagrindu įsteigti naują įvykį, visada duoti jiems naują įvykį: erdvę, laiką, materiją, mąstymą, galimybę kaip įvykį.“⁹⁶

Tai, kaip Deleuze'as ir Guattari sureikšmina sąvoką, labai skiriasi nuo to, kokią svarbą jai suteikė Hegelis, kuris labai panašiai teigė, jog filosofija neatranda sąvokų, egzistuojančių iki pažinimo akto, o formuoja jas. Tačiau Hegeliui sąvoka turi tikrinę ir istorinę reikšmę bei teleologinį kryptingumą. Vien tiktai Absoliutinės dvasios sąvoka gali įvykdyti vakarų teleologiją, kur filosofija užsibaigia tuomet ji įsisąmonina save tik kaip konceptualinę veiklą.⁹⁷ Priešingai nei Hegelis, Deleuze'as ir Guattari konceptų kūrybą filosofijoje apibrėžia kaip įvykių kūrybą, kadangi konceptai nėra nei nustatyti, nei turintys pamatą, nei laikiniai. „Jie yra amžini, kiek jie išreiškia nuolatos kartojamą atnaujinimo galią, skirtingumą ir suardymą.“⁹⁸ Šitaip Deleuze'o ir Guattari apibūdintas konceptas ne tik tapo įtvirtintas kaip pagrindinis filosofijos objektas, tačiau sukėlė ir tam tikrą perversmą filosofijos istorijoje, kadangi į sąvoką daugiau nebežiūrima kaip į kažką savaime duoto, ką reikėtų atrasti ir kontempliuoti, ar kas turėtų universalią ir nekintamą būtį. Sąvoka tampa gyva ta prasme, jog išreiškia nuolat kintančią tikrovę, ji išvengia sudaiktinimo ir sudievinimo pavojaus, galinčio ją paversti ideologijos taikiniu. Sąvoka neatitinka daiktų, ji tik intensyvumas, įgalinantis mąstymo aktą.

⁹⁵ Ten pat.

⁹⁶ Ten pat, p. 33.

⁹⁷ Colebrook C. Inhuman Irony: The Event of the Postmodern//*Deleuze and Literature*, Edinburgh University Press, 2000, p. 109.

⁹⁸ Ten pat, p. 109.

2. Imanencijos planas: imanencija versus transcendencija

Nė kiek ne mažiau nei konceptui, Deleuze'as ir Guattari dėmesio skiria imanencijos planui. „Kūryba turi du kokybiškai skirtingus aspektus: konceptų kūrybą ir imanencijos plano pastatymą.<...>Konceptai yra bangos, kylančios ir besiritančios, tačiau imanencijos planas yra paskira banga, išskylanti virš jų ir visus juos užliejanti.”⁹⁹ Štai tokiu vaizdingu poetiniu posakiu autoriai siekė pavaizduoti koncepto ir imanencijos plano santykį. Šis abipusis santykis yra labai svarbus, norint daugiau suvokti tiek apie patį konceptą, tiek apie imanencijos planą. Šis pavyzdys gana daug atskleidžia ir apie šių elementų skirtumus. Jei konceptus Deleuze'as su Guattari apibūdino kaip paviršius, tankius, fragmentumus, intensyvias ordinautas, tai imanencijos planas jiems pasižymi vientisumu, neribotu absoliutumu, vienijančiu šias paskirbes. Imanencijos planą Deleuze'as ir Guattari aptaria dvigubu būdu, t.y. darydami skyrimą tarp imanencijos plano paties savaime ir imanencijos plano atskiroje filosofijos sistemoje. Imanencijos planas kaip kūrybos elementas turi gilią sąsają su Deleuze'o imanencijos samprata. Todėl šiame skyriuje apie jį kalbėsime dviem aspektais: atsižvelgdami į imanencijos sampratą Deleuze'o filosofijoje ir paskirą planą kaip mąstymo vaizdinį.

Imanencijos planas savo struktūra atitinka plano struktūrą bei jo funkciją atskiroje filosofinėje sistemoje. Taigi kokia yra imanencijos plano funkcija? Kuo jis reikšmingas filosofijai?

Deleuze'as su Guattari aiškina, jog imanencijos plano funkcija yra išlaikyti konceptus, būti savotiška jų talpykla, rezervuaru. Imanencijos planas yra ta vieta, tas regionas, kuriame „apsigyvena” konceptai. Paprastesnis paaiškinimas būtų toks – konceptai yra mąstymo aktai, o imanencijos planas yra mąstymo vaizdinys. Imanencijos plano konstravimas filosofui visų pirma reiškia mąstymo vaizdinio nusistatymą. Deleuze'o ir Guattari teigimu, mąstymo vaizdinys kaupia tik tai, ką mąstymas gali teisėtai tvirtinti. Mąstymo vaizdinys nusistato sau, ką jam reiškia mąstyti, koku būdu jis mąstys. Tačiau skirtingai nuo konceptų, kurie yra mąstymo aktai, mąstymo vaizdinys yra nemąstomas. „Mąstymas reikalauja tikrai judėjimo, nešančio į begalybę. Tai, ką mąstymas teisėtai tvirtina, ką jis atrenka, yra begalinis judėjimas arba judėjimas į begalybę. Tai yra tai, kas konstituoja mąstymo vaizdinį.”¹⁰⁰

Imanencijos planui būdingas absoliutus savipakankamumas. Jis įgalina begalinius judėjimus, vykstančius ant jo paviršiaus, o šie judėjimai dėlto ir vadinami begaliniais, kad neturi jokio galutinio savo kelionės tikslo, jokios nustatytos vietovės, į kurią jie turėtų patekti. Orientacija, kurią suteikia mąstymo vaizdinys, neturi nieko bendro su joku objektyviu

⁹⁹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 36.

¹⁰⁰ Ten pat, p. 37.

referentu ar judančiu objektu. Judėjimai vyksta visur, ir čia nėra vietos nei objektui, nei subjektui. Todėl imanencijos planas yra absoliutus mąstymo įvykių horizontas. Tokiame horizonte mąstymas ir būtis visiškai sutampa. Judėjimai prasideda ir baigiasi tame pačiame plane, vis dėlto leisdami įvykti mąstymo įvykiui, padarančiam tam tikrą klostę, įlinkimą šioje erdvėje. „Šiam judėjimui nebūdinga susijungimas, o greičiau grįžtamumas, betarpiška, begalinė, momentinė kaita – žaibo blykstelėjimas. Begalinis judėjimas yra dvigubas, tėra tiktai įlinkimas nuo vieno judėjimo iki kito.”¹⁰¹ Šia prasme, anot autorių, galime teigti, jog būti ir mąstyti yra tas pats, kadangi judėjimas negali būti mąstymo vaizdiniu, tuo pačiu nebūdamas būties substancija. Ką reiškia tai, jog būtis ir mąstymas sutampa?

Deleuze’as čia remiasi jėgos santykių ontologija, taip pat paviršiaus, klostės samprata, išrasta rašant knygą *Klostė*. Leibnizas ir barokas (1988). Ten Deleuze’as teigė, jog pasaulis yra klostymasis, išsiklostymas, persiklostymas.¹⁰² Ši metafora patvirtina, kodėl imanencija įgalina tiek daug begalinių judėjimų, pagaunančių vienas kitą, susiklostančių vienas kitame, paliekančių žymę. „Judėti link nereiškia tik apsisukti, bet susidurti, prarasti kelią, judėti šalin. Netgi negatyvumas produkuoja begalinius judėjimus: suklydimas svarbus tiek pat, kiek ir klaidos išvengimas, leidimasis būti valdomam aistrų, tiek pat kiek jų įveikimas.”¹⁰³ Deleuze’ui svarbu, kad vyktų veiksmas. Prisiminkime jo iš Nietzsche’o perimtą jėgos sampratą: reaktyvios jėgos tokios pat svarbios kaip ir aktyviosios. Be jų aktyviosios negalėtų veikti. Pasak Deleuze’o, mąstymo vaizdinys nieko nereiškia be būties substancijos, todėl jam imanencijos planas turi dvi briaunas: mąstymą ir gamtą. Mąstymas, kaip begalinis judėjimas, vyksta imanencijos lauke, kuriame susiduriama su būties substancija. „Klostės” metafora išreiškia šių sandūrų procesą. Mąstantysis, pagal Deleuze’ą, nėra grynas subjektas, kuris mąsto objektą, kaip kažkokią jo atžvilgiu esančią išorę. „Klostės” konceptas panaikina objekto-subjekto problematiką. Trancendentalinis laukas Deleuze’o ir Guattari manymu, yra toje pačioje imanencijoje. Trancendentalinio lauko samprata numato tai, kad išorė, kaip jėgų sąveikos laukas, formuoja vidų. Dėl to pats subjektas jam yra formuojamas išorės. Deleuze’as apie žmogiškąjį subjektą visuomet kalba kaip apie apvyniotą, apklostytą, sukurtą.¹⁰⁴ Imanencijos planas yra paviršius, horizontas, kuriame nuolat vyksta jėgų sandūros, įgalinančios tapsmą, kūrybą, kaip nuolatinį klostymąsi. „Imanencijos planas tokiu atveju - grynoji „fizika” („physis”) įtraukianti į save dangų ir žemę, augalus ir gyvūnus, žmogų ir jo tapsmą”.¹⁰⁵ Mąstytojas šia prasme visuomet kuria imanencijos plane, jis nėra anapus tikrovės,

¹⁰¹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 38.

¹⁰² Badiou A. Gilles Deleuze, *The Fold: Leibniz and the Baroque*//Gilles Deleuze and the Theater of Philosophy, Routledge, New York, London, 1994, p. 51.

¹⁰³ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 38.

¹⁰⁴ Badiou A. *Deleuze: The Clamor of Being*, London, University of Minnesota Press, 2000, p.

¹⁰⁵ Фокин С. Л. Делез и Ницше: персонаж философа //Делез Ж. *Ницше*. Петербург, Аxiома, 1997, 178

anapus betarpiško patyrimo. Mąstymas yra nuolat judantis, kuriantis, ieškantis perspektyvų, tačiau jis nekuria iš nieko. Jam reikalinga būties substancija. Tačiau ką iš tiesų filosofui reiškia sukonstruoti planą?

Nors imanencijos planas kaip toks yra pavienis, paskiras horizontas, tačiau filosofijos istorijoje jų būta daugybė. Autorių teigimu, nėra tokio pat mąstymo vaizdinio, kaip ir nėra tokios pat būties substancijos. Kiekvienas mąstytojas atskleidė vis kitus mąstymo ir būties substancijos aspektus. Be to, imanencijos planas šiais laikais labai skiriasi nuo tų, kurie buvo kuriami graikų filosofų, viduramžiais ar XVII amžiuje. Autoriai išvelgia tendenciją, jog būties substancijos elementai vis labiau eliminuojami, kadangi vis mažiau filosofų kūrė gamtos filosofiją. Gamtos nutolimas išreiškia tai, ką aptinkame Descartes'o, Kanto, Husserlio subjekto sampratoje.

Kalbėdami apie imanencijos plano ir konceptų santykį, Deleuze'as su Guattari nuolat akcentuoja jų skirtumus. Plano elementai pasižymi diagramatiniais bruožais, kas leidžia nustatyti judėjimo kryptis, kai tuo tarpu konceptai yra intensyvumai ir dimensijos. Mąstytojai suteikia ir kitokius pavadinimus: plano elementus įvardina kaip intuicijas, o konceptus vadina įtampomis. Pasak autorių, tai reiškia, „jog kiekviena filosofija priklauso nuo intuicijos, kurią filosofiniai konceptai nuolat vysto per nežymius intensyvumų skirtumus, kurie yra patvirtinami, jei intuicija yra mąstoma kaip begalinių mąstymo judėjimų, nuolat lekiančių per imanencijos planą, klostymasis”.¹⁰⁶ Tačiau šios intuicijos įgaunamos būtent begalinių judėjimų imanencijos plane, dėka.

Intuicijos samprata šiuo atveju nurodo, jog imanencijos planas iš tiesų konstruojamas ne filosofinių priemonių pagalba, jo prielaidos yra ne filosofinės, arba, ikifilosofinės. Alaino Badiou manymu, „intuicija Deleuze'ui yra buvimo viename kartu su būtimi, galimybės mąstymas”.¹⁰⁷ Pasak mąstytojų, nors filosofija visuomet prasideda konceptų kūryba, tačiau jos ištakos slypi kitur, ne racionalumo terpėje. Konceptai tuo būdu nurodo į nekonceptualinį suvokimą, o šis intuityvus suvokimas kinta priklausomai nuo to, koku būdu planas buvo pastatytas. Pavyzdžiui, kai Heideggeris kalba apie išankstinį supratimą, ir reiškia reiškia išankstinio būties supratimo intuiciją. Tokia intuicija, anot filosofų, yra arčiau filosofijos, nei pati filosofija.¹⁰⁸ Tai reiškia, jog supratimas filosofijoje turėtų būti ne tik konceptualus, tačiau besikreipiantis ir į ikifilosofines išvalgas. Tai patvirtina, kodėl imanencijos planas privalo turėti dvi briaunas: buvimą ir mąstymą. Mąstymas yra racionalus, jo dėka kuriami konceptai, tačiau jis neįmanomas be tam tikros ikikonceptualinės patirties, be vienovės su būtimi išgyvenimo, ką kiekvienas filosofas atsineša į savo filosofiją. Konceptai nėra išvedama iš

¹⁰⁶ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 40.

¹⁰⁷ Badiou A. *Deleuze: The Clamor of Being*, London, University of Minnesota Press, 2000, p. 86,6.

¹⁰⁸ Ten pat, p. 41.

plano, jie savaime neišeina iš intuicijos. Jie turi būti sukuriami taip pat kaip planas turi būti sukonstruotas. Tačiau konceptų kūryba yra pirmasis žingsnis, pirmasis bandymas apmąstyti šias intuicijas, kurios savaime yra nemąstomos, todėl ir vadinamos intuicijomis.

Taigi intuicijos samprata išreiškia tam tikrą ikifilosofinę patirtį, kuri įgyjama neracionaliomis, kartais net patologiškais priemonėmis, yra priklausoma nuo sapnų ar regėjimų. Kaip teigia Deleuze'as ir Guattari, filosofas nepradedą mąstyti, prieš tai netapdamas kažuo kitu, kuris nemąsto – gyvūnu, molekule, dalele – kad galėtų grįžti į mąstymą ir atgaivintų jį.¹⁰⁹ Šia prasme filosofas visuomet eksperimentuoja su savimi, taip rizikuodamas prarasti save. Todėl Deleuze'as su Guattari mąstymą prilygina raganos skrydžiui.¹¹⁰ Raganiškas jis todėl, kad siekiant sukonstruoti imanencijos planą neišvengiamai tenka susidurti su chaosu*, kuris nėra inertiškas, todėl ardo bet kokią konsistenciją. Filosofija, priešingai, siekia įveikti chaosą ir taip išgauti tam tikrą konsistenciškumą. Imanencijos planas, anot Deleuze'o su Guattari, veikia lyg koks sietas, iškeltas virš chaoso. Jis yra to chaoso pjūvis, atkarpa, daromas tik sukurtų konceptų pagalba. Tuo būdu planas, kaip intuicija atsineša dalelę konsistenciško chaoso. Tačiau filosofijai visuomet išlieka problema, kaip suvaldant chaosą neprarasti begalybės, kurioje „nardo“ mūsų mąstymas?

Deleuze'o ir Guattari manymu, filosofai turi tik du pasirinkimus: transcendencija arba chaosas. Renkantis pirmąjį kelią, patenkame į transcendentinės iliuzijos tinklą. Transcendencijos postulavimas mus apsaugo nuo chaoso, paskelbiant, kad imanencija yra imanentiška transcendencijai. Mąstymas turi aiškią kryptį, tačiau praranda begalinį judėjimą. Jis sustabdomas. Einant antruoju keliu rizikuojama labiau, tačiau mąstymas nepraranda savo jėgos, veržimosi į begalybę. Deleuze'o ir Guattari teigimu, pirmieji filosofai senovės Graikijoje ir buvo tie, kurie sukūrė imanencijos planą ir nuvertė stabus. Sukonstruodami imanencijos planą, jie tapo rimtais išminčių, žynių varžovais. Graikiškasis Logos įveikė mistinį, religinį pasaulio įvaldymo būdą, tačiau filosofai, kiek siekė palaikyti imanenciją, buvo nepageidaujami dėl paprastos priežasties – „imanencija praryja žynius ir karalius“¹¹¹.

Visa filosofijos istorija kupina kintančio santykio tarp imanencijos ir transcendencijos pavyzdžių. Šio santykio formos nuolat kito, tačiau nei vienu atveju, anot mąstytojų, imanencija nėra iki galo išlaisvinama, kol teigiama, jog imanencija imanentiška tik „kažkam“, kol ji išlieka tik transcendencijos atributu. Platonas imanenciją laikė tik imanentišką transcendencijai, ir tuo įgalino filosofijos kaip kontempliacijos sampratą. Descartes'as ir

¹⁰⁹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 42

¹¹⁰ Žr. Ten pat p. 41.

* Daugiau apie chaosą ir mąstymo santykį su juo skaitykite paskutinėje darbo dalyje „Chaosmosas: iš chaoso į smegenis.“

¹¹¹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 45.

Kantas, postuludami transcendentalinį ego, imanenciją suvokė tik kaip sąmonės lauką, todėl imanencija tampa imanentiška transcendentaliniam subjektyvumui. Taip įtvirtinama refleksija. Galiausiai Husserlio fenomenologinė filosofija atveria kelią komunikacijai, imanenciją redukuojant į subjektyvaus gyvenimo srautą, vedantį į kitą sąmonę. Taigi visi šie mąstymo vaizdiniai remiasi klaida. Kaip teigia filosofai, tik Jeano Paulio Sartre'o beasmenio transcendentalinio lauko prielaida atstatė imanencijos teises. „Imanencija nėra susieta su kokiu daiktu, kaip kokia vienybė, aukštesnė už kitus daiktus, arba su subjektu, kaip veiksmu, nešančiu daiktų sintezę: tiktai tuomet, kai imanencija nebėra imanentiška kažkam kitam, išskyrus sau pačiai, tik tuomet mes galime kalbėti apie imanencijos planą.“¹¹² Deleuze'o ir Guattari vertinimu, tikrąjį filosofą išskiria tai, kokį vaidmenį savo filosofijoje jis priskyrė imanencijai. May manymu, „filosofų kuriamus planus Deleuze'as vadina „imanencijos planais“, kad pabrėžtų, jog nesama jokios žemiau ar anapus esančios priežasties, kuri galėtų būti suvokiama kaip paslėptas principas. Toks Deleuze'o požiūris atmeta visas transcendencijos formas kaip gamtos ar filosofinės veiklos tikslo apibūdinimus.“¹¹³

Sukurti planą, kuriame daugiau dominuoja imanencijos elementai, visuomet reikalavo daugiau pasatangų. Pavyzdžiui, kaip sukurti „tikėjimo“ konceptą neįtraukiant transcendencijos sampratos? Hume'as šiuo atveju buvo neprilygstamas, paskelbdamas, jog mes esame tik įpročiai. Kierkegaard'as irgi mąstė tikėjimą jau ne transcendencijos, o imanentiškumo rėmuose. Tačiau geriausiu imanencijos plano pavyzdžiu mąstytojai laiko Spinozos planą. Svarbiausia tai, kad „Spinozos planas patenkino filosofijos ikifilosofines prielaidas. Imanencija nenurodo atgal į Spinozos substancijas ir modus, o priešingai, substancijos ir modai nurodo į imanencijos planą, kaip jų prielaidą. Toks planas pristato dvi galias: buvimą ir mąstymą“.¹¹⁴ Taigi geras imanencijos planas, anot Deleuze'o su Guattari, turi remtis radikaliu empirizmu. Tai, kas mąstoma jame turi nurodyti ne į anapus, o būti pagrindžiamas tikrovės prielaidomis. Norint sudaryti gerą imanencijos planą, svarbu vengti keturių dažniausiai pasitaikančių mąstymo klaidų: transcendencijos, universalijų, amžinybės bei diskursyvumo iliuzijų. Pastatyti imanencijos planą reiškia mąstyti remiantis patirtimi, o ne abstrakcijomis, mąstymo neatskiriant nuo egzistencijos.

Mąstymo susidūrimas su chaosu visuomet gresia klaidomis. Tačiau pasak filosofų, geriau klaida, nei iniciatyvos nebuvimas. Todėl jie vertina bet kokias filosofo pastangas mąstyti kitaip: „Tie, kurie neatnaujina mąstymo būdo, yra ne filosofai, o funkcionieriai, vartotojai, besidžiaugiantys jau pagamintu mąstymo vaizdiniu ir dažnai nenučiuokiantys nei

¹¹² Deleuze G. *Immanence: A Life//Pure Immanence: Essays on Life*, New York: One Books, 2001, p. 27

¹¹³ May T. *Reconsidering Difference*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1997, p. 170.

¹¹⁴ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 48.

apie jo sprendžiamas problemas, nei apie pastangas, įdėtas jam sukonstruoti.”¹¹⁵ Tikrais mąstytojais autoriai laiko tuos filosofus, apie kuriuos sakoma, jog jie pakeitė mąstymo būdą, arba, jog jie mąstė kitaip. Tačiau ką reiškia šis mąstymo būdo pakeitimas? Ar negali būti nė vieno panašaus plano? Deleuze’as su Guattari teigia, jog kiekvienas planas turi nuosavą būdą konstruoti imanenciją. Anot autorių, kinta ne tiek planai, kiek pats būdas, kuriuo jie konstruojami arba išplatinami. Tai reiškia, jog planai dažnai būna paveldimi, perimami, ką pastebime pirmtakų – pasekėjų santykio atveju. Tačiau net ir perimdamas planą mąstytojas vis tiek pakeičia mąstymo vaizdinį. Jis iš naujo eksperimentuoja, apsibrėždamas, kas sudarys jo, nuosavo plano, bruožus, ypatybes, kokios jo intuicijos ir kryptys. Štai kodėl tokia svarbi unikali mąstytojo patirtis. Perkurdamas planą filosofas, pasak Deleuze’o ir Guattari jį turi „apgyvendinti” naujai sukurtais konceptais, kurie nėra išvedami iš plano. Konceptų kūryba tuomet yra tam tikros plano dalies konstravimas, jos papildymas naujais dariniais.”¹¹⁶ Tuo būdu kūryba reikalauja nuolatinio susidūrimo su chaosu, nuolatinio eksperimentavimo ir didžiulių pastangų. Deleuze’as su Guattari remiasi Nietzsche’s teiginiu, jog mąstymas yra kūryba, o ne valia tiesai. Todėl apie planus negalima spręsti, kiek jie teisingi ar neteisingi. Tiek pozityvūs, tiek negatyvūs jų bruožai yra reikšmingi. Tuo būdu filosofijos istoriją galima prilyginti portretinei tapybai. Čia svarbu ne imitavimo klausimas, ne kartojimas, ką sakė koks filosofas, o greičiau panašumo produkavimas, atrenkant abu: imanencijos planą, kurį filosofas įsteigė, ir naujus konceptus, kuriuos jis sukūrė. Tai dvasiniai, intelektualiniai, apdirbti portretai.”¹¹⁷ Deleuze’as su Guattari taip nori pabrėžti, jog mums svarbus filosofo indėlis būtent naujumo atžvilgiu: ką naujo, savito ir įdomaus jie sukūrė, kad jis nusipelnė įeiti į istoriją.

Ar galima įvertinti kokį tai planą kaip geresnį už kitą, vadovaujantis atitikimo laikmečio reikalavimus, kriterijumi? Deleuze’o su Guattari nuomone, tai sunkiai įmanoma.

Savo atsakymą jie grindžia filosofijos istorijai priskirdami visai kitokią laiko sampratą. Jos laikui būdinga ko-egzistencija, amžinas tapsmas, pereinantis istoriją, tačiau su ja nesusimaišantis.¹¹⁸ Todėl istorijos filosofijai būdinga tiktai tapsmas, o ne sistemų eiliškumas. Planai koegzistuoja, o ne seka vienas paskui kitą, todėl jie gali susieiti net po daugelio metų, o po to vėl išsiskirti. Filosofijai tiesiog negalioja mados ar aktualumo klausimas. Todėl ir laikmečio sėkmė, aplanganti vieną ar kitą planą, iš tiesų nieko nepasako apie jo tikrąją vertę.

¹¹⁵ Ten pat, p. 51.

¹¹⁶ Делез Г. *Переговоры 1972 – 1990*, Москва, 2004, с. 199.

¹¹⁷ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994p. 55.

¹¹⁸ Žr. Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 59.

Taigi Deleuze'as ir Guattari apžvelgdami imanencijos planų konstravimo istoriją remiasi santykiu tarp sukurtų mąstymo vaizdinių bei imanencijos plano paties savaime. Koks tų planų santykis su sau pačiais imanentiška imanencija? Jei mąstytojas savo sukurtu planu išlaisvino mąstymą, nesuveddamas jo transcendencijos vertikalę, reiškia jis įvykdė savo uždavinį. Imanencijos planas Deleuze'ui su Guattari yra tai, kas privalo būti mąstomas ir kuris tuo pačiu negali būti mąstomas. Jis mąstyme glūdintis nemąstomumas. „Jis yra visų planų pagrindas, imanentiškas kiekvienam mąstomam planui, kuriam nesiseka jo mąstyti. Jis yra didžiausias intymumas, glūdintis mąstyme ir tuo pačiu absoliutus paviršius – išoriškumas, nutolęs labiau nei koks išorinis pasaulis, nes yra vidujybė, gilesnė už bet koki vidinį pasaulį: tai imanencija, <...> nesiliaujantis plano į ir atgal, amžinas judėjimas.¹¹⁹ Todėl filosofijos svarbiausias veiksmas yra ne tiek mąstyti imanencijos planą, kiek rodyti, kad jis yra čia, nemąstomas kiekviename plane, ir mąstyti jį kaip mąstymo vidų ir išorę, kaip ne išorišką išorę ir nevidinį vidų – tai, kas negali būti mąstoma, bet tuo pačiu privalo būti mąstoma.¹²⁰

Apibendrinant galime teigti, jog Deleuze'as su Guattari imanencijos plano pastatymą sieja su pačia reikšmingiausia filosofijos funkcija. Imanencijos planas pats savaime yra imanencija, imanentiška sau pačiam. Ji skiriasi nuo transcendencijos tuo, kad įgalina begalinius judėjimus horizonte, mąstymo sandūrą su chaosu, kai tuo tarpu transcendencija jiems yra nustatytas ir baigtinis judėjimas, sustabdantis mąstymo įvykį. Imanencijos planas yra vientisas ir absoliutus, tačiau siekis jį mąstyti įgalina daugybės atskirų planų, kaip mąstymo vaizdinių, kūrybą, kuria pasižymi filosofijos istorija. Filosofija reiškiasi kaip pastanga suvaldyti chaosą, tačiau ji tuo pačiu atskleidžia sugebėjimą blogiau ar geriau rodyti esančią imanenciją, kuri, nors ir negalima mąstyti, tačiau privalo būti mąstoma. Filosofija Deleuze'ui ir Guattari yra tai, kas savo ištakas ir kryptį gauna iš imanencijos, kaip nemąstymo gelmės, tačiau savo kūryba daro nuorodą atgal į tą pačią nemąstomą erdvę. Konceptai jai tarnauja kaip mąstymo įrankiai. Tai, ką mąsto filosofija, yra noras parodyti, kad nemąstoma imanencija yra, nors tiesiogiai jos ir neįmanoma mąstyti. Mūsų manymu, taip Deleuze'as transcendenciją atranda pačioje imanencijoje. Ta prasme šis mąstytojas neatmetė transcendencijos, nes imanencijos jis nesiejo tik su mąstyti galima tikrove.

¹¹⁹ Ten pat, p. 59.

¹²⁰ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994p. 59 – 60.

3. Konceptualieji personažai: tapimas kitu

Prieš tai skyrelyje kalbėjome apie imanencijos plano ir konceptų santykį ir užsiminėme apie trečiąjį, ne mažiau reikšmingą filosofijos elementą. Šį trečiąjį elementą Deleuze'as ir Guattari vadina konceptualiuoju personažu. Konceptualusis personažas vaidina labai svarbią rolę ir yra itin glaudžiai susijęs su kitais dviem. Jis yra tai, kas įgalina konceptų jėgą ir produkuoja imanencijos planą. Be jo imanencijos planas ir konceptai neturėtų savo reikšmės, tiesiog neveiktų. Todėl jie tvirtina, jog jie visi trys – konceptai, imanencijos planas ir konceptualieji personažai sudaro filosofijos trejybę.¹²¹ Šia prasme tai reiškia, jog filosofinėje sistemoje turi būti aptinkami visi šie trys elementai. Nė vieno iš jų paskira filosofinė sistema negali stokoti. Tačiau tuo pačiu svarbu neužmiršti, jog nė vienas iš jų negali būti išvedamas iš kito. Jie visi turi būti kuriami atskirai: imanencijos planas turi būti sukonstruotas, konceptai sukuriami, konceptualieji personažai išrandami.

Pirmiausia svarbu išsiaiškinti, koku būdu reiškiasi konceptualieji personažai? Ar jie aiškiai aptinkami, nustatomi? Kokia jų konkreti funkcija?

Norėdami atskleisti, koku principu veikia konceptualusis personažas, mąstytojai vėlgi remiasi Descartes'o cogito pavyzdžiu. Jie primena, jo kaip koncepto reikšmę, tačiau atkreipia dėmesį į tai, kad būdamas sukonstruotas kaip konceptas, cogito kartu turi ir teiginio bruožų. Jis daro nuorodą, jog visi žino ką reiškia mąstyti, ir kad žmogus yra nuo seno laikomas „mąstančiu gyvūnu“. Būtent šie teiginiai įtakoja Descartes'o ikikonceptualines prielaidas. Deleuze'as ir Guattari šiame junginyje aptinka dar kai ką, kas veikia nematoma, tačiau reikšmingai įtakoja mąstymo eigą. „Čia yra dar kažkas, kai kas mistiška, kas iškyla laikas nuo laiko, rodo mintį ir turi labai miglotą egzistenciją pusiaukelėje tarp koncepto ir ikikonceptualaus plano, kas juda nuo vieno prie kito.“¹²² Tą nematomą, tačiau esantį, Deleuze'as ir Guattari vadina „idiotu“, kuris sako „Aš“, įsteigia cogito, pastato planą. Šis „idiotas“ ir yra konceptualusis personažas. Jis veikia lyg koks sintetinis dalyvis, savotiškas tarpininkas, leidžiantis visus susieti į vieną. Tačiau bendriausias jo požymis tas, kad „idiotas“ jiems yra privatus mąstytojas, esantis visiškai viešojo mokytojo (išsimokslinusio mąstytojo, inteligento) priešingybė. „Mokytojas kalba išmoktomis sąvokomis (pvz. žmogus – protingas gyvūnas), kai tuo tarpu privatus mąstytojas formuoja sąvoką remdamasis savo asmenine patirtimi (Aš mąstau).“¹²³ Matome, jog toks personažas kalba pirmu asmeniu, jis teigia, be to, kliaujasi tik savo patirtimi, o ne vieša nuomone. Jis visomis išgalėmis siekia patikrinti, dekonstruoti nusistovėjusias mąstymo klišes. „Tai labai keistas asmens tipažas, kuris nori

¹²¹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 77.

¹²² Ten pat, p. 61.

¹²³ Ten pat, p. 62.

mąstyti, ir mąsto savarankiškai, „natūralioje šviesoje“.¹²⁴ Manytume, šis „idiotas“ personažas, tuo būdu reiškiasi kaip pirmųjų mąstytojų prototipas, kuris nesitaiksto su doxa, siekia pats patirti pasaulį ir nusistatyti savo mąstymo taisykles.

„Idiotas“, kaip mąstymo figūra, gali būti aptinkamas ir kitų filosofų kūryboje, tačiau jis linkęs mutuoti, priklausomai nuo to, kokiam plane išrandamas. Šis dėsnių galioja ir kitiems konceptualiesiems personažams. Kadangi „idiotas“ figūrai priskiriama didelė reikšmė filosofijos istorijoje Deleuze'ui ir Guattari įdomu, kokias transformacijas šis personažas patiria. „Idiotas“ aptinkamas ir Nicholas'o Cuziečio plane, tačiau ten įgyja visai kitokias ypatybes. Lygindami ankstesnįjį „idiotą“ su šiuo, Deleuze'as ir Guattari pastebi, jog pirmasis vis tik neabejojo tuo, kad $2 + 3 = 5$. Jis abejojo tam, kad turėtų tvirtesnį žinojimo pagrindą. Antrasis gi nesitaiksto su visiems žinoma tiesa, kad $2 + 3 = 5$. Jis abejoja netgi tuo, jis trokšta absurdo. „Senasis idiotas norėjo tiesos, tačiau naujasis idiotas nori pakelti absurdą iki aukščiausio mąstymo galios taško – kitais žodžiais tariant, jis trokšta kurti.“¹²⁵ Ši mutacija rodo, kad idio to figūra kinta santykyje su skirtingais planais. Pirmasis „idiotas“ prielaidas įgyja mąstymo vaizdinyje, suponuojančiame, kad tiesą dar galima rasti, antrasis gi suvokia, kad nekintamos tiesos nėra, todėl jis ryžtasi ją kurti.

Taigi dažniausiai konceptualieji personažai nėra aiškiai aptinkami, jie veikia tarsi nematomi, jie neturi konkretaus vardo. Tik skaitytojas gali juos atrasti, išvelgti. Tačiau yra ir tokių planų, kuriuose šie personažai yra konkrečiai įvardinami, turi aiškias apibrėžtis. Pavyzdžiui, Sokratas visuomet buvo Platono dialogų konceptualusis personažas. Nietzsche's filosofijoje veikė Zarathustros, Apolono ir Dionizo figūros, Soreno Kierkegaarde'o filosofijoje – suvedžiotojo (Don Juano), tikėjimo riterio (Abraomo) personažai. Personažai būna įvairūs, ne tik simpatiški, tačiau ir antipatiški (pvz. Kristus, Šventikas, Aukštesnysis Žmogus, Sokratas Nietzsche's filosofijoje). Šis jų skirtingumas implikuoja tai, kad jie nėra pačių filosofų atstovai. Konceptualieji personažai „neša“ konceptus ir sustiprina jų galią plane, todėl jų funkcija nėra perteikti asmenines filosofo simpatijas ir antipatijas. Štai dėl ko Deleuze'as ir Guattari teigia, jog nereikėtų konceptualiųjų personažų painioti su paprastais dialogų veikėjais, kuriuose autoriai lengvai gali operuoti simpatijomis ar antipatijomis. Antipatiškos konceptualiųjų personažų figūros veikia dėl to, kad perspėtų apie mąstymo klaidas, kurias numato filosofas, bei joms priešina savo mąstymo vaizdinį.

Koks yra konceptualinio personažo ir jį išrandančio filosofo santykis? Ryšys tarp konceptualaus personažo ir jį išradusio filosofo yra labai paslankus, ar netgi labai nežymus. Deleuze'as ir Guattari pabrėžia, jog visi filosofų išrasti personažai neturi nieko bendro

¹²⁴ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 62.

¹²⁵ Ten pat.

istorinėmis, mitologinėmis, religinėmis figūromis ar literatūriniais novelių veikėjais. „Nietzsche's Dionizas daugiau nebėra mitologinis Dionizas, kaip Platono Sokratas daugiau nebėra istorinis Sokratas”¹²⁶ Deleuze'as ir Guattari sako, jog konceptualieji personažai yra filosofo „heteronimai”*, o filosofo vardas yra paprastas jo personažo pseudonimas. Taigi konceptualieji personažai negali būti laikomi filosofo atstovais. Filosofai tarsi „įsivelka” į konceptualinį personažą, ir tuo pat metu nei pats filosofas nebėra ta pati asmenybė, bet ir pats konceptualusis personažas tampa kitu nei jis buvo istoriškai, mitologiškai ir t.t. Šiame santykiyje nei vienas, nei kitas neišsaugo savo tapatybės. Būtent dėl to, kad filosofas tampa kitu, įmanoma išrasti konceptualinį personažą, kuris atsiskiria nuo buvusių savo bruožų. Konceptualinio personažo išradimas nėra paprastas kokios tai figūros, kalbančios filosofo vardu, įpinimas į filosofinį tekstą. Kad išrasti konceptualinį personažą, reikia pačiam tapti juo, tačiau ne tik juo, bet ir tapti kartu su juo. „Konceptualinis personažas yra tapsmas arba filosofijos subjektas, jo ir filosofo sandūros taškas, taigi Nicholas'ui Cuziečiui ir netgi Descartes'ui veikiau reikėjo pasirašinėti „idiotu”, taip kaip Nietzsche pasirašydavo „Antikristu” ar „Nukryžiuotu Dionisu”.¹²⁷ Šis tapsmas įgalina apie save kalbėti tarsi trečiuoju asmeniu, todėl filosofas ima „mąstyti kaip Idiotas”, „kalbėti kaip Zaratusthra”, „šokti kaip Dionisas”, „pretenduoti kaip Mylimasis”. Deleuze'as ir Guattari sako, kad netgi Bergsono trukmės sąvoka reikalauja „bėgiko”. Taip postuluojuamas koncepto ir konceptualinio personažo (ne veltui jis vadinamas „konceptualiniu”) ryšys reikalauja iš filosofo tapti kitu, kad galėtų patirti, ką iš tiesų reiškia mąstyti, norėti, ar netgi patirti laiką, kaip jo išrastas personažas, ir kad dėl to būtų galima perteikti atitinkamą sąvokos reikšmę. Taigi konceptualiniai personažai filosofijoje veikia kaip mąstymo figūros, suteikiančios konceptams jų ypatingą, specifinę jėgą.

Kalbėdami apie konceptualinių personažų reikšmę filosofinėje kūryboje, Deleuze'as su Guattari pabrėžia, jog nevalia konceptualinių personažų painioti su psichosocialiniais tipais, nors konceptualieji personažai dažnai įgauna jų bruožų, priklausomai nuo to, kokiam istoriniame laikotarpyje jie kuriami. Tačiau, pasak mąstytojų, personažai ir psichosocialiniai tipai nurodo vienas kitą ir susijungia, tačiau nesusilieja. Iš psichosocialinių tipų personažai perima įvairiausius bruožus. Filosofai išskiria patologinius bruožus. Anot jų, tarp šizofrenijos ir filosofijos visuomet buvo tam tikras ryšys, tačiau „vienu atveju šizofrenikas yra konceptualusis personažas, intensyviai gyvenantis mąstytojo viduje ir verčiantis jį mąstyti, kai kitu atveju šizofrenikas yra psichosocialinis tipas, kuris slopina gyvenimišką egzistenciją ir

¹²⁶ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 65.

* Heteronimas (angl. heteronymous) – įvairiavardis, įvairiavardiškumas.

¹²⁷ Ten pat, p. 64.

pagrobia mąstytoją iš jo mąstymo.¹²⁸ Kiti bruožai yra išreiškiantys santykius (pvz. „draugo“, „varžovo“, „meilužio“ personažai), juridiniai (Leibnizo sukurtas „Dievo advokatas“), dinamiški bruožai, susiję su tokiais personažų atliekamais veiksmais, kaip Kierkegaarde'o „šuo", Nietzsche's „šokis“, ar Melville'io „nardymas“. Vieni svarbiausių yra egzistenciniai personažų bruožai. Deleuze'as ir Guattari primena daugybę keistų ir netgi juokingų filosofų gyvenimų epizodų, kaip, pavyzdžiui, Diogeno užsidarymą statinėje, Spinozos pomėgį stebėti vorų kautynes ir kt. Tačiau šie epizodai, pasak mąstytojų, yra neatsiejama filosofų egzistencijos dalis. Patys filosofai tampa patys sau kažkuo netikėtu, kokie jie nebuvo iki tol. „Šie epizodai nurodo ne į socialinius ar psichosocialinius filosofų tipus, o atskleidžia konceptualųjį personažą, kuris apsigyvena juose. Gyvenimo galimybės ir egzistavimo būdai gali būti išrasti tikrai imanencijos plane, išvystančiame konceptualiųjų personažų galią“.¹²⁹

Tapimo kitu momentas paties Deleuze'o filosofijoje yra labai reikšmingas. Deleuze'as kalba apie tapimą kitu, apie savo tapatybės praradimą teigiama prasme. Tai labai susiję su jo būties kaip tapsmo ontologija. Jo tapsmo filosofijoje viskas nuolatos tampa, ir mes patys nuolat tampame kitais nei buvome. Jei jie supriešino privatą mąstytoją su valstybiniu mąstytoju, tai mūsų manymu tuo nori pabrėžti paties filosofo patirties reikšmę, arba tai, ką jo paties egzistencijos būdas atsineša į filosofiją. Filosofai tampa ne tik filosofijoje, bet ir pačiame gyvenime. Šis tapsmo momentas atveria dar vieną būties perspektyvą. Vienoje iš Nietzsche'i skirtų monografių Nietzsche Deleuze'as minėjo, kad mes neturime teisės pašalinti iš filosofijos istorijos paskutinių Nietzsche's tekstų, kurie neva yra sukompromituoti beprotybės.¹³⁰ Anot Deleuze'o, netgi tai, ką Nietzsche rašė ligos laikotarpiais, yra neatsiejama jo egzistencijos, gyvenimo būdo dalis. Šiuo laikotarpiu jis vėlgi tapo kitu, todėl rašė atskleisdamas naują savo patirties pusę. Pats Nietzsche, prisiminkime, nuolat teigė mąstymo ir egzistencijos vienybę. Deleuze'as taipogi vadovavosi šia nuostata. Deleuze'as linkęs pabrėžti, kad filosofui labiau būdingas eksperimentuojantis nei interpretuojantis santykis su būtimi. Filosofas eksperimentuoja su savimi, todėl išranda naujas gyvenimo galimybes, naują gyvenimo būdą. Tačiau jis ne tik eksperimentuoja, tačiau ir labai rizikuoja savimi. Reikėtų atkreipti dėmesį į prancūzišką žodžio „experience“ (patirtis) reikšmę, kuri išeina iš lotyniško „experiri“ žodžio reikšmės („eiti per pavojus“).¹³¹

Konceptualieji personažai yra reikšmingi filosofijoje ne tik kaip jos elementas, tačiau atskleidžia mąstymo ir egzistencijos sąryšio svarbą filosofijoje. Imanentinė patirtis labiausiai įtakoja mūsų mąstymą. Imanencija apima viską, todėl čia nėra vietos transcendencijai. Tai, kas

¹²⁸ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 70.

¹²⁹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 73.

¹³⁰ Ж. Делез Ж. Ницше. Петербург, Аxiома, 1997, p. 63.

¹³¹ Фокин С. Л. Делез и Ницше: персонаж философа // Делез Ж. Ницше. Петербург, Аxiома, 1997, p. 149.

betarpiškai patiriama, yra anapus bet kokio transcendentinio vertinimo. Egzistencijos būdai yra anapus gėrio ir blogio, todėl jie negali būti lyginami, atrenkami ar teisiami. Deleuze'as ir Guattari iškelia tik imanentinį vertinimo kriterijų. „Gyvenimo galimybė yra įvertinama savimi (per save) begaliniuose judėjimuose, kuriuos ji įgalina ir intensyvumuose, kuriuos kuria imanencijos plane: kas nėra pastatoma ir sukuriama, yra atmetama<...>Nėra jokio kito kriterijaus negu egzistencijos tėkmė (tenoras) ir gyvenimo intensifikacija (intensyvumas)“¹³² Tai, kas mąstoma, neatskiriama nuo to, kas gyvenama. Taip Deleuze'as nori pabrėžti, kad konceptualusis personažas ir imanencijos planas nuolat suponuoja vienas kitą. Šis mąstytojo patirties akcentavimas yra stiliaus pabrėžimas, apie kurį tiek daug kalba postmodernas. Tai ir yra akcento perkėlimas nuo klausimo „kas tai yra?“ link klausimo „kas kalba?“¹³³

Taigi konceptualinio personažo vaidmuo yra itin reikšmingas. Pačioje pradžioje kalbėjome, jog jam būdingas dinaminis santykis su kitais dviem elementais. Jis juda nuo vieno prie kito, veikdamas kaip slaptas tarpininkas. Tačiau kuomet jis randasi, jeigu imanencijos planas ir jis nuolat suponuoja vienas kitą. Kuris pirmesnis?

Deleuze'as ir Guattari teigia, jog konceptualusis personažas įsiterpia du kartus. Viena kartą tarp chaoso ir imanencijos plano, kad nužymėtų mąstymo teritoriją, ir antrą kartą, tarp imanencijos plano ir konceptų, kad nurodytų, kokios grupės konceptais planas turi būti užpildytas. Tokiu būdu jis konstituoja požiūrio taškus, pagal kuriuos planai atsiskiria ar susijungia, o atskiras planas yra užpildomas jam tinkančiais konceptais. Mąstytojai tai prilygina kauliukų metimo žaidimui. Pirmas veiksmas yra kauliukų saujelės paėmimas iš galimybių chaoso ir jų išbėrimas ant stalo. Antrajame veiksmo nustatomas santykis tarp kauliukų atskiros metimo (išmetimo kombinacijos) ir jų turinčių apgyvendinti konceptų. Tačiau šie du veiksmas nesusilieja konceptualiaame personaže, kuris savaime iškyla kaip atskiras tarpininkas.

Anot Deleuze'o su Guattari, tai labai sudėtingas žaidimas, kadangi „metimas įtraukia begalybės judėjimus, kurie yra grįžtamieji ir susiklostantys vienas kitame, taigi rezultatai gali būti pasiekti tiksliai begaliniame greityje kuriant baigtines formas, atitinkančias intensyvias šių judėjimų ordinautas: kiekvienas konceptas yra iki tol neegzistavusi kombinacija.“¹³⁴ Galima sakyti, jog šis autorių aprašytas kauliukų metimo žaidimas labiausiai apibūdina kūrybos esmę. Kūryba yra to, kas iki tol neegzistavo sukūrimas. Nauja kombinacija.

Taigi filosofija, pasak mąstytojų, pristato tris elementus, kiekvienas iš kurių tinka su kitais dviem, tačiau turi būti pripažįstamas kaip atskiras: ikifilosofinis planas steigia

¹³² Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 74.

¹³³ Colebrook C. *Inhuman Irony: The Event of the Postmodern//Deleuze. Life and Literature*, Edinburgh University Press, 2000, p. 106.

¹³⁴ Ten pat. p. 75.

imanenciją, personažas išrandamas ir pašaukiamas gyvenimui, o filosofiniai konceptai turi būti sukuriami. Be to, visi šie trys elementai turi veikti imanentiškai, „be jokios taisyklės, kuri organizuotų ir sluoksniuotų imanencijos planą.“¹³⁵ Jų esmė yra laisvi judėjimai. Šių veiksmų tarpusavio subordinacija, o kartu ir paskirumas, suponuoja tai, kad kūryba yra intensyvi ir visaapimanti. Neužtenka atsinešti ikifilosofines prielaidas, ir pastatyti planą, iš kurio būtų galima išvesti ir personažą, ir konceptus. Kiekvienas kuriamas atskirai, todėl svarbiausia problema, kaip viską gerai suderinti? Planų būta daugybė, konceptų taipogi, todėl čia svarbu sugebėti gerai pasirinkti, kas kam dera, padaryti, kad šie elementai tarpusavyje koadaptuotų. Ar tam pakanka gero mąstymo, intelekto? Tačiau mąstymas reikalingas ne tik filosofijoje, bet ir kitose sityse. Deleuze'as ir Guattari pabrėžia, jog filosofui svarbiausia pasižymėti geru skoniu. „Filosofinis koadaptacijos gebėjimas, kuris tuo pačiu reguliuoja konceptų kūrybą, yra vadinamas skoniu.“¹³⁶ Autoriai taip pat išskiria, jog visiems paskiriems veiksmams tarnauja atskiras gebėjimas: plano pastatymui tarnauja protas, išrandant personažą labiausiai veikia vaizduotė, o konceptų kūrimas reikalauja supratimo. Filosofinis skonis tuomet reiškiasi kaip trigubas gebėjimas, arba kaip visų šių trijų iš esmės skirtingų elementų atitikimo taisyklė. Šioje kūryboje, reikalaujančioje gero skonio ir stiliaus, neegzistuoja saiko principas. „Neįmanoma rasti saiko šiuose begalybės judėjimuose, šiuose greitėjančiose linijose be apybrėžų, nuolydžiuose ir posūkiuose; arba šiuose hiperbolizuotuose ir kartais netgi antipatiškuose personažuose, bei tuose neįprastas formas turinčiuose konceptuose, šaižiuose intensyvumuose ir spalvose, kurios kartais būna tokios ryškios ir barbariškos, kad gali netgi sukelti tam tikrą „pasidygėjimą“ (taip būna su atstumiančiais konceptais)“.¹³⁷ Apie visų šių elementų kūryba filosofinio stiliaus dėka, Deleuze'as ir Guattari kalba kaip apie Van Gogho tapybą: neribotą spalvų naudojimą, jų susidūrimą su linijomis, darant plokštumas, kreives ir arabeskas. Tokiu būdu netgi tai, kas yra bjauru, vis tiek yra „gerai padaryta“ - teigia mąstytojai.

Kalbėdamas ir rašydamas apie kitus filosofus, Deleuze'as visuomet pabrėždavo, kad dauguma jų būdavo puikūs stilistai. Tačiau stilius nėra paprastai įgyjamas. Jis tiesiog yra arba jo nėra. „Nietzsche atkreipė dėmesį į sąryšį tarp konceptų kūrybos ir filosofinio stiliaus, todėl jeigu mąstytojas kuria konceptus, tai tiktai dėka jo stilistinio gebėjimo, kuris yra instinktyvios, beveik gyvuliškos prigimties – tai Lėmtis, duodanti kiekvienam filosofui teisę priartėti prie esminių problemų, esanti kaip atspaudas ant jo vardo ar tas traukos taškas, nuo kurio išplaukia jo darbai.“¹³⁸ Taip apibūdinta kūryba filosofiją labiau sugretina su menu, nei su mokslu. Tai, ką

¹³⁵ May T. *Reconsidering Difference*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1997, p. 170.

¹³⁶ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 77.

¹³⁷ Ten pat.

¹³⁸ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 78.

galima vadinti blogu skoniu ar prastu stiliumi, anot mąstytojų, yra konceptų redukavimas į paprastus teiginius, apie ką kalbėjome pirmame skyriuje.

Tai, kas įgalina nuolatinę kūrybą filosofijoje, yra jos paradoksali prigimtis. Ką reiškia tai, kad filosofija vadinama paradoksalia iš prigimties? Deleuze'as ir Guattari savo atsakymą grindžia tuo, kad filosofijai nebūdinga ieškoti galutinių sprendimų. Filosofija, anot jų, išgyvena nuolatinės krizes. Tai atitinka ir konceptualinio personažo reikšmę, susijusią su amžinu tapsmu. Nėra jokio aiškaus kriterijaus, kad galima būtų teigti jog mes atradome sprendimą. Deleuze'as dažnai mėgo kartoti Leibnizo frazė: „Maniau, kad jau priplaukiau uostą, tačiau apsižiūrėjau, kad vėl esu atviroje jūroje.“¹³⁹ Amžina problemų kaita ir jų sprendimas įgalina nuolatinę kūrybą. Mažytis plano posūkis kurio anksčiau nepastebėjome, anot Deleuze'o ir Guattari, sujaukia buvusį sprendimą, išskeldamas naują problemą, kuri atitinkamai reikalauja naujų konceptų kūrybos“. Ir taip iki begalybės. Deleuze'as ir Guattari tuo nori pabrėžti, jog filosofijos būtis pati savaime yra amžino tapsmo būtis. Dėl to ji ir yra paradoksali.

Filosofijos paradoksaliumas reiškiasi ne tik tuo, kad jai būdinga amžina kūryba, bet ir tuo, kad jai negalioja tiesos kriterijus. „Filosofija nesusideda iš žinojimo ir nėra inspiruojama tiesos.“¹⁴⁰ Nors Deleuze'as kalba apie sau imanentišką imanenciją ir atmeta vienos tiesos galimybę, vietoj to jis įtvirtina „pragmatistinę“ tiesos sampratą. Šiam mąstytojui svarbu, ne „ar tai tiesa?“, o „ar tai veikia?“. Tuo ir reiškiasi nuolat eksperimentuojantis filosofijos pobūdis. Tiesa yra tai, kas veikia šiame imanencijos plane, kas daro poveikį, kas įgalina pokytį. Abstrakti tiesa nieko nereiškia. Todėl filosofijoje mums turi rūpėti ne tuo, kiek ji teisinga, o ar ji paveiki, ar ji sprendžia problemas. Taip pat ne tuo, ar ji teisinga, kiek tuo, ar ji įdomi. Pragmatistinė filosofijos samprata Deleuze'o ir Guattari filosofijoje visuomet susijusi su efektų klausimu: „kokias naujas mintis ji sukelia? Kokius naujus jausmus ji įgalina jausti? Kokius naujus jautimus ir suvokimus ji atveria mūsų kūnui?“¹⁴¹ Tai, anot Deleuze'o ir Guattari ir gali būti vienintelis kriterijus sprendžiant apie filosofinę kūrybą. Deleuze'as ir Guattari kalba apie tai, kad reikia ne interpretuoti, o eksperimentuoti. Tai numato patį kūrybos pobūdį. Kalbama ne apie tai, kas yra, o apie tai, kas visuomet galima. Galimybė, virtualumas yra tai, kas perteikia filosofijos kaip kūrybos esmę.

¹³⁹ Делез Г. *Переговоры 1972 – 1990*, Москва, 2004, с. 196.

¹⁴⁰ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 82.

¹⁴¹ Massumi B. *Pleasures of Philosophy//A User's Guide to Capitalism and Schizophrenia: Deviations from Deleuze and Guattari*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, p. 8.

4. Geofilosofija: geografija versus istorija

Knygoje Kas yra filosofija? Deleuze'as su Guattari filosofijos esmės klausimą svarsto daugeliu aspektų, siekdami išryškinti pagrindinius jos prigimties momentus, ypač daug dėmesio skirdami jos, kaip kūrybinės disciplinos analizei. Tačiau bet kuris mąstytojas, keldamas klausimą „Kas yra filosofija?“ visuomet atsižvelgia į jos kilmės, ištakų klausimą. Taipogi ieško priežasčių, nulėmusių jos plėtojimąsi. Visi pripažįsta, kad žodis „philosophia“ yra graikiškos kilmės, todėl ir pačią filosofiją kildina iš Antikinės Graikijos. Tuo būdu filosofija atskiriama nuo kitų žmonijos kultūros formų: meno, religijos, mokslo ir kt. Ji atskiras, savitas reiškiny, nepainiojamas su jokia pasaulėžiūra ar išmintimi. Tačiau ieškant filosofijos kilmės ir pradžios taško, jos plėtojimosi ritmo, filosofija savaime įkurdinama laike.

Deleuze'as atmetė tiek ciklinę, tiek linijinę laiko sampratą. Todėl savaime iškeliamas klausimas, ar filosofija priklauso istorijai? Jei filosofija priklausytų laikui, tuomet ji turėtų du judėjimo ritmus: pirmu atveju tai būtų sugrįžimas prie to paties, amžinas sugrįžimas prie Platono, to paties mąstymas. Antruoju atveju, filosofija būtų suvokiama kaip tam tikras nuoseklus sistemų išsidėstymas laike. Tai reikštų, jog kiekvienas filosofas tik papildo kitą. Nei pirmu, nei antru atveju nelieka vietos individualiai kūrybai. Kam kurti, jei galima mąstyti tą patį, kam kurti iš naujo, jei jau yra kai kas sukurta?

Kaip atsvarą skirtingoms istorinio pažinimo formoms Deleuze'as ir Guattari įveda naują suvokimo formą – Geofilosofiją ir dvi pagrindinės geofilosofijos sampratas – deteritorializaciją ir reteritorializaciją. Beveik visiems postmoderniems mąstytojams, kuriantiems globalumo perspektyvoje, būdinga daugiau akcentuoti geografiją nei istoriją. Ir naudoja tas pačias deteritorializacijos ir reteritorializacijos sąvokas, kur deteritorializacija reiškia teritorijos peržengimą, o reteritorializacija – nuolatinę naujų vietų paiešką.¹⁴² Šios sąvokos Deleuze'o kūryboje nors ir nenutolsta nuo pirminės prasmės, tačiau yra vartojamos labiau metaforine forma, išreiškdamos nomadologijos principą. Per šias sąvokas Deleuze'as ir Guattari taipogi vysto filosofijos tapsmo tendencijas. Deteritorializacijos esmė tame, kad siaurų teritorijų gyventojai išsiveržia išplūsta į žemės erdves, taip nutraukdami ryšius su sėsliu gyvenimu. Jie atveria sau begalinę erdvę ir begalinį persikėlimo greitį. Reteritorializacijos atveju, naujieji klajokliai suranda sau naująją teritoriją („pažadėtąją žemę“). Taigi judėjimas vyksta tokiu būdu: nuo teritorijos prie žemės (deteritorializacija), nuo žemės prie naujos teritorijos (reteritorializacija).¹⁴³ Šie du procesai tarpusavyje glaudžiai susiję. Deleuze'o ir Guattari teigimu, neaišku, kas prasideda pirmiau. Kadangi filosofijos ištakų, kaip ir kiti, linę

¹⁴² *Postmodernism and Social Sciences* ed. By Joe Doherty, Eldpeth Graham and Mo Malek, Macmillan Academic and Professional Ltd, Houndmill, Basingstoke, Hampshire RG21 2XS and London, 1992, p. 60.

¹⁴³ Žr. Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 86.

ieškoti Senovės Graikijoje, jie klausia, kokia prasme Graikija yra filosofų teritorija arba filosofijos žemė?

Sąlygų filosofijai atsirasti Graikijoje filosofai ieško tame, koku būdu Graikijoje vyko deteritorializacija. Nuo to daug kas priklauso, kadangi Deleuze'as su Guattari išskiria du deteritorializacijos būdus: transcendentinę ir imanentinę. Kai deteritorializacija vyksta transcendentiskai, susikuria imperinės karalystės. Joms būdinga hierarchiniai santykiai, dangiškasis elementas, vertikali mąstymo linija. „Mąstymas čia implikuoja transcendencijos projekciją imanencijos plane. Nors transcendencija yra tuščia, čia ji yra pripildoma imanencijos sąskaita. Pačiame imanencijos plane mąstymas vyksta figūromis. Ypatingą figūros reikšmę mąstytojai pastebi visose imperinėse karalystėse: Kinijos heksagramose, Indijos mandalose, Judėjos sepirotuose, Islamo „imaginaluose“ ir krikščionybės ikonose. Figūra, anot jų, yra paradigmatiška, projektyvi, hierarchinė ir referentyvi¹⁴⁴, taigi mąstymas visuomet vyksta vertikalia linija.

Graikai, anot Deleuze'ui ir Guattari, įgyvendino visai kitokią deteritorializacijos pobūdį, kadangi išrado bei įtvirtino absoliutų imanencijos planą. Šiam režimui būdinga tai, kad graikai ne tik išrado imanenciją, bet dargi ją sustiprino. Koku būdu?

Deleuze'as ir Guattari deteritorializaciją skirsto ne tik kaip imanentinę ir transcendentinę, tačiau ir į absoliutinę ir santykinę. Santykinė yra būdinga žmonių pasauliui. Tuo būdu regime, jog graikai visai kitaip įsisavino žemę, nei jų kaimyninių imperinių karalysčių gyventojai. Vietoj to, kad sukurtų imperiją, jie įsteigė miestus – polius. Miestai valstybės buvo atviri svetimšaliams emigrantams, be to, tai buvo draugų ir konkurentų bendruomenė. Graikų miestai ir socialumas buvo visai kitokio pobūdžio nei aptinkamos kitose bendruomenėse. Čia nėra hierarchiškumo, vertikalaus mąstymo, religijos, kuri turėtų besąlygišką galią. Tuo būdu graikų bendruomenės steigė tris esminius bruožus: imanenciją, draugystę ir nuomonę. Deleuze'ui ir Guattari įdomus tas faktas, jog pirmieji filosofai buvo svetišaliai, dažniausiai atvykę iš Rytų. Filosofijos kilmė, anot Deleuze'o ir Guattari, gali būti paaiškinama tuo, kad atvykę klajokliai kažką ypatingo atrado būtent Graikijoje, kuri tapo filosofijos žeme, bet tuo pačiu filosofo teritorija. Tai, kad mieste – poliuje, reikšmingai įtakojančim imanencinę deteritorializaciją, pradėjo kurti pirmieji filosofai ir reiškia tai, kad susijungė dvi deteritorializacijos. Santykinė imanentinė deteritorializacija įgavo absoliutų charakterį būtent filosofijoje. „Kuomet santykinė deteritorializacija pati savaime yra horizontali, arba imanentiška, ji susijungia su absoliučia imanencijos plano deteritorializacija, nešančia santykinės deteritorializacijos judėjimus į begalybę, stumianti ją į absoliutumą ir transformuodama ją (aplinka, draugas, nuomomė). Imanencija sustiprinama. Tai yra tuomet,

¹⁴⁴ Žr. Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 85.

kai imama mąstyti nebe figūromis, o konceptais.”¹⁴⁵ Konceptas yra visai kitoks nei figūra. Kaip nauja mąstymo forma jis puikiai išreiškia imanentinę deteritorializacijos charakterį, bei pačią filosofijos esmę. Konceptas, kaip jau minėjome anksčiau, yra visiškai nereferentyvus. Tuo jis skiriasi nuo figūros. „Konceptas nėra paradigminis, bet sintagmatinis; ne projekcinis, bet jungiantis; ne hierarchinis, o sąryšingas; nereferentiškas, bet konsistenciškas.”¹⁴⁶ Konceptai neimplikuoja jokios vertikalios projekcijos į kažką, o tikrai kaimyninius santykius ir sąsajas horizonte. Jam būdingas laisvas, kontaktuojantis, dažnai kintantis ir begalinis judėjimas. Taigi graikų išrasta sąvoka ženklina filosofijos pradžią, bei tuo apibrėžia filosofijos, kaip mąstymo formos, esmę.

Įdomu tai, kad Deleuze’as ir Guattari filosofijos atsiradimo antikinėje Graikijoje netraktuoja kaip kažkokio būtino ir neišvengiamo įvykio istorijoje. Daugelis mąstytojų, priešingai, bando surasti kokią tai jungiančiąją priežastį, į kurią galėtų suvesti filosofijos atsiradimą bei tolesnę jos plėtotę Vakarų kultūroje. Užtat Deleuze’as ir Guattari filosofijos radimąsi Graikijoje laiko tikrą tikriausiu įvykiu. Įvykis jis dėl to, kad tam tikra prasme jis yra atsitiktinis. Jo galėjo ir nebūti. Anot jų, taip atsitiko ir tiek, susijungus dviem deteritorializacijos formoms. „Filosofija gimė netikėtai susidūrus graikiškai aplinkai ir mąstymo imanencijos planui.”¹⁴⁷ Susidūrimas Deleuze’o jėgų ontologijoje turi ypatingą reikšmę. Susidūrimas ir yra tai, kas steigia įvykį. Įvykis neturi nieko bendro su priežasties ir padarinio santykiu. Savo esme jis yra laisvas. Filosofijos galėjo arba išviso nebūti, arba ji galėjo būti ir ne Graikijoje. Mąstytojai atkreipia dėmesį į tai, kad filosofija visuomet kyla iš nefilosofijos. Pats imanencijos planas yra ikifilosofinis, todėl filosofija visur turėjo savydas prielaidas. Tai, kokią išmintį, dvasinio suvokimo formas vystė kitos tautos, irgi galėjo duoti pagrindą filosofijai. Tačiau viską nulėmė būtent tai, kad vienos šalys pasirinko transcendentinį žemės įsisavinimo būdą ir mąstymą figūromis, kai tuo tarpu graikai – imanentinį, kas suponavo konceptualinį pasaulio suvokimo būdą. Aplinkos akcentavimas įgalina nebeieškoti priežastčių pačioje istorijoje, kaip tai darė Hegelis ar Haidegger’is. Pasak Deleuze’o ir Guattari, „Filosofija yra geofilosofija lygiai taip pat, kaip kad Braudel’iui istorija yra geoistorija”¹⁴⁸, kai jis klausia, kodėl kapitalizmas įsitvirtina tam tikrose vietose ir tam tikru metu. „Geografija ištraukia istoriją iš būtinybės kulto, tam, kad pabrėžtų atsitiktinumą nesuredukuojamumą. Taip pat išplėšia iš kilmės kulto, kad teigtų aplinkos galią. Galiausiai geografija ištraukia istoriją iš jos pačios tam, kad išrastų tapsmą, kuris nepriklauso istorijai,

¹⁴⁵ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 90.

¹⁴⁶ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 91.

¹⁴⁷ Ten pat, p. 93.

¹⁴⁸ Ten pat, p. 95.

nors ir įsikuria joje.”¹⁴⁹ Mąstytojai akcentuodami tapsmą ir aplinkos reikšmę, taip nori parodyti, kad filosofijos atsiradimas yra tapsmo, atsitiktinumo, o ne būtinybės rezultatas. Anot jų, graikai tapo filosofais, kaip kad filosofai tapo graikais.

Tai, kad Vakarų civilizacija toliau plėtoja filosofiją, irgi nėra nieko būtino. Vakarų kultūra tęsia graikų pradėtą deteritorializaciją, tačiau skirtingomis aplinkybėmis. Jų miestų kultūra ir kapitalizmas suponuoja imanentinę deteritorializacijos charakterį. Kitaip sakant, modernioji filosofija egzistuoja palankios terpės dėka. Tačiau tai ne ideologinis sutapimas. Dabartiniai filosofai nebėra kapitalizmo „draugai“, kaip senovės filosofai buvo polio „draugai“. Tai reiškia, kad šioje deteritorializacijoje esama reikšmingų skirtumų. Filosofija įgauna labiau politinį charakterį, prisiimdama kritinę funkciją gyvenamojo laiko atžvilgiu. Ji kuria utopiją, kuri neturi būti painiojama su autoritarine, transcendentinio pobūdžio utopija. Utopija, kurią Deleuze’as ir Guattari turi omeny, yra revoliucinė, imanentinė ir liberali. Taipogi ši sąvoka nenurodo utopijos, kuri įgyvendinama socialiniame lauke, o greičiau tai, ką aptinkame koncepto revoliucinėje prigimtyje. Žodis utopija, anot Deleuze’o ir Guattari, nužymi filosofijos ar koncepto susijungimą su dabartine aplinka – politine filosofija. „Konceptas išlaisvina imanenciją iš visų suvaržymų, primestų kapitalo. Kaip konceptas arba įvykis, revoliucija yra savireferanti, pati save postuluojanči, ir neturinti nieko bendro su daiktų padėtimi ar gyvenimiška patirtimi. Revoliucija yra absoliuti deteritorializacija kiek ji pašaukia naują žemę, naujus žmones.”¹⁵⁰

Kadangi konceptas kaip pagrindinė filosofijos forma neturi savo objekto, o tikrai teritoriją, deteritorializacija nevyksta be reteritorializacijos, kadangi filosofija nuolat ieško „pažadėtosios žemės“. Dėl šios priežasties, reteritorializacija gali vykti tiek praeities, tiek dabarties forma, tiek kreiptis į ateitį. Reteritorializacija reiškia, kad filosofija klajoja ieškodama „pažadėtosios žemės“ ir ją ji atranda tai pas senovės graikus, tai dabartinėje modernioje kapitalistinėje valstybėje, arba sukurdamą revoliucinę utopiją.

Tiek, kiek šiuolaikinė filosofija ieško savo sąsajų su antikinė Graikija, tiek reteritorializacija vyksta praeities forma. Deleuze’as su Guattari kalba apie tai, kad dabartinei filosofijai nebūdinga konceptų stoka. Jų ji turi pakankamai. Tačiau ji stokoja imanencijos plano tuo būdu, kad nors ir turi mąstymo vaizdinį, jai trūksta būties substancijos. Ji nebeturi Gamtos, ką jautė kiekvienas graikas. Nors graikai išrado konceptą, jiems jis netapo pagrindine mąstymo realybe. Konceptas jiems dar buvo kažkas svetimo. Mums, priešingai, konceptai tapo daug artimesni už būtį, už gamtą, todėl mes ne tiek juos kontempliuojame, kiek imame juos reflektuoti, kaip kažką jau savaime esantį mumyse. Dėl to mąstytojai ir teigia, jog

¹⁴⁹ Ten pat, p. 96.

¹⁵⁰ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 107.

modernioji filosofija deteritorializuojasi konceptu, kiek ji tęsia graikų pradėtą mąstymą sąvokomis, nors kitomis aplinkybėmis.

Demokratinėje valstybėje, kuri veikia žmogiškųjų teisių palaikymo pagrindu, filosofijos reteritorializacija vyksta dabarties laiko forma. Pastebima, jog kapitalizmas atkuria graikų pasaulį ekonominiu, politiniu ir socialiniu atžvilgiais. Tačiau tai tik paviršiniai sutapimai. Deleuze'o ir Guattari manymu, šiuolaikinė demokratinė valstybė nebėra ta pati draugų bendruomenė, kokia buvo graikų polio laikais. Vietoj to, kad dalintųsi individualiomis nuomonėmis, valstybės kuria universalią nuomonę arba konsensumą, palaikantį žmonių teises. Konceptai tampa komunikacijos objektu.

Tačiau konceptas savo prigimtimi išeina už šių ribų. Jis, kaip buvo minėta anksčiau, neturi nieko bendro nei su kontempliacija, nei su refleksija, nei su komunikacija. „Konceptų kūryba yra tai, kas iššaukia ateitį kaip naujos žemės, naujų žmonių sukūrimą, kurie neegzistavo iki šiol.“¹⁵¹ Ši žemė ir šie žmonės nėra dabartyje, nėra demokratinėje valstybėje, kuri yra dauguma. Kūryba, naujumas visuomet ateina iš mažumos. Todėl mąstytojai ir menininkai visuomet kuria ne esantiems žmonėms, o ateities žmonėms, tiems, kurių esamuju laiku labai trūksta. Ši kūryba ir yra toji revoliucija, utopija apie kurią kalba Deleuze'as ir Guattari. Revoliucija, kuri vyksta nematamai, nepastebimai, tačiau kuri nuolat įgalina tapsmą. Tiek, kiek filosofas nuolat tampa, tiek jis išranda naujus egzistavimo būdus, naujas gyvenimo galimybes. Ši kūryba ir reiškia tai, kad sukuriami nauji pasauliai ir nauji žmonės. Naujos žemės ir naujų žmonių sukūrimas reiškia naujos aplinkos, kurioje filosofija galėtų gyvuoti sukūrimą. Nauja žemė ir nauji žmonės reiškia naujus tapsmus. Taigi filosofų funkcija, kai jie kuria (tiek konceptus, tiek planą ir personažus), visuomet yra priešintis dabarčiai, esamai laiko formai. Šis pasipriešinimas, šis laiko vengimas sudaro tiek kūrybos, tiek ir filosofijos esmę. Vytautas Rubavičius pastebi, jog Deleuze'o ir Guattari filosofijoje esama pasaulio pertvarkymo nuostatos.¹⁵² Tiek, kiek filosofija kuria ir išranda naujus gyvenimo būdus, tiek ji ji gali sukurti naują pasaulį.

Todėl kai Deleuze'as ir Guattari kalba apie tai, jog filosofija reteritorializuojasi tris kartus, tai išreiškia jos santykį su skirtingomis laiko formomis, nužyminčiomis tris skirtingas filosofijos teritorijas: filosofiją kaip refleksiją, filosofiją kaip komunikaciją, filosofiją kaip kūrybą. Tik tuomet kai filosofija perima ateities laiko formą, ji tampa kūrybiška ir nomadiška, peržengiančia esamo laiko ribas ir nuolat atrandančia sau naują žemę. „Tai, ką Deleuze'as perima iš Nietzsche's yra ne tik pastanga išlaisvinti mąstymą nuo praeities naštos, bet siekimas naujumo, kuris bus atsinaujinantis pats savaime, atskiriantis save ne tik nuo

¹⁵¹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 108.

¹⁵² Rubavičius V. *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*, Vilnius, Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003, p. 109.

dabarties, bet ir nuo laiko iš esmės.<...>Nauja nėra tai, kas pakeičia sena; tikrai nauja yra amžinai nauja, kas ištraukia save iš visų rekuperacinių istorijos naratyvų”.¹⁵³ Ši naujumo samprata susijusi su Amžinojo sugrįžimo idėja, kad nuolatos teigiamas tapsmas ir skirtingumas, kaip nuolatinis atsinaujinimas. Todėl Deleuze’ui „filosofija nėra nei istorijos filosofija, nei amžinybės filosofija, bet visada ne laiku, visada ir tik ne laiku esanti, tai yra prieš šį laiką ir, aš tikiu, į naudą tam laikui, kuris ateina.”¹⁵⁴ Tai yra radikalus perspektyvizmo ir teigimo išraiška.

Deteritorializacija ir reteritorializacija išreiškia skirtingus filosofijos tapsmo momentus ir tuo atžvilgiu atskiria ją nuo istorijos. Sukurti naują žemę ir naujus žmones reiškia atverti naujas perspektyvas, kurių dar nesimato esamajame laike. Štai dėl ko galima sakyti, jog filosofija žengia kartu su istorija, tačiau tuo pat metu ją peržengia. Istorija savo veikimu nuolat žvelgia į praeitį ir visuomet yra priklausoma nuo dabarties, ji negali sukurti nieko daugiau, nei ją įgalina esamasis laikas. Filosofija priešingai, visuomet egzistuoja kurdama tai, kas visuomet galima, o ne esama ar buvę. Šiam požiūriui pagrįsti, Deleuze’as ir Guattari pasiremia Peguy išskirta įvykio samprata, pagal kurią galima apibrėžti įvykio, kurį mąsto filosofija ir įvykio, kuris yra istorijos objektas, skirtumus. „Tai, ką istorija paima iš įvykio, tėra tik tai jo įgyvendinimas daiktų padėtyse arba gyvenamoje patirtyje. Tapsmo įvykis, jo konsistencija, kaip save postuluojuantis konceptas, savo esme peržengia istoriją.”¹⁵⁵ Peržengia ją dėl to, kad nepriklauso nuo daiktų padėties ir jų santykių, egzistuojančių laike. Štai kodėl konceptai niekuomet neturi referento, konceptualieji personažai nesusimaišo su psichosocialiniais tipais, o planai koegzistuoja tarpusavyje, netapdami istorinio laikmečio atspindžiu. Filosofas ir menininkas kurdamas visuomet ištraukia įvykį taip, kad jo negalima suvesti į kokį tai istorinį laikotarpį, priskirti tuo laiku egzistavusiems objektams. Štai kodėl tiek filosofinis tekstas, tiek meno kūrinys turi vertę tiek, kiek yra belaikis, kiek nesuvedamas į jokių laikotarpių. Todėl mes juos galime suvokti tiek laikine, tiek belaike perspektyva. Platoną mes galime skaityti taip, tarsi nejaustume prabėgusio laiko. Kita vertus, įvykis, kuris priklauso filosofijai, skiriasi nuo istorinio, kadangi tai toks įvykis, kurio atžvilgiu niekas nevyksta, kas galėtų įtakoti pokyčius laike ir erdvėje, o esminius pokyčius, kuriuos įgalina tapsmas. Pasaulyje vyksta svarbūs įvykiai, bet yra ir kitokie įvykiai, kurie yra ne mažiau svarbūs, ir kurie galbūt įgalina istorinius įvykius, todėl Deleuze’as atkreipia dėmesį į tai, kad „kai žmonės kalba apie revoliuciją, niekuomet nekalba apie revoliucinį žmogaus tapsmą.”¹⁵⁶

¹⁵³ Colebrook C. *Inhuman Irony: The Event of the Postmodern//Deleuze and Literature*, Edinburgh University Press, 2000, p. 100.

¹⁵⁴ Rubene M. *Dabarties filosofija: Iš Esaties į esatį*, Vilnius, Alma Littera, 2001, p. 269.

¹⁵⁵ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 110.

¹⁵⁶ Делез Г. *Переговоры 1972 – 1990*, Москва, 2004, с. 199.

Taigi Deleuze'ui ir Guattari filosofija yra labiau geografija nei istorija. Tai išreiškia bendrąją jų požiūrio perspektyvą. Jų manymu, „subjektas ir objektas suteikia skurdų mąstymo priartėjimą. Mąstymas nėra nei nubrėžta linija, nei objekto ir subjekto sukimasis vienas apie kitą. Mąstymas greičiau vyksta santykyje tarp teritorijos ir žemės.”¹⁵⁷ Todėl jie vietoje filosofijos istorijos pasiūlo geofilosofiją, kuriai nebūdinga įprastinė laiko samprata. Tiek ciklinį, tiek linijinį laiką keičia nuolatinio tapsmo laikas. Filosofija egzistuoja ne būtinybės, o nuolatinio tapsmo dėka, kas yra įvardinama santykiu - tarp teritorijos ir žemės. Tapsmo būtis išreiškia nomadišką filosofijos prigimtį: kaip graikai kažkada tapo filosofais, taip ir mes nuolatos jais tampame. Tai nuolatinis kelias be pradžios ir pabaigos. Jis turi tikrai vidurį. Tapsmo laikas neišsprendžiamas į jokių modelių.

¹⁵⁷ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. p. 85.

IV. FILOSOFIJA, MOKSLAS, MENAS

1. Filosofija ir mokslinė kūryba. Konceptas ir funkcija

Filosofijos apibrėžimas kaip kūrybinės disciplinos nėra absoliutus. Tiek, kiek ji yra mąstanti kūryba, tiek ji suartėja su kitomis disciplinomis. Mąstymas Deleuze'ui ir Guattari nėra savaiminė duotybė, veikianti pagal kažkokį apibrėžtą ir nustatytą modelį. Mąstymas yra kuriantis, ieškantis, ardantis. Nėra nieko kas nebūtų sukurta, kas nebūtų tapę. Deleuze'as ir Guattari visuomet pabrėždavo, jog filosofija negali egzistuoti be to, kas nėra filosofija: politikos, mokslo, meno.¹⁵⁸ Tik jų atžvilgiu ji gali kurti, ir teigti savo skirtingumą. Kad būtų galima tiksliau atsakyti į klausimą „Kas yra filosofija?“, mąstytojai nemažai dėmesio skiria toms mąstymo sritims, kurios savo kūrybine veikla supanašėja su filosofija, tačiau kur santykiyje su jomis išryškėja esminiai skirtumai. Prieš tai buvusiame skyriuje, kalbėdami apie filosofinę kūrybą, ne vieną kartą pastebėjome filosofijos ir mokslo skirtumus. Tačiau moksle, pasak mąstytojų yra tiek pat kūrybos, kiek filosofijoje ar mene. Mokslas, anot jų, turi tokius pat kūrybinę prigimtį išreiškiančius elementus, kaip ir filosofija. Klausimas yra tik vienas, kokie yra kūrybos skirtumai?

Kalbėdami apie mokslinės kūrybos ypatumus, Deleuze'as su Guattari turi omeny ne logiką, o eksperimentinį mokslą, kuriantį funkcijas. Filosofiją su mokslu artina tai, kad tiek viena tiek kita egzistuoja tik nuolatinį susidūrimų su chaosu dėka. Tik tai, kad nuolat gresia chaosas, ardantis bet kokį apibrėžtumą ir patvarumą, mokslas ir filosofija tampa aktyvios ir teigiančios disciplinos. Jos gyvuoja tik nuolatinio mąstymo perspektyvoje, kadangi vis iš naujo sprendžia iškylančias problemas. Nors mokslas ir siekia tiesos, tačiau jo veikimas nesusideda iš paprastų atsakymų į klausimus. Todėl mokslo ir filosofijos varomoji jėga yra išankstinio santykio su tiesa nebuvimas. Tačiau jų laikysena chaoso atžvilgiu įgalina kalbėti ne apie panašumus, o apie esminius skirtumus.

Filosofijai, anot jų, visuomet rūpi, kaip įgyjant konsistenciją išsaugoti begalybės greitį. Tai pavyksta duodant virtualumui būdingą konsistenciją. „Filosofinis sietas (rėtis), kaip imanencijos planas, perkirsdamas chaosą, atrenka begalinius mąstymo judėjimus ir yra užpildomas konceptais, suformuotais lyg konsistenciškos dalelės, kurios lekia taip pat greitai, kaip ir mintis.“¹⁵⁹ Mokslas, priešingai, „atsisako begalybės, begalinių greičių, kad įgautų referenciją, galinčią realizuoti virtualią tikrovę.“¹⁶⁰ Taigi pagrindinis skirtumas tarp filosofijos ir mokslo yra tai, kad filosofija su chaosu kovoja sukonstruodama imanencijos planą, o

¹⁵⁸ Делез Г. *Переговоры 1972 – 1990*, Москва, 2004, с. 193.

¹⁵⁹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 118.

¹⁶⁰ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 118.

mokslas nustatydamas referencijos planą. Imanencijos planas ir referencijos planas iš esmės labai skirtingi. Vienam būdingas laisvas ir begalinis, kitam – diskursyvus judėjimas.

Tiek imanencijos, tiek referencijos planas apibrėžia filosofijos ir mokslo mąstymo lauką, jų veiklos horizontą, suponuojantį jų mąstymo objektą. Kitaip tariant, planas neveikia be pagrindinės priemonės. Tik ji gali įgalinti plano pilnavertį veikimą. Imanencijos plane veikia konceptai. Savo struktūra jie padeda išsaugoti mąstymo begalinius judėjimus. Tai, kas padeda mokslui sustiprinti referencijos planą yra funkcija. Todėl „mokslo objektas yra ne konceptas, o funkcija, veikianti kaip propozicija diskursyviose sistemose.“¹⁶¹ Mokslinis supratimas visuomet yra apibrėžiamas funkcijomis ir teiginiais, o svarbiausias mokslininko rūpestis - kaip suformuoti gerą funkciją bei kintamuosius. Tačiau koku būdu veikia funkcija ir kaip ji įgalina referencijos plano veikimą?

Funkcija savo veikimu skiriasi nuo koncepto, kadangi jos uždavinys yra sulėtinti begalybės judėjimus. „Sulėtinti reiškia nustatyti chaose ribas, kuriose visi greičiai yra subjektas, taigi jie formuoja kintamąjį, apibrėžiamą kaip abscisė, lygiai kaip limitas tuo pat metu formuoja universalią konstantą, kuri negali išeiti anapus.“¹⁶² Tai, kaip mokslas formuoja funkcijas, visada nukreipta į tai, kad mąstymui turi būti nustatyta tam tikra riba, iki kurios jis galėtų eiti. Aibių teorija būtų tokio ribų nustatymo pavyzdys. Dėl tos priežasties Deleuze'as su Guattari referencijos planą vadina sustingusiais rėmais, o funkcijas – lėtais judėjimais, kai tuo tarpu imanencijos plano elementus vadino begaliniais ir itin greitais judėjimais. Funkcijos moksle yra reikšmingos kuriant tam tikrus referencinius požiūrio taškus, kas reiškia tam tikros bazės, pagal kurią bus įvertinti daiktai, kūrimą. Svarbu pabrėžti tai, jog referencijos planas, apie kurį kalba Deleuze'as ir Guattari, yra referentiškas tik savo funkcijų atžvilgiu. Tokios funkcijos yra Kelvino absoliutaus nulio funkcija, šviesos greičio funkcija ir kt., kur santykyje su jomis referencijos planas yra fiktyvus, sukurtas. Jis yra diskursyvi sistema, o tai reiškia, jog judėjimai paprasatai turi aiškią kryptį. Tačiau referencijos planas, pasak mąstytojų, neturi būti tapatinamas su transcendentiskai veikiančia sistema. Tai, kas mokslą apibrėžia kaip diskursyvią sistemą, yra tai, jog jame veikia ne sąvokos, o figūros ir skaičiai. Mąstymo figūros, skaičiai, kuriais operuoja mokslas, anot Deleuze'o ir Guattari, labiau suartina jį su religija, kadangi mąstoma figūromis, o ne sąvokomis, tačiau esminis skirtumas yra tame, kad moksle veikiančios figūros turi būti sukonstruotos, regimos ir skaitomos per funktyvus (funkcijų elementus), kas skiriasi nuo religinio ir transcendentinio figūros panaudojimo. Todėl Deleuze'as ir teigia, jog referencijos planas yra išgalvotas, fiktyvus, neturintis vertikalaus judėjimo ir išankstinio santykio su tiesa. Kurdamas funkcijas, kurios yra propozicijos,

¹⁶¹ Ten pat, p. 117.

¹⁶² Ten pat, p. 118.

mokslas išgalvoja tam tikrą laikiną kalbą, kuri neturi jokio išankstinio sąryšio su tiesa. Tai mokslą suartina su filosofija, kuri taip pat nėra inspiruojama tiesos. „Tiesa moksle veikia tik taip, kiek atsakoma į klausimus sukurtoje referencijos sistemoje.“¹⁶³

Taigi tai, kas atskiria mokslą nuo filosofijos, yra pats mąstymo pobūdis. Mąstymas filosofijoje visuomet yra nediskursyvus, neturintis savo objekto, pradžios ir pabaigos. Moksle judėjimas turi įgauti nustatytas ribas, todėl jis yra diskursyvus. Funkcijos veikimas neįsivaizduojamas be objekto, be jos realizavimosi daiktų padėtyse. Kitaip sakant, funkcija moksle apibrėžia daiktų padėtį, daiktus arba kūną, kuris realizuoja virtualumą referencijos plane ir koordinacių sistemose. Konceptas, priešingai, chaose esančiam virtualumui suteikia konsistenciją be to virtualumo realizavimo daiktuose ir jų santykiuose, todėl filosofija konceptų pagalba iš daiktų padėties nuolatos išgauna konsistensišką įvykį. Šie skirtumai įgalina kalbėti apie dvi įvykių rūšis. Vienas iš jų negali būti kitaip, kaip tik būti realizuojamas pačiuose daiktuose ir jų santykiuose. Tai yra materialus, apčiuopiamas įvykis, kuris prasmę išgauna tik realizuotas, įvykdytas. Įvykis, kurį išgauna filosofija, yra bekūnis ir nematerialus, kuris „pakyla lyg migla nuo pačių daiktų ir jų santykių“¹⁶⁴. Taigi egzistuoja įvykiai imanencijos plane ir daiktų santykiai referencijos sistemose.

Šie skirtumai Deleuze'ą su Guattari įgalina kalbėti apie filosofiją ir mokslą kaip apie dvi įvairovių rūšis¹⁶⁵: filosofiniam konceptui būdinga „neatskiriama variacija (kitimas)“, kuri priklauso nuo vidinių koncepto komponentų, pasižyminčių intensyviomis ordinatėmis, o funkcijai būdingą įvairovę jie vadina „nepriklausomais kintamaisiais“, kuri priklauso nuo kintamojo padėties, todėl pasižymi ekstensyviomis savybėmis. Ekstensyvumas šiuo atveju reiškia išsiplėtimą kaip įvykio realizavimąsi daiktuose. „Konceptai ir funkcijos tuo būdu reiškiasi kaip dvi įvairovės rūšys, kurių prigimtys yra skirtingos“.¹⁶⁶ Tai, apie kalbą mokslas, bet kuriuo atveju visuomet nurodo į daiktus. Tam, kad teiginys būtų patvirtintas, jis turi realizuotis daiktuose ir santykiuose. Todėl mokslo sistemos visuomet yra diskursyvios, o ne intuityvios. Šis įvairovių atskyrimas, kurį pateikia Deleuze'as ir Guattari savo ištakas aptinka Bergsono trukmės sampratoje. Filosofijai būdinga įvairovė yra trukmės, „susiliejiama įvairovė“, priešinga erdvės, laiko ir skaičiaus įvairovei, kuri yra mokslo objektas. Todėl mokslas referencijos sistemose kuria funkcijas, besireiškiančias koordinacių sistemose, kurios turi reikalą su daiktų įvairove ir jų išsidėstymu erdvės ir laiko atžvilgiu, o filosofija imanencijos plane kuria konceptus, kurie yra trukmės įvairovė, nepriklausanti nuo daiktų

¹⁶³ Gilles Deleuze, Internet Encyclopedia of Philosophy, 2002//edt. By Jon Roffe, University of Melbourne, <http://www.iep.utm.edu/d/deleuze.htm#>

¹⁶⁴ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 127.

¹⁶⁵ Badiou A. *Deleuze: The Clamor of Being*, London, University of Minnesota Press, 2000, p. 46,4.

¹⁶⁶ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 127.

padėties ir kurioje skirtumai reiškiasi kaip esminiai skirtumai.¹⁶⁷ Kai kalbama apie tai, kaip reiškiasi šios dvi įvairovių rūšys, tai vėl daroma nuoroda į konsistenciško įvykio sampratą ir funkcijų kuriamus daiktų santykius. Deleuze'as ir Guattari pabrėžia, jog įvykis filosofija neturi jokio ryšio su įprastai suvokiamu laiku. „Įvykiui nesvarbu nei kur jis yra, nei kiek jis tęsis<...>jis yra „miręs“ laikas; jis yra ten, kur niekas nevyksta, begalinis laukimas. Miręs laikas neateina po to, kas nutinka, jis koegzistuoja su akimirka.“¹⁶⁸ Todėl mąstytojai daro išvadą, jog įvykiui būdinga akimirka, o mokslui – laikas. „Konceptas sulaiko įvykį, jo tapsmą, jo neatskiriamams variacijas, kai tuo tarpu funkcija sučiumpa daiktų padėtį, laiką ir kintamuosius su jų santykiais, priklausomais nuo laiko“.¹⁶⁹ Tai yra pagrindinis skirtumas tarp mokslo ir filosofijos. Mokslui visuomet būdinga stebėti, kas nutiks su daiktas ir jų santykiais, kas išreiškia jo determinuotą santykį su laiku. Konceptas šia prasme nepriklausomas nuo laiko, todėl turi pakartojimo galią. Įvykio atžvilgiu niekas nenutinka, bet viskas tampa, taigi įvykis turi pradžios privilegiją, kai laikas jau yra praėjęs.

Tačiau mokslą su menu sieja tai, kad tiek vienas, tiek kita neapsieina be eksperimento. Kūryba, anot Deleuze'o ir Guattari visuomet, įtraukia eksperimentą. Eksperimentas yra tai, kas įgalina tiek mokslinę, tiek filosofinę kūrybą, kadangi ten, kur esama eksperimento, niekuomet nėra galutinių atsakymų į klausimus. Tuo funkcijas kuriantis mokslas skiriasi nuo logikos mokslo, kuris kaip remiasi propozicijų sistema, o ne eksperimentu. Kaip moksle yra nustatomas referencijos planas ir jį palaikančios funkcijos, labai daug priklauso nuo požiūrio taško. Moksle, panašiai kaip ir filosofijoje, funkcijos nėra paprastai dedukuojamos referencijos sistemoje. Čia irgi reikalingas tarpininkas. Turi būti kažkas, kas patiria, kas eksperimentuoja, kad galėtų kurti. Deleuze'as ir Guattari pastebi, jog už visų mokslininkų slypi šališko stebėtojo figūra, kuri paprastai irgi tėra tik numanoma, o ne aiškiai aptinkama. Jie egzistuoja tam, kad suteiktų orientaciją funkcijoms, taip pat, kaip ir konceptualieji personažai veikdavo tam, kad sustiprintų konceptų veikimą. Tokie stebėtojai (Einsteino ar Heisenbergo stebėtojai), arba vadinamieji „demonai“ (pvz. Maxwell'io „demonas“) „nėra tai, kas viršytų mūsų galimybes, o greičiau paprasti, bet būtini tarpininkai, veikiantys kaip formulavimo „subjektai“, panašiai kaip filosofijoje veikia draugas, varžovas, idiotas, antžmogis ir kt.“¹⁷⁰ Tačiau kaip suprasti šališko stebėtojo reikšmę? Kodėl jis vadinamas šališku?

Pasak Deleuze'o ir Guattari, šališko stebėtojo prigimtis neturėtų būti apibrėžta kaip subjekto, išreiškiančio tiesos santykinumą. Nors jie konstituoja požiūrio taškus, tačiau tai

¹⁶⁷ Badiou A. *Deleuze: The Clamor of Being*, London, University of Minnesota Press, 2000, p. 46,5.

¹⁶⁸ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 157-158.

¹⁶⁹ Ten pat, p. 158.

¹⁷⁰ Ten pat, p. 128.

nereiškia, jog jie tai daro iš savo perspektyvos. Jis nėra subjektyvus stebėtojas. Šališkas nereiškia nieko subjektyvaus ta prasme, kad jie kaip nors patys įtakotų stebėjimo procesą. „Perspektyvizmas, arba mokslinis reliatyvizmas, niekuomet nėra susijęs su subjektu: jis steigia ne tiesos reliatyvumą, bet reliatyvumo tiesą<...>gerai nustatytas stebėtojas išgauna viską, ką jis gali išgauti arba kas gali būti išgaunama atitinkamoje sistemoje. Šališko stebėtojo rolė yra suvokti ir patirti, nepaisant to, kad šie suvokimai ir patyrimai nėra būdingi žmogui kasdiene prasme, o priklauso patiems tiriamiems daiktams.”¹⁷¹ Šališkas stebėtojas netiria daiktų kaip atsiribojęs žmogus, kuris patiria ir suvokia juos, o kaip idealus stebėtojas, kuris kurdamas funkciją turi išgauti visą įmanomą efektą. Šališki stebėtojai Deleuze'o ir Guattari yra apibūdinami kaip jėgos, kurios ne veikia, o suvokia ir patiria. Idealus šališkas stebėtojas moksle įsikuria kaip vertinimo taškas daiktuose: „nesubjektyvus stebėtojas yra tikrų tikriausias jautimas (sensibilia), supratimas, kuris vertina (kartais tūkstančiu būdu) mokslškai apibrėžtą daiktų padėtį, daiktą arba kūną.”¹⁷² Šį patyrimą ir suvokimą vėliau reikia perteikti kuriamose funkcijose, kadangi, Deleuze'o ir Guattari pastebėjimu, netgi geometrinė figūra turi savo suvokimus ir jausmus, be kurių ji būtų tiesiog nesuvokiama. Tas pats pajutimo reikalavimas veikia ir konceptų atžvilgiu, kadangi jie irgi yra ne tik mąstomi, bet suvokiami ir jaučiami. Taigi matome, jog tiek konceptualinio personažo figūra filosofijoje, tiek šališko stebėtojo figūra moksle atlieka jų objektų (konceptų ir funkcijų) suvokimo stiprinimo funkciją. Be to, šios veikiančios figūros tiek moksle, tiek filosofijoje tam tikra prasme yra simboliškos, kadangi neturi nieko bendra su realia išgyvenimo patirtimi, nors filosofinis personažas ir turi egzistencinių bruožų. Pagrindinis skirtumas tarp šių figūrų yra tas, jog konceptualusis personažas veikia mąstymo horizonte ir prieš imanencijos planą ir po jo. Jis veikia begalinių greičių pagrindu, tačiau jie neperneša jokios informacijos. Moksliniai stebėtojai yra požiūrio taškai pačiuose daiktuose, suponuojantys akiračių nustatymą ir greičio sulėtinimo sėkmę, nulemiamą, kiek informacijos bus suvokta.¹⁷³ Taigi pagrindinis skirtumas tarp jų informatyvumo atžvilgiu.

Nors mokslas ir filosofija kuria skirtingus dalykus, juos vienija tai, kad problema nesusideda iš atsakymų į klausimus, o sprendžiant problemas. Nei viena, nei kita neturi reikalo su savaimine duotybe. Funkciją reikia sukurti taip pat kaip ir konceptą. Kūryba moksle, panašiai kaip ir filosofijoje, pasireiškia kaip geras skonis derinant elementus apibrėžimo procesuose: pasirenkant gerus kintamuosius, kuriant atitinkamus referencinius taškus, įkurdinant efektyviai veikiančią šališką stebėtoją ir t.t.

¹⁷¹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 130.

¹⁷² Ten pat, p. 130.

¹⁷³ Gilles Deleuze, Internet Encyclopedia of Philosophy, 2002//edt. By Jon Roffe, University of Melbourne, <http://www.iep.utm.edu/d/deleuze.htm#>

2. Filosofija ir meninė kūryba. Konceptas, afektas ir perceptas

Sąvoka kūryba pirmiausia siejama su menu. Tačiau daug kas priklauso nuo to, kaip apibrėšime meno kaip kūrybos santykį. Filosofijos apibrėžimui kaip kūrybai pradžią davė moderniojo meno uždavinių apibrėžimas. Tai, kaip modernus menas vėl iš naujo turėjo apsibrėžti, kas jis yra, taip ir filosofijos prigimties klausimas sutampa su jo ribomis. „Deleuze’as yra vienas iš tų mąstytojų, kuris aiškiai apjungė naująją filosofijos koncepciją su moderniuoju menu, kur mąstymas jam yra tas pats kaip tapymas, kuriam reikalinga revoliucija, kuri meną perveda nuo reprezentacijos link abstrakcijos, iškeldama bevaizdės minties aktą.”¹⁷⁴ – teigia Pattonas. Todėl Deleuze’as atmeta reprezentacijos modelį tiek filosofijoje, tiek mene.

Kokiu pagrindu yra teigiama, jog konceptas yra sukurtas? Konceptas nenurodo į jokių konkretų pasaulio daiktą ar nekintančią esmę. Šia prasme tai yra virtuali tikrovė. Jis sukurtas, o ne duotas. Taip pat ir meninė kūryba, anot Deleuze’o ir Guattari, turi būti ne imitacinė ar reflektuojanti, o kurianti kažką nauja, išrandanti. Todėl kalbėdamas apie meninę kūrybą Deleuze’as visuomet turi omeny modernųjį meną: dailininkus - Klee, Van Goghą, Gauguiną, Cezanne’ą, Monet’ą, Tintorette’ą, rašytojus - Kafką, Proustą, Kleistą, Joyce’ą, Lawrence’ą, muzikus – Listą, Mahlerį, ir kt. Jų kuriamam menui būdinga ne santykis su tiesa, o perceptų ir afektų, veikiančių (sudarančių) jutimą, kūrimas. Todėl lygiai kaip filosofui svarbiausia konceptas, mokslininkui – funkcija, taip meninkui – afektai ir perceptai. Deleuze’as ir Guattari iškelia klausimą, kas iš tiesų steigia meno kūrinio būtį? Menas, pasak jų, yra tai, kas išsaugo ir pats yra išsaugomas. Šia prasme jis yra priklausomas nuo medžiagos, kurios dėka jis įgauna patvarią išraišką: drobės, dažų, marmuro, rašalo, popieriaus ir kt. Tačiau nei tai, nei pats objektas, kurį išvelgiame meno kūrinyje, nei pats kūrėjas neišreiškia tikrosios meno kūrinio esmės. Tai, kas palaiko meno kūrinio būtį – tai afektų ir perceptų junginys. „Meno kūrinys nepriklauso nuo nieko, nei nuo suvokėjo, nei nuo kūrėjo. Jis pats save steigia ir išsaugo. Tai, kas yra išsaugoma – daiktas ar meno kūrinys – yra grupė jutimų, kitaip, perceptų ir afektų mišinys.”¹⁷⁵ Kaip tiksliausiai galima išreikšti meninės kūrybos procesą? Pasak Deleuze’o ir Guattari, kuriantys menininkai tapo, lipdo, komponuoja ir rašo jutimais, tačiau tuo pat metu daro, gamina jutimus. Kuriamo taip, kad kūrimo medžiaga tampa išraiškinga: ji susilieja, pereina į meno kūrinį ir tampa jutimu. Pasak jų, išgaunami metaliniai, akmeniniai, mediniai afektai ir jie išsaugomi tol, kiek patvari yra medžiaga. Mąstytojai meno kūrinį vadina monumentu, paminklu, tačiau atsiribodami nuo atminties reikšmės. Meno kūrinys

¹⁷⁴ Patton P. *Anti-Platonism and Art//Gilles Deleuze and the Theater of Philosophy*, New York, London, Routledge, 1994, p. 141.

¹⁷⁵ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 164.

neturi sąsajos su praeitimi – jį išsaugo tik dabartyje patiriamų jautimų buvimas. Nieko nėra anapus šio jautimų junginio ir to, kokią poveikį jie daro. Atsiribodamas nuo tradicinio reprezentavimo, Deleuze'as teigia, jog moderniam meno kūriniai nebūdinga prasmės problema, vienintelė jo problema – pavartoti.¹⁷⁶ Postuluojujant meno kūrinį kaip jautimų asambliažą, nenurodantį į nieką daugiau, išskyrus save patį, pasisakoma ne už interpretuojantį, o už eksperimentuojantį santykį su tikrove. Tai išplaukia iš tapatybės kritikos, kur tapatybė apibrėžiama kaip antrinis principas. Taip Deleuze'o ir Guattari filosofijoje ryškėja pasaulio pertvarkymo nuostata, vietoj tikrovės atvaizdavimo, iškelianti tikrovės keitimo svarbą. Kaip tai daroma?

Visų pirma Deleuze'o ir Guattari kūrybos sąvoka yra analogiška, sinonimiška išradimo sampratai. Tam, kad išrasti, būtina nutolti nuo tikrovės. Todėl tai, ką filosofai vadina perceptais ir afektais, niekaip nenurodo į realius daiktus ar realią patirtį. „Perceptai (suvokiniai) daugiau nebėra suvokimai; jis nepriklauso nuo juos patiriančių būsenų. Afektai (intensyvumai, pojūčiai) daugiau nebėra jausmai, emocijos; jie yra anapus juos jaučiančių. Jutimai, perceptai ir afektai yra būrys, kurių pagrindumas egzistuoja juose pačiuose ir peržengia bet kokią tikrovę.“¹⁷⁷ Taip pagrindžiama aukščiausia šiuolaikinio meno esmė – kurti tai, ko nėra realybėje, nutolti nuo jos. Todėl kai Deleuze'as ir Guattari sako, jog menas nutolsta nuo tikrovės, tai reiškia jog menininkas sugeba ištraukti iš kasdienybėje patiriamų suvokimų ir jausmų perceptus ir afektus. Menas neperteikia jokios socialinės, istorinės ar gamtinės aplinkos, jis nenurodo į jokių psichosocialinius tipus, neišreiškia jų nuomonių. Tam menas, anot mąstytojų, nereikalingas. Menininkas greičiau sukuria tai, ko mes nežinome, dar nematėme. Pasak Deleuze'o ir Guattari, klaidingai manoma, jog menas kuriamas remiantis savo patirtimi: iš to, kas išgyventa, jausta, matyta, girdėta ir t.t. Štai dėl ko tikri meninkai dažnai kuria tai, ko patys niekada nėra tiesiogiai išgyvenę. Rašo knygas apie tai, kur niekada nėra nuvykę, tapo tai, ko pasaulyje nėra. Rašytojai kuria sintaksę, taip sukurdami kalbą viduje kalbos. Labai panašiai galvoja ir ispanų filosofas Chose Ortega y Gassetas, kai kalba apie dehumanizuotą meną, kaip sugebėjimą pabėgti nuo realybės: „gebėti sukonstruoti kažką, kas nėra „natūralios tikrovės“ kopija ir vis dėlto turi kažkiek substantyvumo, yra pats didžiausias talentas.“¹⁷⁸ Tačiau jei ne iš realybės, tai iš kur galima semtis kūrybos šaltinių? Juk kūryba nekyla iš nieko.

Deleuze'as ir Guattari teigia, kad kūryba kyla iš to, kas nežmoniška. Perceptai ir afektai yra išgaunami tik nuolatinio tapsmo dėka. Tapsmas yra kažkas priešinga realiai

¹⁷⁶ Rubavičius V. *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*, Vilnius, Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003, p. 195.

¹⁷⁷ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 164.

¹⁷⁸ Ortega y Gassetas Ch. *Meno dehumanizavimas//Grožio kontūrai*, Vilnius, Mintis, 1980, p. 177.

gyvenimo patirčiai. Tai visai kitokia – nežmoniška patirtis. Deleuze'as ir Guattari pastebi, jog literatūriniam menui daugiau būdinga išgauti perceptus. Kiekvienas geras rašytojas sugeba išgauti ir perteikti tam tikro suvokinio būtį, išsaugantį tam tikrą dienos valandą ar net karščio temperatūrą. Daugelio iš jų darbuose aptinkami vandenyno, miesto, t.y. tam tikrų peizažų suvokiniai. Tačiau tai, kas įgalina perteikti šiuos jutimus, yra santykis su šiuo nežmonišku peizažu. Nežmoniškas peizažas Deleuze'ui ir Guattari, reiškia tam tikrą teritoriją, kur žmogus tampa kitu. Negalima sakyti, jog perceptas novelėje nepriklauso nuo rašytojo ar veikiančio herojaus. Jie yra jų konstruojami, tačiau tik tapsmo dėka. Pavyzdžiui, Virginios Woolf romano herojė Ms. Dalowey turi miesto suvokinį, kadangi ji perėjo kiauriai į jį, o Melville'o Ahabas žino vandenyno perceptą, kadangi jis perėjo į Moby Dicke'ą ir tapo banginiu. Tik tokie tapmai leidžia išsaugoti tam tikrą suvokimą ir jausmų būtį, kad jie galėtų tapti perceptais ir afektais. Deleuze'as ir Guattari remiasi žymaus tapytojo Cezanne'o patirtimi, kuris teigė, jog „mes neišsaugosime minutės, jei patys ja netapsime“, todėl sako, jog „mes nesame pasaulyje. Mes tampame su pasauliu, mes tampame kontempliuodami jį. Viskas yra tapsmas, regėjimas. Mes tampame visatomis.“¹⁷⁹ Toks tapsmas ir reiškia suvokimą, pajautimą iki žmogaus. Tokie patyrimai nebėra žmogiški.

Tapsmas įgalina menininkus sukurti tai, ko dar nėra. Tai, kas kuriama, turi vienintelį tikslą – kaip paveikti, kaip sukelti efektą, kaip įgalinti tapsmą. Meninkai ne tik sukuria afektus ir perceptus, bet duoda juos mums ir leidžia mums tapti su jais. Jų tapmai sutampa (susijungia) su mūsų tapmais. Menininkai visuomet kuria kitiems žmonėms, kurie irgi tampa su šiais kūriniais. Deleuze'as, remdamasis Nietzsche, kalba apie tai, jog kiekvienas kuriantis meninkas yra kartu ir gydytojas, jaučiantis ženklus ir gyvenimo simptomus, todėl savo kūryba siekia išlaisvinti tai, kas įkalina gyvenimą, kas varžo mūsų geismo mašinas.¹⁸⁰ Todėl kiekviena kūryba yra tam tikra revoliucija, kuria pašaukia naujus žmones. Pašaukti reiškia įgalinti tapsmą. „Toks yra meno uždavinys. Meninkas sukuria naujus ritmus, naujus plastinius ir melodijos peizažus, naujas harmonijas, naujus ritminius charakterius, kurie pakelia juos iki žemės dainos ir žmonijos verksmo: tai, kas duoda toną (stilių), sveikatą, tapsmą, matomą ir skardžią grupę. Monumentas neįamžina ir iškilmingai nemini kažko, kas nutiko, bet patiki ateities ausiai išliekantį jutimą, kuris įkūnija įvykį: nuolatos atsinaujinančią vyro ir moters kančią, atkuriamus pasipriešinimus, jų nuolatos atnaujinamą kovą.“¹⁸¹ Menas, kaip ir filosofija, turi kreiptis į ateitį. Deleuze'as su Guattari daro išvadą, jog tapsmo momentas artina filosofiją su menu, kur filosofijai kiek ji yra kurianti, taipogi pripažįstama revoliucinė

¹⁷⁹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 169.

¹⁸⁰ Smith D. W. Introduction//Deleuze G. *Essays on Critical and Clinical*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1997, p. 14.

¹⁸¹ Ten pat, p. 176.

prigimtis. Ronaldo Bogue teigimu, Deleuze'ui „filosofija ir menas nepriklauso skirtingoms tiesos ar fikcijos sritims, objektyvybei ir subjektyvybei, bet apgyvendina atskirą mąstymo karalystę, kurio esminis tikslas naujų gyvenimo galimybių kūrimas.¹⁸²

Taigi tikri menininkai kuria tai, kas nėra natūralios tikrovės kopija. Menininkų genialumas pasireiškia tuo, jog jie tampa visatomis, kuria jutimus, kurie nuolat deteritorializuoja. Nėra taip, jog menininkas neperteikia nieko, kas iš esmės negalėtų būti būdinga žmogaus patirčiai. Greičiau jie sugeba išreikšti tai, ko paprastai žmogus negali fiksuoti natūralioje patirtyje. Visata yra tai, kas nebėra žmogaus pasaulis. Tapdami visatomis, menininkai patenka į tam tikrą jėgų lauką. Jie jaučia šias jėgas ir jas perteikia jutimuose, išreiškia perceptais ir afektais. Deleuze'as ir Guattari atkreipia dėmesį į abstraktųjį meną, geriausiai atskleidžiantį jutimo būtį: „Jutimo būtis nėra kūniškumas, bet nežmoniškų visatos jėgų mišinys, nežmoniškų žmogaus tapsmų mišinys“¹⁸³ Dažnai meno kūrinys suvokiamas kaip natūralios tikrovės kopija, todėl manoma, jog jo būtį palaiko tam tikras kūniškumas, apčiuopiamumas, tačiau tai, ką išvystame abstrakčiajame mene, daugiau yra grynų jutimų, kaip tam tikro jėgų lauko momento išraiška. Pasak jų, netgi jei dailininkas piešia gryną spalvą, jis tampa kartu su ja. Tačiau tapdamas, jis išreiškia jos jėgą. Ši spalvojanti tuštuma jau yra jėga. Toliau šis spalvos plotas yra užpildoms geometrinės išvaizdos figūromis, kurios išreiškia sunkio, kaitaliojimosi, sprogimo, augimo, verpeto, laiko jėgas, kurios susilieja, yra transformuojamos kovoja viena su kita, kaitaliojasi. Todėl Deleuze'as su Guattari sako, jog toks menas yra jėgų tapyba. Dailininkas jaučia šias jėgas ir sugeba jas perteikti sukurdamas jutimą. Tai daroma ne tik tapyboje, bet ir muzikoje, grožinėje literatūroje, architektūroje ir kt. Deleuze'ui ir Guattari imponuoja tai, kaip Proustas sugebėjo atskleisti laiko jėgą. Šios jėgos savaime nėra suprantamos. „Ar tai nėra pats tiksliausias percepto ir afekto apibrėžimas – padaryti suvokiamomis ir jaučiamomis jėgas, kurios yra nesuvokiamos ir nejaučiamos, tačiau kurios nuo šiol apgyvendina pasaulį, paveikia mus ir leidžia mums tapti?“¹⁸⁴ – klausia Deleuze'as su Guattari. Todėl jei naujai sukurtas konceptas yra naujas būdas mąstyti, taip perceptas yra naujas būdas suvokti, afektas – naujas būdas jausti.

Tai, kaip Deleuze'as ir Guattari aptaria meno kūrinio konstravimo procesą, išreiškia santykis tarp estetiškos figūros, nešančios jutimą, sudarytą iš perceptų ir afektų ir kompozicijos plano. Vėl grįžtant prie abstraktaus meno analizės, Deleuze'as ir Guattari pabrėžia, jog tapyba niekuomet neprasideda nuo kūno ar objekto. Dailininkai tiesiog tapo jutimus, tapo jėgas, tačiau kurių būtį vis tik palaiko karkasai, briaunos, linijos. Todėl šis kūrybos procesas jų įvardinamas kaip „namų“ statyba. Menininkai, anot jų, stato „namus“, kurie konstruojami

¹⁸² Bogue R. *Deleuze and Guattari*, London and New York, Routledge, 1996, p. 34.

¹⁸³ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p.183.

¹⁸⁴ Ten pat, p. 182.

plokštumų architektūros ir spalvų režimo pagalba. Toks „namas“ iškyla kaip baigtinis spalvotų plokštumų junginys.¹⁸⁵ Taigi „namo“ metafora išreiškia tam tikros kompozicijos, palaikančios jutimo būtį, konstravimą. „Namai“ palaiko jutimo būtį. Kita vertus, pasak mąstytojų, „namai“ neapsaugo nuo naujai atplūstančių kosminių jėgų. „Namas“ turi langus, duris, lubas, kas leidžia jam filtruoti, atrinkti, komponuoti šias atplūstančias jėgas. Todėl jie sako, kad namas visuomet atsiveria visatai, suponuojančiai šį jėgų lauką. Šis „namo“ santykis su visata išreiškia tam tikrą perėją nuo baigtinumo link begalybės, nuo teritorijos link deteritorializacijos, o tai reiškia, kad menas yra kuriamas kompozicijos plane, kuris yra imanentiškas sau pačiam ir yra apgyvendinamas grynomis afektų ir perceptų jėgomis.¹⁸⁶

Taigi kompozicijos planas mąstytojų yra apibūdinamas kaip begalinis jėgų laukas arba tam tikra „abstrakti vektorinė erdvė“, kurioje yra statomi „namai“ (figūros). Tačiau nuolatinis namo santykis su visata suponuoja, jog „plokštumos nuolat turi būti išmontuojamos, kad būrų susietos su jų intervalais ir kad būtų išgaunami nauji efektai.“ Tai ir reiškia, jog kompozicijos planas yra visata, su kuria nuolat palaiko santykį išgautas jautimas. Būtent šis santykis tarp baigtinumo ir begalybės leidžia paveikslui „palikti drobę“. Todėl Deleuze'as su Guattari teigia, jog menininkas niekuomet nepradedą nuo rėmų, jis palieka paveikslo „rėmus“ ir niekuomet nepradedą nuo jų.¹⁸⁷ Forma (kūniškumas) yra ne viskas, ne nuo jos pradedama, o nuo jėgų, kurios leidžia sukurti šią formą. Ši forma nuolat kontaktuoja su jėgų lauku, kas vėl leidžia perkeisti formą.

Grožinės literatūros atveju meninė kūryba reiškiasi tokiu pat būdu. Rašytojai pabėga nuo nuomonės, suvokimų, jausmų, iškeltų tam tikro socialinio tipo, kad išgautų perceptus, afektus – jutimų junginį. Šie išrasti perceptai ir afektai yra perduodami estetinei figūrai – charakteriui, kuris įvykdo jausdamas ir tapdamas. Visa tai įgalina kompozicijos planą, kuris „nėra abstrakčiai išankstinis, tačiau konstruojamas kaip darbo progresas, atveriantis, maišantis, išardantis, vėl suvedantis vis daugiau beribių junginių, susitinkančių su kosminių jėgų prasiveržimu.“¹⁸⁸ Todėl Deleuze'as ir Guattari daro išvadą, jog viskas prasideda „namais“ (baigtinėmis formomis), sukomponuotais jautimais, kurie nuolat atsiveria į begalybę, kad būtų galima kurti toliau. Šis procesas išreiškia patį menininko kūrybos pobūdį: uždaryti baigtinę į rėmus, kad vėl atrasti begalybę. „Tai amžina begalinė metamorfozė, visatos daina, pasaulis prieš ir po žmogaus.“¹⁸⁹ Mes nuolat einame nuo sukomponuoto jutimo link kompozicijos plano.

¹⁸⁵ Ten pat, p. 179.

¹⁸⁶ Davis E. *The With's Flight*//A Review of Deleuze and Guattari "What is Philosophy?"//, <http://www.iep.utm.edu/d/deleuze.htm#>

¹⁸⁷ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 188.

¹⁸⁸ Ten pat, p. 188.

¹⁸⁹ Ten pat, p. 189.

Taigi menas, panašiai kaip filosofija, pristato panašius, tačiau kiek skirtingai veikiančius kūrybos elementus. Kai filosofijos užduotis yra kurti konceptus, tai meno tikslas yra išrasti naujus perceptus ir afektus. Filosofiniai konceptai aptinkami ir kuriami imanencijos plane, o perceptai ir afektai atsiveria kompozicijos plane. Tačiau menas pristato ir trečiąjį elementą, ką Deleuze'as ir Guattari vadina estetinėmis figūromis. Jos, panašiai kaip ir filosofijoje veikia tam, kad neštų menininkų išrastus perceptus ir afektus. Tačiau viena implikuoja jutiminį tapsmą, o kita – konceptualinį tapsmą, kas iš esmės labai skiriasi. Kalbėdami apie konceptualinio personažo reikšmę filosofijoje Deleuze'as su Guattari pabrėžė, jog konceptualiųjų personažų nevalia painioti su estetinėmis figūromis, nors kartais jos linkusios susimaišyti (pvz. Zaratustros figūra). Kita vertus, tiek konceptualusis personažas, tiek estetinės figūros nenurodo į jokių psichosocialinį tipą. Skiriasi tik jų tapsmo pobūdis. Konceptualinis tapsmas yra heterogeniškumas, išreiškiamas absoliučia forma; jutiminis tapsmas yra kitumas, paimtas kaip ekspresijos forma.¹⁹⁰ Konceptualieji personažai nėra ekspresijos, o estetinės figūros turi aiškias apibrėžtas, turinčios perteikti afektus ir perceptus. Dėl to, Deleuze'o ir Guattari, remdamiesi šiuo skirtumu sako, jog jutiminio tapsmo atveju įvykis nei realizuojamas, nei tampa virtualus. „Monumentas nerealizuoja virtualaus įvykio, tačiau susijungia, įkūnija jį: jis duoda jam kūną, gyvenimą, visatą.“¹⁹¹ Tai reiškia, jog menas visuomet perteikia tai, kas yra galima, o ne tai kas realu ar virtualu. Todėl galimumas, anot Deleuze'o ir Guattari, yra estetinė kategorija, kadangi menas nerealizuoja įvykio, jis tik padaro jį galimą. Kai tuo tarpu įvykiai jiems yra virtualumo tikrovė, mąstymo-gamtos formos, apžvelgiantys kiekvieną galimą visatą.“¹⁹² Meno sukuriamos formos tuomet yra galimos visatos, galimybės, kuriose gali įsikūnyti įvykis.

Tačiau Deleuze'as ir Guattari linkę filosofiją labiau suartinti su menu nei su mokslu, kadangi tiek menas, tiek filosofija nesivadovauja tiesos troškimu. Jos suartėja tiek, kiek siekia sukurti naujus stilius, naujas galimybes, kiek siekia sukurti kitokią tikrovę. Be to, abi šios mąstymo formos įtraukia tapsmą, kas nėra būdinga mokslui ir atsisako tiesioginio įvykio realizavimo.

¹⁹⁰ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 177.

¹⁹¹ Ten pat, p. 177.

¹⁹² Ten pat.

3. Sankirtos taškai. Mąstymas kaip heterogeneizė

Aptardami filosofijos, mokslo ir meno santykius, išskirdami jų panašumus ir skirtumus, mąstytojai visuomet pabrėžia, jog šios trys mąstymo formos yra vienodai svarbios: „tai, kas apibrėžia mąstymą jo trijose svarbiausiose formose – mene, moksle ir filosofijoje – visuomet yra susidūrimas (kovojimas) su chaosu, konstruojant planą, „permetant“ jį per chaosą.¹⁹³ Tačiau kiekviena iš šių mąstymo formų tai atlieka skirtingu būdu: filosofija siekia išsaugoti begalybės greitį, chaosui suteikdama konsistenciją, todėl ji pastato imanencijos planą, kur konceptualinio personažo dėka ji išgauna konsistencišką įvykį (konceptą). Mokslas, priešingai, atsisako begalybės, tam kad įgautų referenciją, todėl sukuria neapibrėžtų koordinacių planą, kurios kiekvieną kartą per šališko stebėtojo veiksmus apibrėžia daiktų padėtis, funkciją arba referencinius teiginius. Menas siekia kurti baigtinę, kuri atkurtą begalybę, per kompozicijos planą, kuriame estetiškos figūros perteikia sukomponuotus jautimus (monumentus). Taip kiekviena šių mąstymo formų skirtingomis kūrybos priemonėmis, kurias nulemia jos būdingos prielaidos, pateikia skirtingus kūrybos rezultatus – konceptus, funkcijas, jautimus. Tačiau lyginti jas, keliant klausimą, kuri iš šių mąstymo formų geresnė, išbaigtesnė ar perspektyvesnė, ar kuri turi daugiau trūkumų viena kitos atžvilgiu, pasak Deleuze'o ir Guattari, neįmanoma. Jos nebendramatės, kadangi kiekviena veikia savitu būdu ir geriausiai atlieka tai, kas atitinka jų prigimtį, darant tai, ką jos geriausiai sugeba: filosofija – ištraukti įvykį, mokslas – nustatyti daiktų padėtį realizuojant įvykį, menas – sukomponuoti jautimą, kaip galimą pasaulį. Tačiau ar yra tokia vieta kur šios trys mąstymo formos galėtų susitikti? Ar apskritai įmanomas jų susijungimas, sintezė?

Kalbėdami apie mokslo ir filosofijos santykius mąstytojai daugiau akcentuoja jų skirtumus. Deleuze'o ir Guattari manymu teiginiai negali būti konceptu, kaip konceptai negali būti funkcija. Tai reiškia, jog funkcijos negali būti kuriamos kaip konceptai, o konceptai kaip funkcijos, nors tai ne vieną kartą buvo mėginta. Tai daryti verčia manymas, jog filosofijoje esama per daug chaoso (ką suponuoja konceptas kaip virtuali įvykio tikrovė), todėl mokslas mano, kad jo pareiga tai sutvarkyti. Mokslas dažnai remiasi požiūriu, jog filosofijai esama tik du keliai, du pasirinkimai: tarp mokslo ir chaoso. Tačiau taip yra dėl to, jog mokslas niekuomet negali suvokti koncepto prigimties, kuris nors ir nėra realus, tačiau ne mažiau tikras, ne mažiau veikiantis. Dėl šių priežasčių, pasak Deleuze'o ir Guattari, „filosofija apie mokslą gali kalbėti tik su užuomina, o mokslas apie filosofiją tik kaip apie debesį.“¹⁹⁴ Tai reiškia, jog filosofijos konceptai pamini tikrus dalykus, daiktų padėtį tik kaip užuominą, aliuziją į tai, kadangi jie veikia kaip begaliniu greičiu atliekamas minties aktas, o

¹⁹³ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 197.

¹⁹⁴ Ten pat, p. 161.

mokslas apie filosofiją kalba kaip apie debesį, kadangi jos tikrovė yra virtuali tikrovė, pakylanti virš daiktų, apžvelgianti jų padėtį. Pasak mąstytojų, šios sritys yra sau pakankamos ir jai nereikia kitos pagalbos kuriant tai, ką ji turi kurti. Todėl jei mokslas ir filosofija kur nors ir susikerta, tai tik tuomet kai funkcijoms yra mėginama duoti konceptus, kuri šiaip ar taip yra nuo jo nepriklausoma. Todėl nors Riemannian'o erdvės funkcija turi Riemannian'o erdvės funkcijos konceptą, tai ši sąvoka neturi nieko bendro su pačia funkcija (veikimu). „Mirtis (mirties faktas) gali būti asimiliuotas į moksliskai apibrėžtą dalykų padėtį, kaip nepriklausomų kintamųjų funkciją<...>bet ji taip pat pasirodo kaip visiškas įvykis, kurio pokyčiai (kitimai) yra koegzistuojantys su gyvenimu.“¹⁹⁵ Taigi mokslas ir filosofija gali kalbėti apie tą patį, tačiau skirtinga kalba. Priešingas atvejis būtų, kai konceptas yra realizuojamas kaip funkcija (pvz. tai daro matematikas Lautman'as). Tačiau turi būti aiškinama moksliniais terminais, ir neturi nieko bendro su filosofija. Deleuze'o ir Guattari manymu, svarbiausia, jog kuriant mokslą ar filosofiją, nebūtų maišomos kūrybos priemonės. Mokslas turi būti daromas mokslo priemonėmis, filosofija filosofinėmis ir ne avirkščiai. Bet patys rezultatai gali susitikti, kiekvienas sukurtas savo plane ir skirtingo formuluotės atstovo. Kitaip iškreipiama ir koncepto, ir funkcijos prigimtis, pažeidžiamas jų veikimo principas. Ir jeigu yra sukuriamas funkcijos konceptas, tai jis turi veikti kaip konceptas.

Nors tarp mokslo ir meno nesama didelių panašumų, tačiau Deleuze'as su Guattari teigia, jog netgi geometrinė figūra turi būti gerai padaryta. Estetiškumo bei gero skonio svarba kūryboje vienija visas sritis. Tačiau kai kalbama pavyzdžiui apie geometrinės figūros grožį, tai jis turi būti apibrėžiami tik moksliniais kriterijais: simetrija, proporcija, projekcija ir kt. Taip pat esama menininkų, kurie mėgina vaizduoti funkcijas: susikertančias linijas, spalvos sluoksnio storį, ką regime Mondriano tapyboje. Tačiau skirtumas tas, kad čia nesama jokio referencijos plano.

Meno ir filosofijos santykiai yra daug glaudesni, kadangi šioms sritims būdinga meninis troškimas. Tai, kas sieja filosofiją su menu ir atskiria jas nuo mokslo yra tai, jog menas ir filosofija atitraukia nuo realios daiktų padėties ir gyvenimiškos patirties. Menas „produkuoja afektus ir perceptus, kurie peržengia įprastinius suvokimus ir jausmus, kaip konceptas nuolatos peržengia įprastą opinią.“¹⁹⁶ Menas, pasak Deleuze'o ir Guattari, mąsto ne mažiau nei filosofija. Tačiau jis mąsto perceptais ir afektais. Stilčiau atžvilgiu menas ir filosofija supanašėja. Menas su filosofija susilieja tik dėl to, kad sukuriama konceptų afektai ir perceptai. Pavyzdžiui abstrakčiajame mene gali būti tapomas jūros sąvokos jautimas (Klee tapyba). Taipogi gali būti sukuriama perceptų ir afektų konceptai. Taigi čia vėl esama

¹⁹⁵ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 161.

¹⁹⁶ Ten pat, p. 66.

susitikimo, bet ne plane, o tik tuomet, kai jau turima pagrindinį rezultatą. Deleuze'as ir Guattari tai vadina išoriniu susitikimu.

Pabrėždamas tai, jog filosofijai visuomet reikia nefilosofijos, kad geriau galėtų suprastų save, Deleuze'as teigė, jog „Konceptas nejuda tik pats savyje (filosofinis pažinimas), taipogi jis juda daiktuose ir protuose (smegenyse). Jis įkvepia mums naujus perceptus ir afektus, kurie sudaro nefilosofinį pačios filosofijos supratimą. Dėl tos priežasties ji kreipasi į tas sritis, kurios nėra filosofija. Gali būti, jog jie turėjo betarpišką supratimą apie filosofiją, dar nepriėjusios filosofinio suvokimo.”¹⁹⁷ Todėl Deleuze'as yra už tai, kad filosofija komunikuotų su tom sritim, kurios nėra filosofija. Gali būti taip, jog menas gali pasakyti apie filosofiją kažką daugiau, nei ji gali pati suprasti savojo pažinimo ribose. Pripažindamas filosofijos ir meno artimumą, Deleuze'as ko jis atranda daug sąsajų tarp filosofijos ir konceptualinio meno, t.y. grožinės literatūros. Perceptų ir afektų analizė yra viena svarbiausių Deleuze'o tyrinėjimo sričių, ką jis daro „nekonvencionalioje” literatūros kritikoje, studijose apie kiną, rašydamas apie filosofinį stilių.¹⁹⁸ Deleuze'as su Guattari kalba apie tai, jog filosofinis imanencijos ir meno kompozicijos planai gali nepastebimai pereiti vienas į kitą tokiu laipsniu, jog vieno dalys gali būti užpildomos kito plano esiniais. Tačiau tokiu atveju mąstytojas iš naujo apsibrėžia mąstymo vaizdinį ir pastato naują imanencijos planą, kurį užpildo nebe nauji konceptai, bet kitokie dariniai su poetiniais, literatūriniais arba muzikiniiais esiniais. Pavyzdžiui, Kierkegaarde'o Don Juanas taip pat kaip ir Nietzsche's Zarathustra yra teatrinės ir muzikinės figūros, jų planuose tapusios konceptualiais personažais. Dėl tos priežasties jie perteikia ne tik konceptus, bet ir perceptus bei afektus. Priešingas suderinimas gaunamas, kai konceptualusis personažas pereina į kompozicijos planą, suponuodamas estetinės figūros įsikūrimą imanencijos plane. Mąstytojus, kurie tai sugeba: Holderliną, Kleistą, Rimbaudą, Mallarmę, Kafką, Lawrence'ą, Artaud, Deleuze'as vadina „pusiau filosofais”, bet taip pat daugiau nei filosofais, „mišriais” genijais, kurie daro ne meno ir filosofijos sintezę, o tai, ką Deleuze'as su Guattari vadina išplėtimu.¹⁹⁹ Nepaisant tokio meno ir filosofijos suartėjimo atskleidžiant sėkmingus to pavyzdžius, menas ir filosofija išlieka skirtingomis mąstymo formomis, veikiančiomis skirtingu būdu ir kuriančiomis skirtingus dalykus. Moksle susitikimas įmanomas tik tarp rezultatų, tarp filosofijos ir meno galimas net planų susijimas, ką autoriai vadina vidiniu susitikimu.

Apibendrinant reikia pabrėžti, jog visos šios trys kuriančios mąstymo formos veikia skirtingai, kiekviena kuria skirtingus dalykus, tačiau jų susitikimas įmanomas jų

¹⁹⁷ Делез Г. *Переговоры 1972 – 1990*, Москва, 2004, с. 212.

¹⁹⁸ Gilles Deleuze, Internet Encyclopedia of Philosophy, 2002//edt. By Jon Roffe, University of Melbourne, <http://www.iep.utm.edu/d/deleuze.htm#>

¹⁹⁹ Žr. Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 67.

kulminaciniuose taškuose, kai kuriami: konceptų afektai ir perceptai, konceptų funkcijos, perceptų ir afektų konceptai ir funkcijos, funkcijos perceptai ir afektai ir funkcijos konceptai. Taigi jos susijungia ne sintezės ar susitapatinimo, o heterogeneizės būdu. Dėl to mąstytojai šių sričių sąjungą įvardina „mąstymas kaip heterogeneizė“²⁰⁰.

²⁰⁰ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 199.

V. CHAOSMOSAS: IŠ CHAOSO Į SMEGENIS

Kalbėdami apie filosofinę, taip pat mokslinę ir meninę kūrybą Deleuze'as ir Guattari taip nori pabrėžti ne mąstymo duotybę, o jo kūrybingumą. Taip pat nuolat užsimena apie tai, jog mąstymo kūrybingumas visuomet kyla iš sandūros su chaosu. Tuo būdu filosofijos, mokslo, meno santykis su chaosu ambivalentiškas ir paradoksalus. Viena vertus, filosofija, mokslas ir menas nuolat susiduria su chaosu, kas yra rizikinga, kita vertus, šios mąstymo formos negali gyvuoti be jo. Tačiau kas yra chaosas ir koks mūsų mąstymo santykis su juo?

Chaosą Deleuze'as ir Guattari apibūdina ne tradiciškai įprastai, kaip netvarką, betvarkę. Jiems chaosas yra „tuštuma kuri nėra niekas (niekis), o virtualumas, telkiantis visas galimas daleles ir išvedantis visas galimas formas, kurios pasirodo tiktai tam, kad vėl staiga išnyktų, be jokios konsistencijos, referencijos ar rezultato. Chaosas yra begalinis gimties ir išnykimo greitis.“²⁰¹ Taigi matome, jog chaosas Deleuze'ui ir Guattari yra tai, kas telkia visas galimas formas, tai galimybė, todėl kūrybą ir apibrėžia pagal santykį su chaosu, kaip ji gauna formas iš jo. Tačiau tuo pačiu chaosas yra tai kas, naikina ir pradangina (ardo) tai, kas gali būti ar yra sukurta. Štai dėl šios priežasties kiekvieno iš mūsų mąstymas nors ir turi išankstinį santykį su chaosu, bet kuriuo atveju siekia išvengti jo. Deleuze'as ir Guattari sako, jog „mes reikalaujame nors trupučio tvarkos, kad galėtume apsisaugoti nuo chaoso. Nieko nėra labiau varginančio, negu mintis, bėganti pati nuo savęs, nuplaukiančios idėjos, kurios, sunkiai suformuotos, jau pagaunamos užmaršumo ir nubloškiamos į kitas idėjas, kurių mes daugiau nebevaldome. Mes nuolat prarandame savo idėjas.“²⁰² Chaosas mus gąsdina. Štai dėl šios priežasties, anot Deleuze'o ir Guattari, žmonės yra linkę susikurti tam tikras „tiesas“ ir noriai jų laikosi, kad tik netektų vėl prarasti pagrindo, ant kurio galėtų įsikurti mūsų mąstymas. Kitaip šį bendrą žinojimą mąstytojai vadina nuomonėm arba opinija. Žodis „nuomonė“ Deleuze'ui su Guattari nereiškia nieko subjektyvaus, kad pavyzdžiui kiekvienas turi savo nuomonę. Priešingai, nuomonė jiems reiškia universalią nuomonę arba nuomonių nuomonę, kitaip, visų sutikimą manyti, jog tai yra tiesa. Taip jie teigia dėl to, kad nuolatos kritikuoja nusistovėjusį mąstymo tipą, kuris yra paremtas tokiais teiginiais: „Visi tai žino, visi žino. Tačiau tai tėra tik nuomone, arba nuomonių nuomonė, universli nuomone, kuria mums patogų tikėti. Kita vertus, jokios tvarkos nebūtų įmanoma sukurti, jei pačiuose daiktuose jos nebūtų. Tiek, kiek pastovumo esama daiktuose, tiek tai mums leidžia turėti dėsningo pasaulio įvaizdį. Čia vėl galima prisiminti Hume'ą, kuris teigė, jog mes esame įpročiai. Anot Deleuze'o ir Guattari, jei mes ir abejojame kažkuo, tai tik tuo, ar mūsų idėjos atitinka nustatytą taisyklių

²⁰¹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 118.

²⁰² Ten pat, p. 201.

minimumą. Šios taisyklės yra gretimumo, panašumo, priežastingumo – tai yra tai, kas, autorių manymu, padeda įdėti nors trupučio tvarkos į mūsų idėjas. Kita vertus, jei mūsų idėjos neatitinka šių taisyklių, pagrįstai manoma, jog kliedima, esama netoli beprotybės ribos ar stipriai klystama. Kliedėjimas, beprotybė irgi yra savotiški chaoso sinonimai, išreiškiantys tam tikros tvarkos griūtį, grįžimą į chaosą. Tačiau kalbėdami apie rizominį mąstymą, kuris nėra uždara, o nomadiška struktūra, mąstytojai pabrėžė, jog mūsų mąstymui būdingas chaotiškumas, o gretimumo, panašumo ir priežastingumo dėsnius mes patys susikuriame, įsaknydami tam tikrą pagrindą, tvarką. Mąstymas, siekiantis vienybės ir tikrumo, yra tapatybės mąstymas. Jis nesiekia kurti, o siekia saugoti tai, kas sukurta. Štai dėl šios priežasties dažnai priešišškai žiūrima į tuos, kurie siekia mąstyti naujai, tuo įgalindami revoliuciją, kaip tikrą griūtį ir mąstymo klišių suardymą. Nietzsche kalbėjo apie tai, kad kūrėjas yra tas, kuris sugriauna tai, kas sena ir nevertinga ir sukuria naujas vertybes. Tokie kūrėjai, anot Deleuze'o ir Guattari yra filosofai, menininkai ir mokslininkai, kurie duoda žmonėms naują būdą mąstyti, naują būdą suvokti ir jausti, naują būdą žinoti. Tačiau tam, kad tai padaryti, būtina vėl ir vėl susidurti su chaosu.

Kalbėdami apie mąstymo siekimą pabėgti nuo chaoso, Deleuze'as ir Guattari vartoja „skėčio“ metaforą, o kalbėdami apie filosofijos, mokslo, meno sandūrą su chaosu pateikia „sieto“ (rėčio) metaforą. Kad atsitvertų nuo chaoso žmonės susikuria apsauginę uždangą, „išskleidžia skėtį“, tačiau menas, mokslas ir filosofija praardo „skėtį“, kad vėl galėtų mus įmesti į chaosą. Šio grįžimo reikalauja kūrybos poreikis. Tačiau jie grįžta prie chaoso ne vieni, o su „sietu“, kurį „permeta“ per chaosą, ir šio sieto pagalba parsineša iš chaoso medžiagos (idėjų) kūrybiniam darbui. Kiekviena iš trijų mąstymo sričių turi savąjį „sietą“: filosofija – imanencijos planą, mokslas – referencijos planą, o menas – kompozicijos planą. Tokiu būdu jos suvaldo chaosą, tačiau neatsiriboja nuo jo, kaip tai daro opinija. Nuolatinės filosofijos, mokslo ir meno sandūros su chaosu faktą patvirtina tai, kad šios sritys yra revoliucingos ir save teigiančios tik per nuolatinės krizes, lūžius, paradigmos kaitą. Šia prasme, anot Deleuze'o ir Guattari galime kalbėti apie šių mąstymo formų „progresą“, nes joms visoms būdingas dinamiškas vystymosi judėjimas. Jos yra nuolat atsikuriančios, o tuo pačiu atnaujinančios ir mūsų mąstymą. Tačiau Deleuze'o ir Guattari teigimu, kova su chaosu filosofijai, mokslui ir menui tėra tik priemonė, kovojant su įprastinėmis klišėmis. Taigi filosofija, mokslas, menas kovoja tiek su chaosu, tiek su įprastinėmis klišėmis. Su chaosu dėl to, kad įveiktų įprastines mąstymo klišes, o su pastarosiomis tam, kad galėtų vėl priartėti prie chaoso. Chaosas yra tai, kas leidžia joms pabėgti nuo nuomonės, įprastinių klišių, jas sugriauti. „Menininkas netapo ant nelieptos dobės, rašytojas nerašo ant balto popieriaus, lapas ir drobė jau būna padengti egzistuojančiais, sukurtais šablonais, kuriuos reikia iš pradžių ištrinti, nuvalyti, suploti, netgi

suskaidyti į dalis, kad liktų vietos atplūstančiam chaosui, kuris virstų regėjimu.”²⁰³ Netgi mokslas, kuris atrodo labiausiai siekia tiesos ir gali atstovauti nuomonėms, autorių teigimu „atsisakytų bet kokios racionalios vienybės, kurios siekiama, dėl mažyčio gabalėlio chaoso, kurį jis galėtų ištirinėti”.²⁰⁴ Taigi kūryba kyla iš santykio su chaosu, ir noro jį sutvarkyti, bet ne taip, kad būtų sustingdytas judėjimas, o kad išliktų atsinaujinimo galimybė. Šiam kūrybos procesui bei rezultatui įvardinti Deleuze’as su Guattari vėl pasitelkia žymaus rašytojo James Joyce’o sukurta „chaosmoso” sąvoka, kurios pavadinimas nurodo tam tikros tvarkos su chaoso elementais sampratą. Čia sujungiami du priešingi žodžiai: chaosas ir kosmosas, tiksliau tai žodis najadaras, reiškiantis sutvarkytą, sukomponuotą chaosą.²⁰⁵ Menas, anot mąstytojų, uždaro gabalėlį chaoso į rėmus, kad galėtų suformuoti sukomponuotą chaosą, kuris tampa jutiminiu, o mokslas dalelę chaoso įveda į koordinačių sistemą ir formuoja referentinį chaosmosą, kuris tampa gamta, iš kurios jis ištraukia sąlyginę funkciją. Taigi mąstymo su chaosu sandūros išraiška yra chaosmosas: kiekviena iš trijų sričių sukuria savitą chaosmosą. Filosofinį chaosmosą Deleuze’as ir Guattari vadina mintiniu chaosmosu. Tai sąlygoja ypatinga koncepto prigimtis, kadangi jis yra „chaotinė padėtis par excellence; jis nurodo atgal į chaosą, padarytą konsistencišku, tapusiu mąstymu, mintiniu chaosu.”²⁰⁶ Deleuze’as ir Guattari nagrinėdami visų trijų mąstymo formų padėtį tarp chaoso ir opinijos daro išvadą, jog tiek, kiek filosofija kuria konceptus, ji labiausiai atitolsta nuo įprastinių mąstymo klišių. Tai įtakoja revoliucinė koncepto prigimtis, kuri nepasiduoda jokioms manipuliacijoms, kadangi turi per daug greitus judėjimus, kuris nuolat grįžta prie chaoso, iš kurio jis išgauna konsistencišką įvykį. Konsistencija yra tai, ką filosofija išgauna iš chaoso, patį chaosą padarydama konsistenišku. Toks yra filosofijos chaosmosas. Konceptas neleidžia mąstymui sustingti, apsnūsti, o tuo pačiu savo konsistenciškumu apsaugo ir nuo chaoso. Taip filosofija, mokslas ir menas savo kūrybine veikla pateikia tam tikrą alternatyvą visiškam chaosui.

Tačiau kas pagrindžia mąstymo kūrybiškumą? Kaip egzistuoja chaosas? Kodėl Deleuze’as ir Guattari teigia, jog mąstymas yra kūrybiškas? Kiek neįprastai tradicinei filosofijai Deleuze’as ir Guattari atsigręžia į smegenų mikrobiologijos teorijas, ir mąstymo išeities taško ieško smegenyse. Tačiau priešingai tradiciniam požiūriui, jie pateikia savitą požiūrį į smegenų veiklą. Visų pirma jie kritikuoja Gestalteno sukonstruotą smegenų veiklos schemą, kuri smegenis traktuoja kaip tam tikrą deterministiškai apibrėžtą programą, turinčią iš anksto nustatytas jungtis ir kelius, intencionalius ryšius su išoriniu pasauliu. Tai suponuoja išankstinę smegenų veiklos trajektoriją, leidžiančią mūsų mąstymą traktuoti kaip atitinkantį

²⁰³ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 204.

²⁰⁴ Ten pat, p. 206.

²⁰⁵ Ten pat, p. 204.

²⁰⁶ Ten pat, p. 208.

pasaulio formą (modelį). Būtent ši teorija ir leidžia mąstymą apibrėžti kaip atpažinimą („čia yra medis“, „čia yra paukštis“). Mąstymas kaip kūryba, kuri iškelia Deleuze'as su Guattari, yra priešingas mąstymo kaip atspindžio, kaip reakcijos į išorinį pasaulį teorijai. Smegenys, jų manymu, veikia rizomos principu: jie neturi savo veiklos programos su pradžia ir pabaigos, o reiškiasi kaip tam tikras „planas“, ištiso lauko apžvalga. Todėl Deleuze'ui ir Guattari smegenys nėra joks mokslo įsteigtas objektas. Laikantis tokios teorijos, mąsto žmogus, o smegenys yra jo mąstymo organas; tokiu būdu jie tegali būti tikrai formavimo ir opinijos komunikacijos objektu, suvokimo forma. Tačiau mąstytojai sako, jog mąsto ne žmogus, o smegenys. Taip jie tampa subjektu, „forma pačia savaime“. Deleuze'as ir Guattari sako: „Apie smegenis reikia kalbėti taip, kaip Cezanne'as kalba apie peizažą: žmogus nėra duotas, bet jis visiškai pasireiškia smegenyse. Filosofija, mokslas, menas – ne objektyviųjų smegenų mentaliniai objektai, bet trys aspektai, kurių dėka smegenys virsta subjektu. Mintis – smegenys, trys sritys, trys plaustai, nuo kurių neriname į chaosą ir drąsiai prie jo artėjame.“²⁰⁷ Todėl smegenis jie vadina ne vienove, ne programa, o trijų sričių sąjunga. Žmogus jiems yra „cerebralinė kristalizacija“. Galima manyti, kad taip Deleuze'as vėl prisimena Hume'ą, kuris teigė, jog žmogus kaip subjektas nėra duotas, o yra sukurtas. Deleuze'as su Guattari pasakytų, jog jis sukurtas savo smegenų. „Esama „chaosmoso“, kuris reiškia tampantį pasaulį, kuris iškelia subjekto steigimą kaip užduotį ir kuris garantuoja, jog ši steigtis turi būti nuolat atkuriamas.“²⁰⁸ Kita vertus, mąstytojai pabrėžia, jog jei kur ir esama filosofijos, meno ir mokslo mentalinių objektų, tai jie, anot mąstytojų, yra neobjektyvuotų smegenų lūžiuose, trūkiuose, intervaluose ir akimirkose, t.y. „tokiose vietose, kur eiti jų ieškoti ir reikėtų kurti.“²⁰⁹ Taip apibrėžta smegenų veikla, funkcionavimas atskleidžia chaoso egzistavimą, bei mąstymo santykį su juo.

Apibrėždami smegenis kaip „formą pačią savaime“, Deleuze'as ir Guattari taip nori pabrėžti mąstymo imanentiškumą. Smegenys savo veikla nenurodo į jokią išorinį požiūrio tašką, išskyrus į kitą smegenų žievės plotą: „jie yra absoliuti konsistenciška forma, apžvelgianti save nepriklausomai nuo jokios papildomos dimensijos, kuri kreiptųsi į kokią tai transcendenciją, kuri turi tik atskirą pusę bet kuriame savo dimensijos numeryje, kuri pasilieka susijusi su visomis savo dimensijomis be jokio artimumo ar distancijos, perkirsdama juos begaliniu greičiu, sukurdamas iš jų daugybę neperskiriamų variacijų, kuriose suteikiamas pusiausvyros galimumas be jokios sumaišies.“²¹⁰ Tai, kaip mąstytojai kalba apie smegenis, jų veikimo pobūdis analogiškai atitinka koncepto veikimo pobūdį. Konceptas veikia begaliniu

²⁰⁷ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 110.

²⁰⁸ Bound C. V. Deleuze: Serialization and Subject Formation//*Gilles Deleuze and the Theater of Philosophy*, New York, London, Routledge, 1994, p. 102.

²⁰⁹ Ten pat, p. 209

²¹⁰ Ten pat, p. 210.

greičiu ir yra absoliuti apžvalgos padėtis besireiškianti visomis savo dimensijomis kaip virtuali įvykio tikrovė. Šitoks panašumas leidžia konstatuoti faktą, jog smegenys tuo būdu reiškiasi kaip konceptų konstravimo gebėjimas, tuo pačiu įtraukiantis imanencijos plano kūrimą, kuriame šie konceptai judės. Dėl šios priežasties Deleuze'as ir Guattari daro išvadą, jog smegenys ir yra mąstymas pats savaime, esantis subjektas tiek, kiek sukuria objektus – konceptus.

Jutimai, anot Deleuze'o ir Guattari, taipogi yra smegenys ta prasme, jog jie yra jaudinimas pats savaime ne tiek kiek jie tęsiasi reakcijoje, o tiek, kiek išsaugo vibracijas. Dėl to mąstytojai kalbėdami apie meną teigė, jog jutimas yra tai, kas yra išsaugoma arba tai, kas išsaugo. Šis išsaugojimo procesas jų dar vadinamas sutraukimu. „Jutimas sutraukia stimulatoriaus vibracijas ant nervų paviršiaus arba cerebraliniam tūryje: tai, kas atėjo prieš tai, dar nėra pradingę, kuomet pasirodo sekantis. Toks yra reagavimo į chaosą būdas. Jutimas vibruoja pats savaime, kadangi jis sutraukia vibracijas.”²¹¹ Tai leidžia smegenis – subjektą laikyti siela, arba jėga, tiek kiek ji išsaugo, o ne tiek, kiek ji veikia. Smegenys kaip išsauganti jėga tokiu būdu palaiko ryšį (koegzistuoja) su kontempliuojamais daiktais, kurie nors ir neturi nervų sistemos, tačiau jie irgi pasirodo kaip tam tikros jėgos, suponuojančios neorganišką daiktų gyvenimą. Dėl to mąstytojai kalba apie kolektyvinius smegenis, kurie ne veikia, o išsaugo. Nesugebėjimas sutraukti rodo mąstymo nusilpimą, ką atskleidžia ir negebėjimas sukurti koncepto (įvykiui duoti konsistenciją).

Mokslo atžvilgiu, pasak Deleuze'o ir Guattari, smegenys-subjektas reiškiasi kaip žinojimas arba funkcija. Subjektas tuomet pasirodo kaip „išmestis”, kadangi jis išskiria tokius elementus, kuriems būdinga atskyrimas: limitai, konstantos, kintamieji, funkcijos. Vien tai, kad mokslo sistema yra kuriama nustatant fiktyvų referencijos planą, ir įkurdinant šališką stebėtoją, kurie suponuoja funkcijų kūrimą, atskleidžia nuolatinį chaoso egzistavimą, ką pats mokslas pripažįsta. „Nepakanka sakyti, jog mokslinio žinojimo operacijos yra smegenų funkcijos; funkcijos pačios savaime yra smegenų raukšlės (įdubos), nustatančios referencijos plano kintamųjų koordinatas ir paskiriančios visur šališkus stebėtojus.”²¹² „Išmestis” čia išreiškia funkcijų realizavimąsi daiktų padėtyse. Mokslo operacijos (pvz. išplėtimas ir individuacija), kurioms yra priskiriama daiktų padėtis, būdinga tai, jog jos yra neatskiriamos nuo potencialumų, kurie paimami iš chaoso, ir kad jie nerealizuojami be tam tikros pranykimo ar susitrukdyto rizikos. Ji egzistuoja visuomet. Netgi paprasčiausiose moksliniuose modeliuose (pvz. Sąlygotas refleksas) esama to, kas neprognozuojama: tarpai, trūkiai, lūžiai, arba tai, ką Deleuze'as su Guattari įvardina kaip rizomatines figūras, necentruotas sistemas,

²¹¹ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 211.

²¹² Ten pat, p. 215.

chaotiškas būsenas. Todėl jie teigia, jog „be abejonės šis chaosas yra paslepiamas sustiprinant opiniją, sukuriant palengvinančius kelius per įpročių veiksmus ir atpažinimo modelius; bet jis taps pastebimesnis, jei mes atsižvelgsime į kūrybinius procesus ir išsišakojimus, kuriuos jie numato.“²¹³

Taigi yra koncepto forma, jutimo jėga ir žinojimo funkcija. Jie yra trys smegenų subjekto kuriami aspektai, arba trys chaotinės padėty, esantys trijuose skirtinguose planuose. Kitaip, anot Deleuze'o ir Guattari, patys smegenys turi tris aspektus: mąstymą, jutimą, žinojimą.

Autoriai išvelgia ir šių trijų tarpusavio egzistavimo ir dermės problemą, kurią atskleidžia tai, ką praeitame skyriuje buvo kalbėta apie sąsajas tarp filosofijos ir mokslo, meno ir filosofijos arba mokslo ir meno. Tai yra šių sričių susimaišymas: išorinis tarp kūrybos rezultatų, vidinis tarp planų. Trečiasis lygmuo, anot mąstytojų yra nelokalus. Negalėjimas aptikti šio lygmens atskleidžia tai, jog šių sričių susitikimas galimas santykyje su negatyvumu. Negatyvumas, kurį Deleuze'as ir Guattari turi omeny, reiškia kiekvienos iš šių sričių santykį su tuo, kas nėra ji pati. „Filosofijai reikia ne-filosofijos, kuri suvoktų ją; jai reikia nefilosofinio suvokimo, taip pat, kaip menui reikia ne-meno, o mokslui reikia ne-mokslo. Jiems reikia šito „ne“, ne kaip pradžios ar pabaigos, kurioje jie turėtų pranykti būdami realizuoti, o kiekvienu momentu jiems tampant ir vystantis.“²¹⁴ Filosofija kaip kūryba turi du svarbius aspektus. Viena vertus ji turi ikifilosofinį lygmenį, kas yra imanencijos plano konstravimas, iki konceptų sukūrimo, ir nefilosofinį lygmenį, kaip santykį su chaosu, kur jo atžvilgiu filosofija tampa kuriančia disciplina. Taigi galima teigti, jog chaosas yra tai, kas konstituoja bet kokią esamą pasaulio formą, bet kokią kūrybos galimybę, ir yra pamatinė mūsų mąstymo prielaida. Virtualumas, kurį mąstytojai priskiria filosofijai, „visuomet yra mąstomas savo chaotinėje formoje, kuri yra absoliuti ikipredikatyvi duotis, nefilosofinė filosofinio mąstymo prielaida.“²¹⁵ Todėl Deleuze'as ir Guattari klausia: „Kas gi būtų mintis, jei vėl iš naujo nelygintų savęs su chaosu?“²¹⁶

Taigi Deleuze'as mąstymą, o tuo pačiu ir filosofiją kaip kūrybą išveda iš smegenų kaip subjekto veiklos, kuri randasi iš nuolatinio mąstymo santykio su chaosu, iš kurio mąstymas išsiveržia trijų mąstymo planų, kuriančių tris skirtingus elementus, pagalba. Tai, ką mąstymas išgauna iš chaoso, yra chaosmosas, nauja sukurta forma, ištraukta iš galimybių chaoso.

²¹³ Deleuze G., Guattari F. *What is Philosophy?*, London, New York, Verso, 1994, p. 216.

²¹⁴ Ten pat, p. 218.

²¹⁵ Badiou A. *Deleuze: The Clamor of Being*, London, University of Minnesota Press, 2000, p. 46,6.

²¹⁶ Ten pat. p. 110.

IŠVADOS

1. Deleuze'o filosofijos, suprastos kaip kūryba, ištakos glūdi filosofijos istorijoje. Ji nuo pat pradžių domina mąstytojai „marginalai“, metę iššūkį filosofijos istorijos tradicijai ir bandę mąstyti kitaip: Hume'as, Spinoza, Bergsonas, Leibnizas, Nietzsche. Visus juos sieja sugebėjimas spręsti filosofijoje iškylančias problemas be transcendencijos įsikišimo. Tai pereina į paties Deleuze'o mąstymo nuostatą, paremtą teiginiu, jog abstrakcija nieko nepaaiškina. Ją pačią reikia aiškinti.

2. Vienas svarbiausių Deleuze'o mąstymo atspirties taškų – Hegelio dialektikos kritika. Vietoje Hegelio iškelto neigimo neigimo, Deleuze'as pasirenka teigimo teigimą. Tai yra akcento perkėlimas į kuriantįjį, kuris kuria teigdamas savo skirtingumą, o ne neigdamas kitą. Kūryba tokiu atveju yra aukščiausias teigimas.

3. Nietzsche's įtaka Deleuze'o filosofijai yra lemianti. Iš Nietzsche's jis perima antitranscendentinę nuostatą bei iš to sekantį mąstymo kaip kūrybos teigimą. Deleuze'ą ypač paveikia tai, kaip Nietzsche supranta filosofijos esmę ir tikslą – kurti naujas gyvenimo galimybes.

4. Plėtodamas Nietzsche's tapsmo filosofiją, Deleuze'as kuria sąvają skirties sampratą, paremtą tapatybės mąstymo kritika. Jis siekia apmąstyti skirtį pačią savaime, kurią padeda suprasti kartotės samprata, paremta ateities laiku ir reiškianti amžiną vis kito sugrįžimą. Anot Deleuze'o, tapatybė yra antrasis, tapęs principas, kas reiškia akcento perkėlimą nuo representation į presentation. Kūryba tokiu atveju yra pirminis principas.

5. Kitas skirties aspektas Deleuze'o yra apmąstomas kartu su Felixu Guattari, įvedant rizomos sąvoką. Rizoma yra atvira sistema, priešinama uždara, struktūriškai, paremtai hierarchiniais sąryšiais sistemai, kuria pasižymi metafizinis mąstymas. Tuo būdu rizominis mąstymo principas suponuoja laisvus ir begalinius sąryšių būdus ir tuo atveria kelią tapsmui ir naujai kūrybai. Filosofija, anot jų, turi būti atvira sistema, kurioje sąvokos būtų susijusios ne su amžinomis esmėmis, o nuolat kistų ir judėtų. Rizomos principas suponuoja dinamišką, nuolat atnaujinamą filosofijos sampratą.

6. Filosofija, pasak Deleuze'o ir Guattari, visuomet prasideda sąvokų kūrimu, todėl ją apibrėžia kaip sąvokų formavimo, konstravimo bei išradimo meną. Nėra jokių universalių, amžinas esmes atspindinčių sąvokų, todėl kiekvienas filosofas turi sukurti naujas sąvokas, o ne perimti jas iš filosofijos tradicijos. Šiuo atžvilgiu filosofija nėra kontempliacija, refleksija ar komunikacija, o nuolatinė naujų sąvokų kūryba. Sąvokos sukūrimą nulemia problema, kuriai spręsti sąvoka yra kuriama. Kiek keičiasi problemos, tiek kinta pačios sąvokos. Pagrindinė sąvokos sąlyga – ji turi būti veiksminga. Sąvokos veikimą lemia jo sandara,

susidedanti iš dviejų ar trijų komponentų, susijusių tarpusavio ryšiais, ką autoriai vadina vidine sąvokos konsistencija. Sąvoka turi ir išorinę konsistenciją, nulemiančią jos ryšius su kitomis sąvokomis toje pačioje filosofinėje sistemoje. Šios nematomos jungtys leidžia įvykti mąstymo aktui, atliekamam begaliniu greičiu, ką mąstytojai vadina – mąstymas kaip įvykis. Įvykis reiškia tai, kad mintis sugebėjo pagauti sąvokos prasmę, kas įtakoja tam tikrą mąstymo pokytį. Taip apibrėžta sąvoka yra pati save postuluojanči, neturinti jokio referento, todėl nepainiojama su moksliniu teiginiu.

7. Kitas svarbus filosofinės kūrybos aspektas – imanencijos plano konstravimas. Nors filosofija prasideda sąvokų kūryba, filosofija turi ir nemąstomąją plotmę. Norėdamas sukonstruoti imanencijos planą, mąstytojas turi apsibrėžti savo mąstymo vaizdinį. Mąstymo vaizdinys, duoda kryptį mąstymo judėjimui. Deleuze'as ir Guattari imanencijos planą vadina įvykių (sąvokų) horizontu. Sąvokos savo reikšmę bei judėjimą įgauna būdamos šiame imanencijos plane. Kintant planui, kinta ir sąvokos. Šis ryšys atskleidžia intuicijos reikšmę mąstymui. Imanencijos plano išeities taškas yra nemąstomos intuicijos, kylančios iš mąstytojo vienovės su būtimi išgyvenimo. Konceptų kūryba yra bandymas apmąstyti šias intuicijas, dėl to Deleuze'as su Guattari sąvokas vadina filosofo mąstymo įrankiais. Imanencijos planas yra reikšmingas tuo, jog visiškai atsisakoma vertikalijų projekcijų transcendencijos atžvilgiu. Mąstymas turi būti pagrįstas tikrovės prielaidomis ir imanencijos nepadaryti imanentiškos kažkam. Imanencija, anot mąstytojų, yra imanentiška tik sau pačiai. Kita vertus, pabrėždami imanencijos nemąstomumą, Deleuze'as ir Guattari, transcendenciją atranda pačioje imanencijoje, kadangi imanencijos nesieja tik su mąstyti galima tikrove.

8. Filosofinė kūryba neįmanoma be konceptualiųjų personažų išradimo. Konceptualusis personažas atskleidžia naują filosofijos sampratą, besiremiančią nuolatinio tapsmo momentu. Filosofuoti reiškia nuolat tapti kitu. Filosofinio personažo reikšmė atskleidžia kiekvieno mąstytojo patirties prasmę filosofijoje. Mąstyti reikia ne abstrakčiai, atsiribojus nuo patirties, kalbant išmoktomis sąvokomis, o remiantis savo egzistencine patirtimi. Konceptualusis personažas reiškia naujo egzistencijos būdo išradimą. Ką kalba personažas nebeturi nieko bendro su jais kaip istorinėmis, mitologinėmis ar religinėmis figūromis, nei su pačiais filosofais. Deleuze'o ir Guattari teigimu, konceptualusis personažas yra filosofo heteronimas. Personažas nekalba filosofo vardu. Pats filosofas tampa šiuo personažu. Šia prasme nei vienas nei kitas neišsaugo savo tapatybės.

9. Deleuze'as ir Guattari pabrėžia, jog nė viena filosofinė sistema negali stokoti kurio vieno iš šių elementų. Kiekvienas kuriamas atskirai, kadangi nėra išvedami vienas iš kito. Ši kūryba reikalauja didelių pastangų, eksperimentavimo su savimi ir gero skonio. Geras filosofinis skonis reiškiasi kaip visų šių trijų elementų suderinimo gebėjimas. Filosofinė

kūryba neimplikuoja jokieo transcendentinio vertinimo. Todėl filosofija ne ieško galutinės tiesos, o kuria naujas gyvenimo galimybes. Svarbiau už tiesą yra pats poveikis, kurį filosofija mums sukelia.

10. Filosofijos atsiradimas jiems yra ne būtinybės, o tam tikro atsitiktinumo rezultatas, kurį nulėmė tinkama, imanentinė mąstymo pobūdį suponuojanti aplinka. Todėl filosofija yra geofilosofija, nepriklausanti nuo istorijos, nuo tradiciškai suvokiamo laiko. Filosofijos laikas yra ne sistemų eiliškumas, o nuolatinis tapsmas, peržiangiantis istoriją. Taip, kaip graikai kažkada tapo filosofais, taip ir mes nuolatos jais tampame. Tapsmą apibrėžia deteritorializacijos ir reteritorializacijos terminai. Anot mąstytojų, filosofija nuolat peržengia laiką, kiek ji sukuria naują žemę ir naujus žmones. Savo revoliucine prigimtimi ji antiistoriška.

11. Filosofijos apibrėžimas kaip kūrybinės disciplinos nėra absoliutus. Tiek, kiek ji yra kurianti disciplina, tiek ji suartėja su mokslu ir menu. Mokslas ir menas turi tokius pačius jų kūrybinę prigimtį išreiškiančius elementus, kaip ir filosofija.

12. Svarbiausia mokslo užduotis yra kurti funkcijas referencijos sistemose, kur jų atžvilgiu referencijos planas yra fiktyvus ir išgalvotas. Nustatyti referencijos planą ir suformuoti funkcijas padeda šališko stebėtojo figūra. Šališki stebėtojai veikia kaip požiūrio taškai, leidžiantys apibrėžti kuriamą funkciją. Mokslą su filosofiją artina tai, kad jie neturi santykio su apriorine tiesa ir jų kūryba kyla iš siekio spręsti problemas. Tačiau filosofijos kuriamas įvykis (konceptas) yra virtuali tikrovė, nepriklausanti nuo jokios daiktų padėties, neturinti jokio referento. Įvykis moksle neįmanomas be jo realizavimo daiktuose ir jų santykiuose.

13. Menas kuria perceptus ir afektus, veikiančius jutimą. Menas sugeba išgauti paties jutimo būtį. Menininkų kuriami jutimai atsiveria ant kompozicijos plano, palaikančio jutimo būtį. Kompozicijos planas nuolat suponuoja meninę kūrybą, leisdami pačiam jutimui nuolat palikti savo rėmus ir vėl į juos sugrįžti. Mene veikiančių estetinių figūrų funkcija, panašiai kaip filosofijoje, yra „nešti“ (palaikyti) afektus ir perceptus.

14. Visos trys mąstymo formos – filosofija, mokslas, menas – kiek yra kuriančios, yra vienodai svarbios. Skiriasi tik jų kūrybos pobūdis ir pats rezultatas. Kurdama naujus konceptus filosofija išranda naują būdą mąstyti, mokslo kuriamos funkcijos – naują būdą žinoti, meno kuriami perceptai ir afektai – naują būdą suvokti ir jausti. Nors galimi jų sąveikos taškai, Deleuze'o ir Guattari manymu, mokslas turi būti daromas mokslo priemonėmis, filosofija filosofinėmis, menas – meno priemonėmis.

15. Deleuze'as pabrėžia ne mąstymo duotybę, o jo kūrybingumą. Filosofija, mokslas ir menas yra kuriančios ir teigiančios mąstymo formos tik dėl nuolatinės sandūros su chaosu,

telkiančiu visas galimas formas, bet kartu ardančiu tai, kas sukurta. Tai absoliutus nemąstomumas mąstomumo atžvilgiu. Filosofija, mokslas ir menas kovoja su įprastinėmis mąstymo klišėmis artindamiesi prie chaoso, kurio kasdienis mąstymas vengia. Kiekviena mąstymo forma su chaosu kovoja savo turimo plano pagalba, taip kurdama savitą „chaosmosą“, kas reiškia sukomponuotą, sutvarkytą chaosą, neuždarant galimybės naujai kūrybai. Virtuali filosofinio koncepto realybė rodo, kad chaosas tapo konsistenciškas.

LITERATŪRA

1. Baranova J. Jeanas Paulis Sartre'as: „Pono - vergo” dialektika ir solipsizmo įveikos ilgesys //Problemos Nr. 64, Vilnius, VPU leidykla, 2003.
2. Baranova J. Friedricho Nietzsche's „Valia galiai”: nuo gyvenimo filosofijos iki postmodernizmo//Kultūros barai, 1998, Nr. 8/9, Nr. 10.
3. Badiou A. Deleuze: The Clamor of Being. London, University of Minnesota Press, 2000.
4. Badiou A. Gilles Deleuze, The Fold: Leibniz and the Baroque//Gilles Deleuze and the Theater of Philosophy. New York, London, Routledge, 1994.
5. Boundas C. V. Deleuze: Serialization and Subject-Formation//Gilles Deleuze and the Theater of Philosophy. New York, London, Routledge, 1994.
6. Bogue R. Deleuze and Guattari. London and New York, Routledge, 1996.
7. Colebrook C. Inhuman Irony: The Event of the Postmodern//Deleuze and Literature Edinburgh University Press, 2000.
8. Davis R. The Witch's Flight, <http://www.iep.utm.edn/d/deleuze.htm#>
9. Deleuze G. Nietzsche and Philosophy. London, Althone Press, 1983.
10. Deleuze G. The Logic of Sense. New York, Colombia University Press, 1990.
11. Deleuze G. Empiricism and Subjectivity: An Essay on Hume's Theory of Human Nature, New York, Columbia University Press, 1991.
12. Deleuze G. Bergsonism//Empiricism and Subjectivity: An Essay on Hume's Theory of Human Nature, New York, Columbia University Press, 1991.
13. Deleuze G. Difference and Repetition, New York: Columbia University Press, 1994.
14. Deleuze G. Guattari F. What is Philosophy? London, New York:Verso, 1994.
15. Deleuze G. Guattari F. Essays on Critical and Clinical. Minneapolis, University of Minnesota Press, 1997.
16. Deleuze G, Guattari F. Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. London, University of Minnesota Press, 1998.
17. Deleuze G. Pure Immanence: Essays on a Life. New York: One Books, 2001.
18. Gilles Deleuze, History of Philosophy, Internet Encyclopedia of Philosophy, 2002//edt. By Jon Roffe, University of Melbourne, <http://www.iep.utm.edn/d/deleuze.htm#>
19. Hegelis G. F. Dvasios fenomenologija. Vilnius, Pradai, 1997.
20. Lechte J. Penkiasdešimt pagrindinių šiuolaikinių mąstytojų. Nuo struktūralizmo iki postmodernizmo. Vilnius, Charibdė, 2001.

21. Massumi B. Translator's Foreword: Pleasures of Philosophy//Deleuze G., Guattari F. Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. London, University of Minnesota Press, 1998.
22. May T. Reconsidering Difference. The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, 1997.
23. Nietzsche F. Apie moralės geneologiją. Vilnius, Pradai, 1997.
24. Nietzsche F. Štai taip kalbėjo Zaratustra. Vilnius, Alma Littera, 2002.
25. Nietzsche F. Anapus gėrio ir blogio//Rinktiniai raštai, Vilnius, Mintis, 1991.
26. Ortega y Gassetas Ch. Meno dehumanizavimas//Grožio kontūrai. Vilnius, Mintis, 1980.
27. Patton P. Anti-Platonism and Art//Gilles Deleuze and the Theater of Philosophy. New York, London, Routledge, 1994.
28. Platonas. Puota//Dialogai. Vilnius, 1963.
29. Platonas. Valstybė. Vilnius, Mintis, 1981.
30. Postmodernism and Social Sciences//edt. By Joe Doherty, Eldpeth Graham and Mo Malek, Macmillan Academic and Professional Ltd, Houndmill, Basingstoke, Hampshire RG21 2XS and London, 1992.
31. Rubavičius V. Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas. Vilnius, Kultūros, filosofijos ir meno institutas 2003
32. Rubene M. Dabarties filosofija: iš Esaties į esatį. Vilnius, Alma littera 2001.
33. Smith D. W. Introduction: „A Life of Pure Immanence”//Deleuze G. Essays on Critical and Clinical, Minneapolis, University of Minesota Press, 1997.
34. Žukauskaitė A. Tapatybė ir pakartojimas//Filosofija, sociologija. 2002. Nr. 2.
35. Žukauskaitė A. Geismo mašinos: psichoanalitinė ir šizoanalitinė perspektyvos//Filosofija, sociologija, Nr. 3, Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2004.
36. Welsch W. Mūsų postmodernioji modernybė. Vilnius, Alma Littera, 2004.
37. Делез Ж. Ницше. Петербург, Аxioma, 1997.
38. Делез Ж. Переговоры 1972 – 1990, Москва, 2004.
39. Фокин С. Л. Делез и Ницше: персонаж философа//Делез Ж. Ницше. Петербург, Аxioma, 1997.

SUMMARY

This master work analyzes relationship between philosophy and creation developed in the works of Gilles Deleuze. This French philosopher thinks in postnietzschean paradigm. He develops philosophy of becoming, taken from Nietzsche. Deleuze rejects thinking of identity, saying that creation is the first principle, whereas identity is the second. He uses the idea of overturned Platon, so his main purpose is to open new perspectives of thinking. Another aspect of difference is considered with Felix Guattari by model of rhizome, what presupposes an open system in mind and in philosophy, too. Creation in philosophy involves three great aspects: creation of concepts, setting up the plane of immanence, inventing conceptual personae. As Deleuze and Guattari insists, philosophy is not contemplation, reflection or communication, but creation of concepts, that are always new. Concepts are not given; it must be created. Concepts open and act onto the plane of immanence, what means that philosophy must act only immanently, without any transcendent presupposition. The conceptual personae produces the plane of immanence and gives to the concepts their specific force. Otherwise, inventing of conceptual personae shows the relationship between philosophy and experience of philosopher or what mode of existence every thinker invents. Creation in philosophy requires experimentation and good taste. There is no abstract truth: every truth is created and acts only immanently. Deleuze and Guattari reject traditionally understood history and time; instead of that they raise the model of becoming in philosophy. Philosophy exceeds history, as it creates new mode of existence, and summons new earth and new people. As authors emphasize, there is as much creation in science and art as in philosophy, although this creation is different in kind. Every creation involves different mode and means of creation, so the result is different too; whereas philosophy creates concepts, science creates functions and art – percepts and affects. These three forms of thinking become affirmative and creative, as much as it always confronts with chaos. Philosophy confronts with chaos by plane of immanence, giving consistency to the chaos, what means, that it creates a composed chaos – mental „chaosmos”.

Keywords: philosophy, creation, difference, rhizoma, concept, plane of immanence, conceptual personae, thinking, event, becoming, chaosmos.